

FÖR BARNETS BÄSTA

– stöd för morgon- och eftermiddagsverksamheten

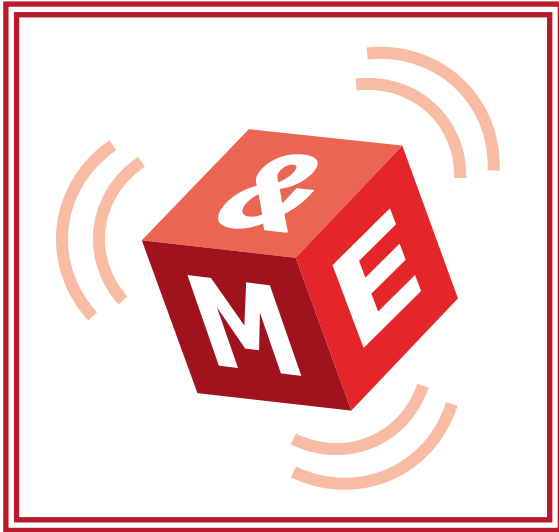
Riitta Rajala (red.)

UNDERSVINGS-
MINISTERIET

UTBILDINGSSTYRELSEN

Den så välbekanta tärningen avspeglar målet för morgon- och eftermiddagsverksamhet: Att erbjuda barnet en välbekant och trygg plats att vistas på under tillsyn av en vuxen när det inte är i skolan. Tärningens rörelser symboliserar verksamhetens mångsidighet och den ständiga utvecklingen av nya verksamhetsformer.

Tärningens sex sidor representerar olika funktioner som alla behövs för upprätthållandet och utvecklandet av verksamheten.

- Lagstiftningen – Lagstiftningen ger varje barn trygghet
- Verksamhet – Verksamhet via samarbete för barnens bästa
- Innehåll – Ett högklassigt och mångsidigt innehåll utvecklar barnet
- Ansvar – Alla vuxna har ansvar
- Sysselsättning – Nya sysselsättningsmöjligheter
- Skolan – Skolan som den naturliga platsen för verksamheten

FÖR BARNETS BÄSTA – stöd för morgon- och eftermiddagsverksamheten	
Förord, <i>generaldirektör Kirsi Lindroos</i>	5
Historia	7
.....	
1 Utgångspunkterna för morgon- och eftermiddagsverksamhet	
1.1 Morgon- och eftermiddagsverksamheten i Finland, <i>Asko Uoti, doktor i administrativa vetenskaper</i>	9
1.2 Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever som styrdokument, <i>undervisningsråd Hely Parkkinen</i>	14
1.3 Kommunens ansvar för morgon- och eftermiddagsverksamhet och hur verksamheten ordnas, <i>specialplanerare Leena Palve</i>	19
1.4 Tredje sektorn som anordnare av morgon- och eftermiddagsverksamheten i Rovaniemi, <i>koordinator Leena Sokero</i>	21
1.5 Regionkommunalt samarbete inom morgon- och eftermiddagsverksamhet, <i>projektchef Riitta Rajala</i>	25
1.5.1 Samarbetsprojektet 'Jälkkäri' i Jyväskyläregionen, <i>projektkoordinator Tella Vuolle</i>	29
1.6 Morgon- och eftermiddagsverksamheten som en del av den kontinuerliga omsorgen – också ur historiskt perspektiv, <i>utvecklingschef Anna-Leena Välimäki</i>	33
.....	
2 Barnets övergripande välbefinnande	
2.1 Barnets kamratförhållanden och socioemotionella utveckling, <i>professor Christina Salmivalli</i>	40
2.2 Morgon- och eftermiddagsverksamhet som stöd för fostran i hemmet och skolan, <i>utbildare, PD Leevi Launonen</i>	43
2.2.1 Finlands Föräldraförbund har ordet, <i>utvecklingschef Outi Hurme</i>	49
2.3 Elevvård, <i>utvecklingschef Kristiina Laitinen</i>	52
2.4 Ledarens centrala roll inom morgon- och eftermiddagsverksamheten – en utmaning i yrket? <i>lektor Anne Vuorinen</i>	55
.....	
3 Verksamhetsmiljön	
3.1 Trygghet – nyckelfaktorn i morgon- och eftermiddagsverksamheten, <i>Asko Uoti, doktor i administrativa vetenskaper</i>	58

FÖR BARNETS BÄSTA – stöd för morgon- och eftermiddagsverksamheten	
3.2	Hobbyverksamhet som en del av morgon- och eftermiddagsverksamheten
3.2.1	St Michelmodellen, <i>chef för grundläggande utbildning Seija Manninen</i> ...62
3.2.2	Jyväskylämodellen, <i>projektkoordinator Tella Vuolle</i> 66
3.2.3	Skolans klubbverksamhet, <i>överinspektör Asta Pietilä</i> 70
3.2.4	Konstfostran i morgon- och eftermiddagsverksamheten, <i>konstlicentiat Inari Grönholm</i> 73
4	Specialeleverna i morgon- och eftermiddagsverksamheten
4.1	Morgon- och eftermiddagsverksamhetens betydelse för en elev som behöver specialstöd, <i>rektor, PD Eija Valanne</i> 77
4.2	Specialeleverna i morgon- och eftermiddagsverksamheten, <i>överinspektör Pirjo Koivula</i> 80
5	Invandrarbarnen i morgon- och eftermiddagsverksamheten
5.1	Beaktande av invandrarbarn i morgon- och eftermiddagsverksamheten, <i>överinspektör Leena Nissilä</i> 86
6	Utvärdering av morgon- och eftermiddagsverksamheten, <i>planerare Heidi Harju</i> 91
7	Marknadsföring och sponsring, <i>överinspektör Hannele Louekoski</i> 94
7.1	Främjande av barnens hälsa samt marknadsföringen i morgon- och eftermiddagsverksamheten, <i>överinspektör Marjaana Manninen</i> 97
8	Mediefostran ger möjligheter, <i>specialforskare Kirsi Pohjola</i> <i>och innehållsproducent Hanna Juntunen</i> 99
9	Låt oss trygga en lycklig dag för barnen, nu och i framtiden, <i>projektchef Riitta Rajala</i> 103
10	Det svenskspråkiga utvecklingsnätverket, <i>utvecklingschef Monica Martens-Seppelin</i> 110
Bilaga: Terminologin för morgon- och eftermiddagsverksamheten Lagstiftningen	

Förord

Morgon- och eftermiddagsverksamhet är en viktig samhällelig reform vars mål är att trygga barnets välbefinnande i en tid av förändringar både i familjelivet och i arbetslivet. Morgon- och eftermiddagsverksamheten stöder barnet och den unga i deras utveckling och skall bygga vidare på den fostrande uppgiften inom småbarnsfostran och förskoleundervisningen och utgå från de allmänna principerna för fostran i den grundläggande utbildningen. Målet för morgon- och eftermiddagsverksamhet är att på ett övergripande sätt stödja barnens välbefinnande och hälsa och att skapa en miljö för växande som främjar en gynnsam utveckling hos barnet. I barndomen och förpuberteten ökar självständigheten gradvis, men barnen behöver fortfarande den trygghet och vägledning en vuxen kan ge. Morgon- och eftermiddagsverksamheten erbjuder barnen en trygg miljö där de kan delta i mångsidig och stimulerande verksamhet under tillsyn av en vuxen, men där de också har möjlighet till vila och lugn och ro.

Barnens välbefinnande byggs också upp genom samarbete. Ett av morgon- och eftermiddagsverksamhetens centrala mål är att stödja hemmet och skolan i deras fostran. Skolans läroplan och de mål för fostran som den definierar styr också för sin del den morgon- och eftermiddagsverksamhet som bedrivs i skolans utrymmen. Den förebild som den vuxna utgör, respekt för individen, hänsyn till andra och gemensamma regler utgör grunden för ett gott samarbete.

Samarbetet mellan hemmet, skolan och anordnaren av verksamheten bör utgöra en naturlig del av morgon- och eftermiddagsverksamheten. Samarbetet förutsätter en öppen och förtroendefull växelverkan mellan de olika aktörerna. Med öppen och förtroendefull växelverkan kan man också skapa en god grund för konstruktiva lösningar vid eventuella problemsituationer. En väl planerad och genomförd morgon- och eftermiddagsverksamhet erbjuder det bästa möjliga stödet när det gäller att samordna barnens skolgång med föräldrarnas arbete och familjens fritid. Med hjälp av mångprofessionellt samarbete kan barnens behov av en bra och enhetlig dag tillgodoses. Genom att utöka och förstärka det regionkommunala samarbetet är det möjligt för alla barn att delta i en högklassigt anordnad morgon- och eftermiddagsverksamhet på lika villkor.

Utbildningsstyrelsen startade utvecklingen av morgon- och eftermiddagsverksamhet genom att förbereda grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten och genom

att anställa en projektchef. Från och med 1.8.2004 styrs morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever av lagstiftningen och av grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten. Lagen om grundläggande utbildning (628/1998) utökades med kapitel 8 a (1136/2003). Utbildningsstyrelsens direktion godkände grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever och de fick tillämpas tillsvidare inom morgon- och eftermiddagsverksamheten enligt kapitel 8 a i lagen om grundläggande utbildning. Syftet med det här centrala landsomfattande dokumentet är att tillföra verksamheten tillräcklig landsomfattande växelverkan genom att ställa sådana krav på verksamhetens mål och innehåll som stöder och hjälper kommunerna att anordna högklassig och mångsidig morgon- och eftermiddagsverksamhet.

Det riksomfattande och regionala utvecklingsarbetet har tagit god fart.

Kommunerna har aktivt börjat utveckla och utvidga morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever enligt lagen om grundläggande utbildning. Utbildningsstyrelsen stöder verksamheten i de kommuner där sådan anordnas, stöder spridningen av verksamheten till alla kommuner och verkar även för att grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever förverkligas. Utbildningsstyrelsen stöder också verksamheten inom de regionala nätverken och ser till att planeringsarbetet i kommunerna styrs i rätt riktning. Klubbverksamheten i skolorna utvecklas i samarbete med morgon- och eftermiddagsverksamheten.

Skolan bör i framtiden utvecklas till ett verksamhetscentrum där morgon- och eftermiddagsverksamheten på ett naturligt sätt kopplas till barnens skoldag. Skolan som verksamhetscentrum tjänar som modell för en modern organisation där individen deltar och lär. Den ansvarar för sin interna kommunikation såväl som för det samarbete som riktas utåt och gagnar alla de parter som berörs.

Publikationen För barnets bästa – hur stödja och förbättra morgon- och eftermiddagsverksamheten är avsedd att tjäna som handbok både för de personer som anordnar verksamheten och för dem som genomför den. De mångsidiga artiklarna vittnar om hur viktig morgon- och eftermiddagsverksamheten är och om dess betydelse för barnets välbefinnande men de framhäver också det karaktäristiska för verksamheten, dvs. högklassig fritidsverksamhet.

Morgon- och eftermiddagsverksamhet för barn har långa traditioner i Finland. I början av seklet var ett syfte med skolornas klubbverksamhet att bilda de ungdomar som hade avslutat sin skolgång. I läroplanskommitténs betänkande från år 1946 beskrevs klubbverksamheten som en form av social fostran, vilket var ett av målen för skoluppfostran.

Klubbarna, som verkade i anslutning till skolorna, var ungdomsklubbar ända fram till folkskoleförordningen från år 1958. Förordningen fastställde nya ramar för elevklubbarna. Under 1970- och 1980-talen och i början av 1990-talet var eftermiddagsverksamhet för skolelever i huvudsak kommunal, och den organiserades fortsättningsvis som klubbverksamhet i skolorna och som gruppverksamhet i dagvården. I och med lågkonjunkturen på 1990-talet skars båda verksamhetsformerna märkbart ned.

År 1996 utvidgades den subjektiva rätten till dagvård och kom att beröra alla barn under skolåldern, vilket ytterligare minskade på eftermiddagsplatserna för skolbarn inom den kommunala dagvården.

I och med indragningarna kunde inte alla små skolelever längre garanteras trygga och stimulerande eftermiddagar. Bland annat på initiativ av den dåvarande presidentens hustru Eeva Ahtisaari fördes i slutet av 1990-talet intensiva landsomfattande diskussioner om verksamhetens betydelse och de ensamma eftermiddagarna för många skolelever. Dessa diskussioner väckte nytt liv i verksamheten och engagerade olika organisationer, församlingar, föräldrakommittéer och motsvarande aktörer. Verksamheten byggde delvis på olika projekt och på frivillighet.

För att förenhetliga morgon- och eftermiddagsverksamheten och fastställa de olika aktörerna inom den grundades olika utvecklings- och arbetsgrupper på 1990-talet.

Eftersom skolornas klubbverksamhet hade skurits ner, tillsatte undervisningsministeriet år 1997 en arbetsgrupp som fick i uppgift att reda ut olika typer av klubbverksamhet och söka samarbetsformer i syfte att utveckla grundskolornas klubbverksamhet.

På undervisningsministeriets initiativ tillsattes år 2001 en arbetsgrupp att undersöka den dåvarande verksamheten. Arbetsgruppen fick i uppgift att utarbeta ett förslag till principbeslut för statsrådet om hur morgon- och eftermiddagsverksamhet ska ordnas. Förslaget skulle innehålla arbets- och ansvarsfördelningen för sådan morgon- och eftermiddagsverksamhet som motsvarade barnens och de ungas behov. Också finansieringsgrunderna och övriga nödvändiga principiella riktlinjer skulle ingå i förslaget.

I augusti 2002 framlade arbetsgruppen ett förslag till principbeslut för statsrådet om utvecklingen av riktlinjerna för morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever och fastställde att verksamheten skulle omfatta antingen daglig verksamhet eller klubbverksamhet.

Ett av de teman som behandlades i riksdagsvalet våren 2003 utgjordes av morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever och hur den skulle ordnas. Enligt det program som statsminister Matti Vanhanens regering hade utarbetat skulle regeringen förbereda en lag om morgon- och eftermiddagsverksamhet, enligt vilken eleverna i årskurs ett och två inom den grundläggande utbildningen och de elever som hade tagits in eller förts över till specialundervisning skulle erbjudas morgon- och eftermiddagsverksamhet enligt behov fr.o.m. hösten 2004. Hösten 2003 lade regeringen fram ett lagförslag som gällde morgon- och eftermiddagsverksamheten till riksdagen.

Efter att ett flertal sakkunniga och anordnare hade hörts trädde lagen om morgon- och eftermiddagsverksamhet i kraft 1.8.2004. Lagen om grundläggande utbildning (628/1998) utökades med kapitel 8 a (1136/2003) och lagen om finansiering av undervisnings- och kulturverksamhet (635/1998, ändring 1137/2003), lagen om kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn (504/2002, ändring 1138/2003) och författningen om ändring av författningen om behörighetsvillkoren för personal ändrades också (986/1998, 115/2004).

Samtidigt trädde grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten i kraft 1.8.2004 och grunderna för yrkesexamen för ledare i morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever 1.1.2005, som hade godkänts av Utbildningsstyrelsen.

Från och med den 1.1.2007 trädde Lagen om ändring av 48 b och 48 f § i lagen om grundläggande utbildning (1081/2006) i kraft. Med denna ändring ökade antalet timmar för vilka staten kan bevilja statsandel från 570 h till 760.

1.1 Morgon- och eftermiddagsverksamheten i Finland

Utgångspunkter

Morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever ger barnen en möjlighet att vara tillsammans, vila och sysselsätta sig på olika sätt i en trygg omgivning. Under ledd och övervakad verksamhet kan barnen skapa positiva kontakter till både jämnåriga och vuxna. Högklassig morgon- och eftermiddagsverksamhet stöder också både hemmets och skolan fostrande arbete barnets känsloliv och etiska utveckling. Verksamheten stödjer barnens välbefinnande och främjar jämlikhet och delaktighet i samhället samt förebygger utslagning.

Ett viktigt mål för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever är att erbjuda barnen en bekant och trygg plats att tillbringa eftermiddagarna på efter en jäktig skoldag och möjlighet att lugna ner sig innan föräldrarna kommer hem från arbetet. Det kan också vara ett tryggt ställe för barnen att vänta på att skoldagen börjar. Den här typen av verksamhet är för närvarande under kraftig utveckling i Finland.

Lagstiftningen och finansieringsgrunderna

Kapitel 8 a (L 1136/2003) i lagen om grundläggande utbildning som gäller morgon- och eftermiddagsverksamhet (628/1998), statsrådets författning om ändring av författningen om behörighetsvillkoren för personal (115/2004) och grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever fastställda av Utbildningsstyrelsen (27.2.2004) trädde i kraft 1.8.2004. De utgör grunden för de bestämmelser som rör morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever. Bestämmelserna i kapitel 8 a i lagen om grundläggande utbildning tillämpas på morgon- och eftermiddagsverksamhet för eleverna i årskurs ett och två inom den grundläggande utbildningen. För de övriga årskursernas del tillämpas kapitlet på morgon- och eftermiddagsverksamhet för de elever som har tagits in eller förts över till sådan specialundervisning som avses i paragraf 17 moment 2 i lagen om grundläggande utbildning.

Med tanke på verksamhetens tillförlitlighet och kvalitet är ändringen av lagen om kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn (504/2002, ändring L 1138/2003) och Utbildningsstyrelsens beslut om grunderna för yrkesexamen för ledare i morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever (10.12.2004), som trädde i kraft 1.1.2005, också viktiga bestämmelser. Naturligtvis kommer de bestämmelser som ingår i kommunallagen (365/1995) och i lagen om offentlig upphandling (1505/1992) att tillämpas på morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever och på olika typer av service som förverkligas och produceras i anknytning till verksamheten.

Verksamheten sker fortfarande på frivillig basis inom kommunerna. Om en kommun ordnar sådan morgon- och eftermiddagsverksamhet som avses i lagen om grundläggande utbildning, beviljas den statsandel i enlighet med den ändring (L 1137/2003) av lagen om finansiering av undervisnings- och kulturverksamhet (635/1998) som anknyter till denna verksamhet. Kommunen har rätt att besluta i vilken utsträckning och omfattning den erbjuder verksamheten. En förutsättning för att beviljas statsandel är att kommunen anordnar verksamhet för alla ovannämnda barngrupper. Dessutom bör kommunerna beakta bland annat bestämmelserna i Finlands grundlag om att alla barn är lika inför lagen (6 § i grundlagen).

Undervisningsministeriet fastställer årligen det pris per handledningstimme i morgon- och eftermiddagsverksamhet som ligger till grund för beräkningen av statsandelen. Inom ramen för statsbudgeten fastställer ministeriet också det beräknade timantalet för de kommuner som anordnar verksamhet. För driftskostnader beviljas kommunen 57 % i statsandel och beräkningen av statsandelen sker på basis av intäkterna av det fastställda timantalet och timpriset. Endast sådana kommuner kan beviljas denna finansiering som genomför den morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever som avses i lagen om grundläggande utbildning.

Från och med år 2006 beaktas fullbordade handledningstimmar vid beräkningen av statsandelen i stället för antalet elever, vilket tidigare användes som grund. Med handledningstimme avses en timme i morgon- och eftermiddagsverksamhet, inte en skollektion. Antalet handledningstimmar beräknas utgående från verksamhetsgrupperna (antalet grupper multiplicerat med det antal timmar som gruppen har erbjudits).

Verksamhetens omfattning och centrala innehåll

I dagens läge ska varje barn som deltar i morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever med rätt till statsandel erbjudas antingen 570 timmar eller 760 timmar under ett skolar. Om verksamheten sker under skoldagar varar den i medeltal tre eller fyra timmar per dag. Många kommuner i Finland bedriver verksamhet betydligt fler timmar än vad som berättigar till statsandel. Detta är väl motiverat, eftersom det är ändamålsenligt att förlägga morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever till sådana tidpunkter då den kombinerar barnens skolgång med föräldrarnas arbete och familjens fritid på bästa möjliga sätt.

Under skolar kan verksamheten i huvudsak förläggas till vardagar mellan klockan 7.00 och 17.00. Bestämmelserna tillåter verksamhet också under skoldagen. Morgon- och eftermiddagsverksamhet kan anordnas förutom under skoldagar också under skolans lov, t.ex. under höstlovet, jullovet och sportlovet. Tills vidare hör dock inte skolans sommarlov till den verksamhetsperiod som kan beviljas statsandel.

När det gäller verksamhetens innehåll bör särskild vikt fästas vid lek, skapande verksamhet och positiva upplevelser. Verksamheten kan anknyta till olika målinriktade hobbyer och annan verksamhet som stöder utvecklingen, t.ex. idrott eller gymnastik, handarbete, språklig och visuell framställning, musik och vardagssysslor, men den kan också innehålla olika teoretiska ämnesområden. Dessutom kan skolans klubbverksamhet och grundundervisningen i konst eventuellt ingå i barnets morgon- och eftermiddagsverksamhet. I morgon- och eftermiddagsverksamheten kan barnen vid behov också reserveras tid för läsläsning.

De organisatoriska ramarna för ordnandet av verksamheten samt ansökningsförfarandet

Kommunen ansvarar för att hela verksamheten anordnas enligt lagen om grundläggande utbildning. Ansvaret omfattar både den verksamhet som kommunen själv anordnar och den som den skaffar. Kommunen får själv välja vilken förvaltning som administrerar morgon- och eftermiddagsverksamheten. Vanligen administreras den av kommunens skol- och bildningsväsende och är fysiskt placerad antingen i en skolbyggnad eller i skolans omedelbara närhet.

Kommunen ansvarar också för koordineringen av morgon- och eftermiddagsverksamheten, vars viktigaste mål bör vara hög kvalitet. Verksamheten bör erbjuda barnen mångsidiga möjligheter att delta i ledd och stimulerande verksamhet men också att vila i en lugn miljö under tillsyn av yrkeskunnig personal som är lämplig för arbetet. På detta sätt förverkligas barnens rätt till en trygg uppväxt och utveckling.

Kommunen kan anordna verksamheten själv eller i samarbete med andra kommuner eller köpa tjänsterna av en annan kommun eller en samkommun. Kommunen kan skaffa tjänsterna också av en annan offentlig eller privat serviceproducent. Verksamheten kan eventuellt anordnas t.ex. av någon barn- och ungdomsorganisation, förening, sammanslutning eller församling eller av något bolag eller någon annan serviceproducent. Den kommunala verksamheten kan också kompletteras av serviceutbudet från den privata sektorn eller från tredje sektorn.

Ansökan till morgon- och eftermiddagsverksamhet bör riktas till den kommun där barnet får sin grundläggande utbildning enligt kommunens anvisningar. Det är kommunen som fattar det slutgiltiga beslutet om de barn som ska antas till morgon- och eftermiddagsverksamheten.

Verksamhetsplan, utvärdering och allmänna ramar för verksamheten

Kommunen godkänner en verksamhetsplan för den morgon- och eftermiddagsverksamhet som avses i lagen om grundläggande utbildning. Syftet med verksamhetsplanen är att skapa klarhet i ordnandet och utvecklandet av lokal morgon- och eftermiddagsverksamhet och göra verksamheten mera systematisk och långsiktig.

Enligt Utbildningsstyrelsens rekommendationer i grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten bör verksamhetsplanen innehålla bl.a.:

Verksamhetens mål och omfattning, principerna för anordnandet av verksamheten, samordning av verksamheten, samarbetet med olika förvaltningar, samarbetet med anordnarna och dem som genomför verksamheten, samarbetet med hemmen, samarbetet med skolan, ansökning till verksamheten och antagningsgrunderna, de innehållsliga betoningarna, verksamhetstiden och utvärdering.

Syftet med att utvärdera morgon- och eftermiddagsverksamheten är att säkerställa att målen i paragraf 48 a i lagen om grundläggande utbildning uppnås och att stödja utvecklandet av morgon- och eftermiddagsverksamhet. Det här innebär att kommunen ska utvärdera den morgon- och eftermiddagsverksamhet som den ordnar eller skaffar och delta i extern utvärdering av verksamheten. Alltsedan lagen trädde i kraft har undervisningsministeriet följt upp och utvärderat t.ex. kvaliteten på tjänsterna inom morgon- och eftermiddagsverksamhet, verksamhetens mångsidighet och kostnader samt hur verksamheten inverkar på jämställdheten bland barnen.

Kommunen ska på förhand meddela verksamhetsplatserna för morgon- och eftermiddagsverksamheten, när verksamheten inleds och avslutas samt om ansökningsförfarandet till verksamheten som den ordnar eller skaffar. Kommunen kan informera om verksamheten t.ex. via brev direkt till hemmen, i samband med att barnet anmäls till skolan eller genom att publicera meddelanden på samma sätt som i fråga om andra kommunala meddelanden.

Verksamhetsutrymmena och utrustningen bör vara ändamålsenliga, trygga och säkra. Barnen får inte utsättas för mobbning eller våld eller trakasserier. I praktiken innebär det här enligt lagen om barndagvård (36/1973) att grupperna är relativt små, även om det i bestämmelserna om morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever numera inte ingår direkta bestämmelser om gruppstorleken. På lokalt plan kan man ändå fatta beslut om gruppstorleken och skriva in det i den egna verksamhetsplanen, på samma sätt som t.ex. hur mellanmålet förverkligas.

Personal

Beroende på hur morgon- och eftermiddagsverksamheten är anordnad bör det finnas tillräckligt många yrkeskunniga ledare. Behörighetskraven för ledare inom morgon- och eftermiddagsverksamhet ingår i statsrådets förordning (986/1998) om behörighetsvillkoren för personal inom undervisningsväsendet (ändring L 115/2004).

En ledare för en barngrupp bör ha en examen som är lämplig för arbetet och förmåga att verka som ledare för barn. Som examen godkänns en akademisk examen, en yrkesinriktad grundexamen, en yrkesexamen eller en specialyrkesexamen. Också tidigare examina på institutnivå och tidigare studier som motsvarar den yrkesinriktade grundexamen ger ledarbehörighet. Färdigheten att arbeta som ledare för barngrupper kan ha förvärvats via studier som ingår i examen eller via någon annan utbildning eller påvisats genom arbetsfarenhet eller någon annan verksamhet. Också personer med behörighet för förskoleundervisning, klasslärarutbildning eller ämneslärarutbildning eller behörighet att verka som elevhandledare är behöriga ledare.

En person som har en tillräcklig yrkesskicklighet och behörighet som krävs för att leda en barngrupp är behörig att utföra sådant arbete till och med juli 2009.

Kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn stadgas i en särskild lag (504/2002). År 2003 fick lagen ett tillägg (L 1138/2003) med bestämmelser som rör morgon- och eftermiddagsverksamheten. Dessa bestämmelser trädde i kraft 1.4.2004.

Avgifter

Kommunerna kan bära upp en skälig avgift för de barn som deltar i verksamheten. Avgiften för lagstadgad morgon- och eftermiddagsverksamhet är högst 60 euro per månad för 570 timmar per verksamhetsår och 80 euro per månad för 760 timmar per verksamhetsår. Avgiftstaket gäller dock endast lagstadgad verksamhet (i genomsnitt tre eller fyra timmar per dag). Kommunerna har möjlighet att ordna verksamhet enligt barnens och föräldrarnas behov också utöver det som stadgas i lagen, vilket också många kommuner gör, och kan debitera en tilläggsavgift för de extra timmarna.

Avgiften får krävas in för varje månad som ett barn deltar i morgon- och eftermiddagsverksamheten, men om barnet deltar högst tio dagar under en månad halveras avgiften. Samma förfarande tillämpas om barnet på grund av sjukdom inte kan delta i morgon- och eftermiddagsverksamhet mer än tio dagar under en kalendermånad.

Kommunen kan också sänka avgiften eller avstå från att bära upp den om vårdnadshavarens underhållsskyldighet, uppehälle eller förutsättningar att försörja familjen ger anledning till det.

1.2 Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever som styrdokument

Enligt paragraf 48 a i kapitel 8 a i lagen om grundläggande utbildning, som gäller morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever, beslutar Utbildningsstyrelsen om målen och det centrala innehållet i den morgon- och eftermiddagsverksamhet som avses i lagen om grundläggande utbildning (grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten). Utbildningsstyrelsen förbereder grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten i samarbete med Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården Stakes. Enligt lagen om grundläggande utbildning godkänner kommunen en verksamhetsplan för den morgon- och eftermiddagsverksamhet som avses i lagen om grundläggande utbildning.

Hösten 2003 tillsatte Utbildningsstyrelsen en arbetsgrupp att förbereda grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten. Utöver Utbildningsstyrelsens egna tjänstemän bestod arbetsgruppen av representanter från både social- och hälsovårdsministeriet och från Stakes samt av representanter från de kommuner där morgon- och eftermiddagsverksamhet genomfördes redan innan lagen om den hade trätt i kraft. I början av år 2004 färdigställde arbetsgruppen sitt arbete, kring vilket ett omfattande informationsmöte arrangerades. Den 27 februari 2004 godkände Utbildningsstyrelsens direktion grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever. De fick börja tillämpas den 1 augusti 2004 tills vidare i sådan morgon- och eftermiddagsverksamhet som avses i kapitel 8 a i lagen om grundläggande utbildning.

Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever är ett landsomfattande handledningsdokument och en bestämmelse som den morgon- och eftermiddagsverksamhet som anordnas i kommunerna enligt lagen om grundläggande utbildning ska följa. I grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten fastställs målen och det centrala innehållet för verksamheten och de behandlar dessutom utgångspunkterna för hur morgon- och eftermiddagsverksamhet ska organiseras, morgon- och eftermiddagsverksamhet för de elever som har tagits in eller förts över till specialundervisning samt anvisningar om hur verksamhetsplanen ska utarbetas.

Utgångspunkter för ordnandet av morgon- och eftermiddagsverksamhet

Småbarnsfostran, förskoleundervisningen och den grundläggande utbildningen utgör en helhet som främjar barnets välbefinnande, utveckling och inlärnin. Barnets hel-

hetsbetonade utveckling stöds också delvis av den verksamhet som ingår i morgon- och eftermiddagsverksamhet för elever i årskurs ett och två och i fråga om de övriga årskurserna för de elever som har tagits in eller förts över till specialundervisning. Vid behandlingen av verksamhetens utgångspunkter har arbetsgruppen i grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten velat poängtera att morgon- och eftermiddagsverksamheten är en naturlig del av barnets kontinuerliga utveckling och inläring. Den är en förlängning av den fostrande uppgiften inom småbarnsfostran och förskoleundervisningen och bygger på den grundläggande utbildningens allmänna pedagogiska mål. Tyngdpunkten i verksamheten bör ändå ligga på det mest karaktäristiska hos den, dvs. högklassig fritidsverksamhet.

Syftet med verksamheten är att stödja barnet i dess utveckling, skapa en grund för goda fritidssysselsättningar och att hjälpa familjerna i deras fostrande uppgift. Morgon- och eftermiddagsverksamheten erbjuder en trygg plats där barnet kan delta i mångsidig och stimulerande verksamhet under tillsyn av en vuxen. I grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten poängteras att även om självständigheten gradvis ökar för barn i skolåldern så behöver de fortsättningsvis trygghet, närvaro och handledning av en vuxen.

I grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten poängteras enligt lagen om grundläggande utbildning också den trygghet som morgon- och eftermiddagsverksamheten kan erbjuda barnen. Lokalerna och utrustningen bör vara trygga och säkra. Barnen får inte heller utsättas för mobbning, våld eller trakasserier. Verksamheten bör försiggå under tillsyn av yrkeskunnig och för uppgiften lämplig personal.

Välmående barn som mål

I grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten är det allmänna målet för den verksamhet som sker inom ramen för lagen om grundläggande utbildning att stödja barnets helhetsbetonade välbefinnande och hälsa samt att skapa en god grund för barnets utveckling. Det här målet bör styra hela morgon- och eftermiddagsverksamheten på ett övergripande sätt och alla dem som anordnar verksamheten och genomför den.

I grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten betonas ett av verksamhetens centrala mål, som är fastställt i lagen om grundläggande utbildning, dvs. att stödja hemmets och skolans fostrande uppgift. Avsikten är att skapa en uppväxtmiljö som främjar en gynnsam utveckling hos barnet. För att nå det här målet krävs att de som anordnar morgon- och eftermiddagsverksamhet samarbetar med hemmet och skolan både i det skedet då verksamheten planeras och då den genomförs. Med samarbete betonas det gemensamma ansvaret och intresset för barnets utveckling och det underlättar möjligheterna för alla parter att allt bättre lära känna barnet och känna igen dess behov.

Utgångspunkterna för planeringen av verksamheten är de aspekter som anknyter till barnets utveckling som individ och gruppmedlem och till dess sociala utveckling. På detta sätt stöder man också de övriga målen i grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten: att stödja barnets känsloliv och sociala och etiska utveckling, att främja barnets delaktighet och jämlikhet och att förebygga utslagning. Målen i grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten har gjorts upp för att stödja planeringen av den.

Ett av målen för verksamheten är att sträva efter att alla barn ska känna sig accepterade och uppskattade som de är. Också samverkan mellan barnen stöder känslolivet och den sociala utvecklingen. Målet med etisk utveckling är att barnet lär sig förstå vad ansvar och ömsesidighet innebär. Målet med morgon- och eftermiddagsverksamhet är att få barnet att känna gemenskap i grupp, vilket återspeglar värderingar som anknyter till etiskt ansvar, tillit och omsorg.

Delaktighet och jämlikhet förebygger mobbning och utslagning. Morgon- och eftermiddagsverksamheten bör ge barnen sådana erfarenheter som ökar deras känsla av delaktighet. Det är viktigt för ett barn att själv få vara med och planera verksamheten och att bli hörd. Ett av verksamhetens mål är att ge varje barn det stöd och den handledning som motsvarar barnets egen utvecklingsnivå och egna behov. Ett annat mål är att så tidigt som möjligt upptäcka de faktorer som orsakar utslagning och att personalen fäster speciell uppmärksamhet vid att både själva stödja barnet och att se till att barnet får det stöd som det behöver.

Innehållet som stöd för målen

I grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever har verksamhetens innehåll definierats endast som riktgivande. Det är meningen att detaljerna ska fastställas lokalt, eftersom de påverkas av de lokala omständigheterna och utbudet, av anordnarnas styrkor och av de praktiska möjligheterna.

I valet av innehåll är det viktigaste kriteriet att innehållet bör stödja verksamhetens mål. Innehållet bör också planeras så att verksamheten ur barnets synvinkel utgör en enhetlig och mångsidig helhet som erbjuder social växelverkan, estetiska upplevelser, motion och uteliv som ger energi samt möjligheter för barnen att pyssla för sig själva, koppla av och vila.

Eftersom lekar, skapande aktivitet och positiva upplevelser är väsentliga delar av verksamheten, är det viktigt att redan i planeringsskedet sträva efter att allt detta finns med.

Enligt grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten kan innehållet anknyta till

- olika målinriktade aktiviteter eller hobbyer
- annan verksamhet som stöder utvecklingen, t.ex. idrott, handens färdigheter, språklig och visuell framställning, musik och vardagssysslor
- olika teoretiska temaområden
- eventuella uppgifter som ansluter sig till skolarbetet

Skolans klubbverksamhet och grundundervisningen i konst kan också ingå i barnets morgon- och eftermiddagsverksamhet och på så sätt erbjuda barnet flera alternativa fritidssysselsättningar.

Också barnens behov och egna önskemål i form av olika intressen och hobbyer bör påverka det praktiska innehåll som med fördel kan tas med i verksamheten.

Morgon- och eftermiddagsverksamhet för elever som tagits in eller förts över till specialundervisning

Morgon- och eftermiddagsverksamhet för de elever som tagits in eller förts över till specialundervisning gäller eleverna i årskurs 1 och 2 men också elever i årskurs 3–9. Eftersom åldersfördelningen bland dessa elever alltså är stor och de också har sina egna specialbehov, ansåg vi att det var nödvändigt att behandla den här verksamheten i ett separat kapitel. Utgångspunkten för denna verksamhet utgörs givetvis av de allmänna målen och innehållet för morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever. Förutom dem bör man i denna verksamhet beakta elevernas individuella behov och förutsättningar, deras ålder och utvecklingsstadium. För att utvecklas i positiv riktning är det speciellt viktigt för specialelever att uppleva känslan av att lyckas och få delta.

Morgon- och eftermiddagsverksamhet för elever som har tagits in eller förts över till specialundervisning kan genomföras i samband med sedvanlig morgon- och eftermiddagsverksamhet men också i egna grupper om barnens specialbehov kräver det. Det är speciellt viktigt att fästa uppmärksamhet vid hur säkra, hälsosamma och ändamålsenliga lokalerna, utrustningen och alla andra verksamhetsförutsättningar är. Lika viktigt är samarbetet med vårdnadshavaren för att parterna ska kunna komma överens om hur de mål som anknyter till utvecklingen hos en specialelev ska beaktas på bästa sätt.

Verksamhetsplanen

Kommunen godkänner för morgon- och eftermiddagsverksamheten en verksamhetsplan, som preciserar de frågor som gäller förverkligandet av verksamheten. Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten innehåller rekommendationer gällande verksamhetsplanens innehåll. Allt som anknyter till det praktiska genomförandet av verksamheten ska naturligtvis tas upp i verksamhetsplanen. För att kunna genomföra verksamheten enligt grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten är det speciellt viktigt att anordnaren tar med de punkter som anknyter till målen och tyngdpunkterna för innehållet i verksamhetsplanen.

Som ansvarig för genomförandet och koordineringen av verksamheten, ansvarar kommunen för att morgon- och eftermiddagsverksamheten som den ordnar eller skaffar genomförs i sin helhet enligt grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever (Utbildningsstyrelsens bestämmelse 5/011/2004). Det är alltså viktigt att se till att både de som anordnar morgon- och eftermiddagsverksamhet i kommunens egen regi och de som säljer sina tjänster till kommunen är förtroagna med innehållet i grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever.

1.3 Kommunens ansvar för morgon- och eftermiddagsverksamhet och hur verksamheten ordnas

I paragraf 48 b i lagen om morgon- och eftermiddagsverksamhet bestäms om hur verksamheten ordnas. Kommunen ansvarar för morgon- och eftermiddagsverksamheten i sin helhet, oberoende av om kommunen anordnar verksamheten själv eller skaffar den av en utomstående serviceproducent. Det är bra att vara medveten om det här ansvaret när en ny servicehelhet ska utformas i kommunen eller en verksamhet som redan finns ska utvecklas, så att den uppfyller lagens krav. Morgon- och eftermiddagsverksamheten bör ingå som en del av kommunens barnpolitiska riktlinjer. Dessa riktlinjer underlättar sådana administrativa beslut som t.ex. vilken förvaltning eller vilka förvaltningar som verksamheten ska sortera under. Kommunens storlek och förvaltningarnas gemensamma beröringspunkter utgör grunden för den gemensamma planering som alltid är nödvändig vid utformningen av en ny service.

Vid valet av förvaltning är utgångspunkten att de centrala målen är att svara mot kommuninvånarnas behov vid utvecklandet av verksamheten, att verksamhetslokalerna och personalen kan användas gemensamt på ett ändamålsenligt sätt och att verksamheten har förutsättningar att utvecklas. Med förnuftig ekonomisk planering kan man tillgodose det kvantitativa behovet och göra det möjligt att beakta och utveckla också de kvalitativa faktorerna för verksamheten.

Morgon- och eftermiddagsverksamheten är anknuten till lagen om grundläggande utbildning och därför är det naturligt att verksamheten lyder under undervisningsväsendet. Enligt kommunens instruktion kan alltså den praktiska samordningen och beslutsfattandet delegeras direkt till skolorna. Med tanke på skolornas regionala utveckling ska det arbete som skolornas föreståndare och rektorer gör för att utveckla morgon- och eftermiddagsverksamheten ses som en betydelsefull möjlighet. Eftersom morgon- och eftermiddagsverksamheten och den grundläggande utbildningen har samma pedagogiska mål och samma värdegrund, borde det vara möjligt att säkerställa ett smidigt samarbete mellan skolarbetet och fritidsverksamheten. Då skulle det också vara lättare för lärarna och ledarna att lära känna barnen väl och trygga informationen mellan skolan och eftermiddagsverksamheten.

Kommunerna har lång erfarenhet av den morgon- och eftermiddagsverksamhet som lyder under socialförvaltningen. Utvecklandet av verksamheten tillsammans med andra intressegrupper, t.ex. med kultur- och ungdomsväsendet, ska också ses som en lösningsmodell som håller på att utvecklas.

För de små kommunernas del är det interna samarbetet i närkommunerna och samkommunen ett nytt, beaktansvärt alternativ. Med gemensam planering når kommunerna ekonomiskt bättre lösningar då kostnaderna för olika serviceformer kan spjälkas upp och delas av flera kommuner och verksamheten kan koncentreras till större enheter. Också gemensam användning av personalen gör det möjligt att anställa yrkeskunnig personal på heltid.

Den verksamhetsplan för morgon- och eftermiddagsverksamheten som kommunerna har gjort upp är ett offentligt dokument som fastställer principerna för hur verksamheten ska ordnas. I den kommunala verksamhetsplanen för morgon- och eftermiddagsverksamheten fastställer de kommunala beslutsfattarna verksamhetens omfattning, finansiering, verksamhetstid, avgifter, gruppstorlekar och om vem som antas till verksamheten samt vem som erbjuder verksamheten i kommunen. Av verksamhetsplanen bör också framgå hur verksamheten koordineras och övervakas inom kommunen. I stora städer och kommuner handhar en heltidsanställd person denna uppgift och som representant för den förvaltning som ansvarar för verksamheten svarar han eller hon till stor del för planeringen och övervakningen av verksamheten, för verksamhetens regeluppsättning, nyanställningar, för den ekonomiska planeringen och uppföljningen, för informationsspridningen samt för utvärderingen.

Kommunen har själv möjlighet att genomföra morgon- och eftermiddagsverksamhet i undervisnings-, social- eller kultur- och ungdomsväsendets arbetspunkter med hjälp av sin egen personal. Daghem, lekparker, ungdomslokaler och skolor är exempel på platser där verksamheten bedrivs. Kommunen har också möjlighet att överlåta verksamheten helt eller delvis på någon utomstående som bedriver verksamheten och debiterar kommunen. I sådana fall följs reglerna för konkurrensutsättning vilket bland annat innebär att ett entreprenadavtal ingås med serviceproducenten. Serviceproducenten, dvs. en församling, en organisation eller förening inom den offentliga sektorn eller en privat serviceproducent kan också beviljas kommunalt stöd. I så fall ingår kommunen ett bidragsavtal med serviceproducenten. Servicebeskrivningen garanterar att verksamheten är kvalitativ och trygg, eftersom den övervakas av kommunen.

1.4 Tredje sektorn som anordnare av morgon- och eftermiddagsverksamheten i Rovaniemi

Vårvintern 1998 aktualiserades det faktum att många lågstadiesbarn tillbringade sina eftermiddagar utan tillsyn. Problemet blev aktuellt i Rovaniemi liksom i övriga delar av landet efter att fru Eeva Ahtisaari hade lyft fram frågan i offentligheten. Stadens ungdomsväsende initierade och sammankallade olika sektorer som var intresserade av att anordna morgon- och eftermiddagsverksamhet. Projektet inleddes utan dröjsmål. Flera olika organisationer anmälde sitt intresse att fungera som serviceproducenter, staden förband sig att ställa lokaler till verksamhetens förfogande och Mannerheims barnskyddsförbund i Lapplands distrikt utbildade ledare. På hösten inleddes verksamheten i alla utom ett lågstadium. Flera olika organisationer verkade som serviceproducenter, t.ex. Settlements rörelsen, 4H-föreningen, föräldraföreningen, Rovaniemen terveys- ja sosiaalioppilaitos (social- och hälsovårdsläroanstalten övers.anm.), en privat hemserviceföretagare och församlingen. Den verksamhet som bedrevs av olika organisationer leddes av långtidsarbetslösa som kunde anställas med hjälp av ekonomiskt stöd från Arbetskraftsbyrån. Social- och hälsovårdsläroanstalten bedrev verksamhet i två skolor som en del av sitt eget utbildningsprogram. Församlingen bedrev eftermiddagsverksamhet till en början på deltid men senare på heltid.

Det visade sig finnas ett stort behov av eftermiddagsverksamhet, eftersom ett stort antal barn anmälde till verksamheten redan första hösten. Olika organisationer bedrev verksamhet självständigt och hade ett eget antagningsförfarande och egna avgifter som varierade från organisation till organisation. Under det första verksamhetsåret konstaterades tredje sektorn vara en utmärkt serviceproducent, men den behöver definitivt ekonomiskt stöd från staden och hjälp med koordineringen av verksamheten.

Det första stora klivet uppåt

Rovaniemi stad ansökte och antogs till det landsomfattande utvecklingsprojektet som gällde klubbverksamhet och arrangerades av Utbildningsstyrelsen åren 1999–2001. Att få delta i projektet hade stor betydelse, eftersom en helt ny service var under utveckling i Finland. Rovaniemi har haft turen att vara bland de första i vårt land att utveckla eftermiddagsverksamhet för skolelever.

Hösten 1999 möjliggjorde TE-centralen i Lappland ett väldigt framsteg då den finansierade ett treårigt utvecklingsprojekt för eftermiddagsverksamheten. Verksamheten utvidgades och kom att gälla dåvarande Rovaniemi stad och landskommun, och med hjälp av finansieringen kunde en koordinator anställas på heltid.

Eftermiddagsverksamheten etablerades snabbt och förblev i tredje sektorns regi. Verksamheten var krävande och förutsatte allt mer yrkeskunskap av personalen. Nya arrangörer dök upp och gamla slutade men kvar stod de starka barn- och ungdomsorganisationer och församlingen som alla också hade egna resurser att bedriva verksamheten. Den heltidsanställda koordinatören kunde stödja arrangörerna och vid sina sammanträden var målet att förenhetliga verksamheten. Skolornas lärare och fostrare engagerades i samarbetet och tillsammans strävade parterna efter att ta skolornas lokaler och utrustning i effektiv gemensam användning. Tack vare ett litet ekonomiskt understöd från kommunerna kunde de anställda ledarna delta i en årlig, minst två veckor lång, inskolning före läsårets början. Ledarna fick även i viss utsträckning delta i arbetshandledning som stöd i arbetet. Problemet med handledningen var den stora omsättningen bland ledarna i slutet av varje sysselsättningsstödperiod. I en del av skolorna uppskattades eftermiddagsverksamheten visserligen, men den ansågs definitivt vara något som inte ingick i skolans egen verksamhet. För att åstadkomma en attitydförändring lades frågan fram inför skolnämnden och dessutom behandlades eftermiddagsverksamheten regelbundet i skolväsendets ledningsgrupp och på rektorernas sammanträden. Kommuninvånarna tog däremot servicen snabbt till sig och började se den som en del av den kommunala serviceorganisationen.

Eftermiddagsverksamheten fick stor publicitet i massmedierna, vilket för sin del främjade dess etablering. Tack vare högklassig verksamhet och publicitet fick vi också många utomordentliga samarbetsparter och kunde ordna sådana aktiviteter och evenemang som annars inte hade varit möjligt. Vi höll låga avgifter för att bereda varje barn möjlighet att delta i verksamheten.

Motion och aktivitet är roligt

Vi var mycket nöjda med våra samarbetsparter som hjälpte oss att både ordna ledarutbildning som stöd för den dagliga motionen och dessutom att få en utbildad, ambulansledande idrottsinstruktör. Dessutom kunde vi ordna flera stora sportevenemang och skaffa idrottsutrustning. Ett bidrag från Lapplands länsstyrelse täckte kostnaderna för den utomstående idrottsinstruktören och tack vare samarbetet med Lapin Liikunta ry kunde vi anordna ledarutbildning. Det är inte bara barnen som har glatt sig åt denna motionsverksamhet, utan också många ledare har uppskattat t.ex. utbildningen inom snösporten.

Ung i Finland är en riksomfattande organisation som har haft en central roll i utvecklandet av eftermiddagsverksamheten för skolelever och som har understött speciellt motionen som en del av barnens dagliga verksamhet. År 2002 beviljades Rovaniemi-initiativet ”Siljan Liikkuva iltapäivä” som ledde till samarbete med Rovaniemi yrkeshög-

skola. Vid Lapin Urheiluoopisto fick 350 barn från de olika eftermiddagsklubbarna hoppa i något som kallades en cirkusbåt och uppleva ett fantastiskt, maritimt idrottsäventyr under ledning av ungdomar som studerade till idrottsinstruktör. Tack vare Silja Lines verksamhetsstöd startades en eftermiddagsklubb med mycket sportaktiviteter för invandrarbarn. Klubben har fortsatt sin verksamhet regelbundet två gånger per vecka. Alla eftermiddagsklubbar i Rovaniemi har under två år fått en s.k. ”K-Riemureppu” (sponsrad ryggsäck från K-butikerna övers.anm.) full med idrottsutrustning. I fjol vår gav Pohjolan Osuuspankki de lappländska eftermiddagsklubbarna ekonomiskt bidrag och med stöd av det fick barnen på alla eftermiddagsklubbar i Rovaniemi tillbringa en eftermiddag på hästryggen.

Samarbetet fungerar också med andra förvaltningsnämnder, framför allt kulturväsendet. Personalen på Lapin Maakuntakirjasto har i flera års tid anordnat Bokäventyr, besökt klubbarna och berättat om biblioteket, läst sagor och skickat bokpratere till klubbarna, men klubbarnen besöker också i sin tur biblioteken. Lapin Musiikkiopisto undervisar klubben Katajarantas barn kantelespel som en del av sitt utbildningsprogram. Staden skaffade fem kanteler och undervisningen är gratis. Barnen har också illustrerat spellektioner och olika stycken som de har lärt sig spela.

Barnen från klubbarna har årligen stiftat bekantskap med julutställningen på Lapin Maakuntamuseo och Arktinen keskus, där de har fått tillverka en liten jultomte eller baka pepparkakor.

Det andra klivet uppåt

Lagen, som trädde i kraft i början av år 2004, befäste morgon- och eftermiddagsverksamhetens ställning för gott men innebar samtidigt många nya utmaningar. Tack vare statsandelen kunde arrangörerna beviljas ekonomiskt stöd. I Rovaniemi förutsätts statsandelen användas till att betala ledarnas löner, omvandla tillfälliga tjänster till ordinarie, utveckla verksamhetens innehåll och förbättra verksamhetens kvalitet. Med hjälp av den godkända verksamhetsplanen blir verksamheten mera enhetlig och etablerar morgon- och eftermiddagsverksamheten som en del av skolans verksamhet. Också avgifterna har standardiserats och det är staden som beslutar om nedsättning av eller befrielse från avgifterna. Hösten 2005 inleddes morgonverksamheten.

Den största utmaningen är att höja ledarnas utbildningsnivå och att omvandla tillfälliga tjänster till ordinarie. Rovaniemi är i den lyckliga situationen att två läroinrättningar redan erbjuder yrkesutbildning inom branschen och de första sysselsatta ledarna fick sin examen i juni 2006. Lokalerna utgör den andra utmaningen. Tillräckligt stora, ordentliga och ändamålsenligt inredda lokaler utgör en del av verksamhetens kvalitet. I samband

med grundrenoveringar och uppförande av skolbyggnader bör morgon- och eftermiddagsverksamheten beaktas och reserveras utrymme. Det har man gjort i Rovaniemi i samband med grundrenoveringen av två skolor och det har resulterat i helt fantastiska lokaler. Båda skolorna har elever med specialbehov och i dessa skolor finns det inga hinder för de här barnen att delta i morgon- och eftermiddagsverksamhet. Att ordna morgon- och eftermiddagsverksamhet för just dessa barn med specialbehov utgör den tredje utmaningen. Här behövs definitivt landsomfattande stöd och handledning. Och jämlikhetsfrågan inom morgon- och eftermiddagsverksamhet utgör en utmaning i sig: hur kan en kommun på 8 000 kvadratkilometer, dvs. det nuvarande Rovaniemi, garantera att alla de små skolelever som har behov av morgon- och eftermiddagsverksamhet har möjlighet att delta?

Rovaniemi har haft möjlighet att vara med i Utbildningsstyrelsens landsomfattande utvecklingsnätverk, vilket har varit till stor hjälp både när det gäller att lösa aktuella problem och planera framtiden för barnens bästa. Vår verksamhet har också intresserat flera studerande vid Lapplands universitet: det finns åtminstone två proseminariearbeten som behandlar morgon- och eftermiddagsverksamhet och en undersökning i samarbete med eftermiddagsverksamheten som kartlägger ledarnas, föräldrarnas och lärarnas åsikter och önskningsom hur eftermiddagsverksamheten ska bedrivas på bästa sätt.

För drygt ett år sedan anordnade vi en liten kurs i första hjälpen i alla eftermiddagsklubbar och efteråt bekantade vi oss med brand- och räddningsverket. En liten, härlig förstaklassist hade berättat hemma om den kommande kursen i första hjälpen och funderat om hon borde ta med sig förband och redskap hemifrån och undrat ”om det säkert finns tillräckligt med plåster”.

De senaste sju åren har tredje sektorn visat sig vara helt kapabel att anordna morgon- och eftermiddagsverksamhet som en del av det kommunala servicesystemet. Det kommunala understödet och den koordinering som kommunen står till tjänst med är nödvändiga. Verksamheten måste fortsätta, den måste utvecklas och kvaliteten förbättras även om arrangörerna varierar. En ökning av statsandelen till kommunerna är önskvärd. Arrangörerna borde få större ekonomiskt understöd för att avgifterna ska kunna hållas skäligen och för att alla barn ska kunna garanteras en trygg, aktiv och trevlig morgon och eftermiddag under tillsyn av en vuxen. Det är vi vuxna som bär ansvaret. Jag önskar att alla vi vuxna kunde förhålla oss lika ansvarstagande till morgon- och eftermiddagsverksamheten som den lilla förstaklassisten som grubblade över om det fanns tillräckligt med plåster på kursen.

1.5 Regionkommunalt samarbete inom morgon- och eftermiddagsverksamhet

Olika samhälleliga reformer såväl som frågan om tillräcklig och tillgänglig basservice har gett upphov till en diskussion om regionalt samarbete. Kommunens uppgift är att sörja för sina invånares välbefinnande.

Under 2000-talet har många nationella och regionala utvecklingsprojekt inletts i Finland.

Utvecklingen av regionerna och regionaliteten syns också i statsförvaltningens planer.

Undervisningsministeriets Utvecklingsplan för utbildning och forskning för åren 2003–2008 betonar vikten av regionalt samarbetet vid anordnande av utbildning.

I undervisningsministeriets regionstrategi fram till år 2013 konstateras att utbildningsanordnarna med hjälp av regionala samarbetsnätverk kan trygga de lokala utbildningstjänsterna för förskolan och grundskolan.

Målet för det regionkommunala samarbetet är att

- öka förståelsen för regionalt samarbete
- väcka intresse
- redogöra för goda resultat och modeller
- ge praktiska redskap för starten.

Regionkommunalt samarbete är ett nytt fenomen inom morgon- och eftermiddagsverksamhet. Samarbetet mellan olika kommuner var tidigare obetydligt och sporadiskt. Enligt uppgifter från kommunerna ordnar 95 % av alla kommuner på finska fastlandet lagstadgad verksamhet år 2007. Allteftersom verksamheten utvidgas till att omfatta nästan alla kommuner kommer det i framtiden att behövas olika koncept för att öka samarbetet mellan kommunerna och skapa likvärdiga möjligheter för alla barn att delta i verksamheten oberoende av bostadsort.

För att morgon- och eftermiddagsverksamheten ska nå de mål och den kvalitet som den strävar efter har man byggt upp ett landsomfattande utvecklingsnätverk. Nätverken utvecklar denna verksamhet enligt gemensamt uppsatta mål men också enligt vald region.

De regionala nätverken i Södra Savolax, Norra Savolax, Egentliga Tavastland/Päijänne-Tavastland, Sydösterbotten och det svenskspråkiga nätverket har valt ”Från vardagligt samarbete till regionalt samarbete” som sitt utvecklingstema.

På sina möten behandlar de regionala nätverken temat utgående från följande förslag:

Förslag till innehållsmässiga åtgärder

- Att organisera nätverksmöten
- Att kartlägga kommunernas utgångsläge, önskemål och mål samt koordinatorens styrkor och specialkunskaper
- Att fastställa mål
- Att behandla regionala koncept

Förslag till operativa åtgärder

- Att utreda nyttan – för- och nackdelar
- Att organisera möten mellan kommuner och förvaltningsnämnder
- Att stödja samarbetet med hjälp av seminarier
- Att besöka andra nätverk, t.ex. det regionkommunala samarbetsprojektet i Jyväskylä

Förslag till kommunikativa åtgärder

- Att föra fram olika kommunikationsmetoder

Det är kommunen som ansvarar för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever enligt lagen om grundläggande utbildning. I sin instruktion fastställer kommunen under vilken förvaltning verksamheten placeras enligt kommunallagens (365/1995) bestämmelser. I instruktionen fastställs också vilken tjänsteinnehavare eller vilket organ som har beslutanderätt över till exempel

- planeringen och koordineringen av verksamheten
- entreprenadavtal
- beslut om understöd
- godkännande och uppgörande av verksamhetsplanen
- antagningsförfarandet
- sänkning av eller befrielse från verksamhetsavgiften
- utvärdering av verksamheten.

Antingen anställer kommunen en koordinator på heltid eller också ansluts koordineringen till någons arbetsuppgifter. Den som ansvarar för koordineringen bör ha sådan utbildning och sådana kunskaper att kraven på yrkesskicklighet kan konstateras vara uppfyllda. För att vara behörig bör personen framför allt ha samordnings- och samarbetsförmåga. Lokalt står kravnivån i relation till kommunens storlek och till vilket sätt verksamheten är organiserad.

Koordinatorn

- leder morgon- och eftermiddagsverksamheten i kommunen
- ansvarar för att verksamheten planeras, utvecklas och utvärderas samt att ett samarbete byggs upp
- fungerar som kontaktperson mellan kommunen, skolan, serviceproducenterna och samarbetssektorerna
- understöder och assisterar dem som ordnar morgon- och eftermiddagsverksamhet
- ansvarar för ledarnas inskolning och fortbildning samt för arbetshandlingen
- är medlem i det regionala utvecklingsnätverket
- informerar om verksamheten
- förbereder arbetsgrupperna och fungerar som ordförande och sekreterare för arbetsgrupperna.

Vid sidan av sitt eget arbete kan t.ex. en rektor, en skolföreståndare, bildningsväsendets föreståndare, dagvårdens föreståndare eller ungdomsväsendets föreståndare vara koordinator. Morgon- och eftermiddagsverksamheten har knappt 10 % heltidsanställda koordinators. I små kommuner är ansvaret för koordineringen splittrat. Utvecklandet av morgon- och eftermiddagsverksamhet, utbildningen och ansvaret för planeringen av verksamheten försummas delvis eller utvecklas inte tillräckligt inom kommunerna. Den lagstadgade verksamheten är fortfarande ny och därför bör koordinatorn förbinda sig starkt till sin uppgift, vara genuint engagerad, ha gott om tid och goda interaktionsfärdigheter. För många små kommuner är det för tillfället inte möjligt att erbjuda högklassiga tjänster för morgon- och eftermiddagsverksamhet, utan de söker i stället samarbete med sina grannkommuner, vilket i och för sig är ett ekonomiskt och förnuftigt sätt att bedriva verksamhet.

Med hjälp av regionkommunalt samarbete och en personal som har mångsidiga yrkeskunskaper kan organiseringen av morgon- och eftermiddagsverksamhet, den kvalitetsmässiga utvecklingen och anordnandet av utbildning stärkas och tryggas även i små kommuner.

Målet med nätverksarbete inom morgon- och eftermiddagsverksamheten är att förena hela regionkommunens resurser, stärka och utnyttja befintliga strukturer och att utveckla ett koncept för en kvalitativ regional utbildning av ledare och koordinators som ansvarar för morgon- och eftermiddagsverksamheten.

Med gemensam samordning ökar verksamhetens betydelse och är dessutom en fråga om image för alla berörda kommuner. När den är som bäst skapar regionaliteten nya, fungerande modeller för barnets bästa.

1.5.1 Samarbetsprojektet 'Jälkkäri' i Jyväskyläregionen

1 Historia

På grund av sparåtgärder på 1990-talet skars eftermiddagsverksamheten för skolelever ner. Eftersom eftermiddagsvården ansågs dyr, blev det kommunernas uppgift att utveckla ett nytt koncept som skulle tillgodose skolbarnens behov av tillsyn under eftermiddagarna. År 1998 startades i Jyväskylä, i Jyväskylä landskommun och i Muurame ett regionkommunalt projekt som gick under namnet 'Jälkkäri' (eftis övers.anm.) och som lydde under undervisningsväsendet. Samarbetsparterna utgjordes av aktörer från den tredje sektorn och av några företagare. Verksamheten inleddes av koordinatören, fritidscentrets ledare Riitta Rajala, som övergick i Utbildningsstyrelsens tjänst den 1 augusti 2004.

Lagen om morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever medförde förändringar också i eftisverksamheten i Jyväskyläregionen. Från och med 1.8.2004 ansvarar kommunerna för att den morgon- och eftermiddagsverksamhet som de anordnar eller skaffar bedrivs lagenligt. Av nätverkskommunerna i Jyväskyläregionen är Jyväskylä, Jyväskylä landskommun, Laukas, Korpilahti och Muurame med i 'Jälkkäri'-projektet. För projektet har kommunerna anställt en gemensam projektledare på heltid. Projektledaren leder och utvecklar eftermiddagsverksamheten tillsammans med representanter från kommunerna (ordnar ledarutbildning, sköter informationen, allmän planering osv.). Kommunerna har en gemensam verksamhetsplan som granskas årligen.

2 Allmänt

'Jälkkäri' verkar i femtio skolor eller i deras omedelbara närhet i Jyväskyläregionen. I verksamheten deltar elever från årskurserna 1–4 och de elever från årskurserna 1–5 som har förts över till specialundervisning, sammanlagt cirka 1 100 barn. Verksamheten genomförs av olika serviceproducenter: föreningar, organisationer, församlingar, kommuner och företag. Helhetsfinansieringen av verksamheten utgörs av kommunens andel (lokaler, mellanmål och koordinering) och av avgifterna som betalas av föräldrarna (varierar kommunvis).

Målet för 'Jälkkäri'-projektet i Jyväskyläregionen är att ordna högklassig morgon- och eftermiddagsverksamhet på det sätt som lagen förutsätter. Verksamheten erbjuder barnen mångsidiga möjligheter att delta i ledda, stimulerande och trygga aktiviteter. Eftermiddagsverksamheten stöder barnets uppväxt och utveckling utan att glömma den viktiga vilan.

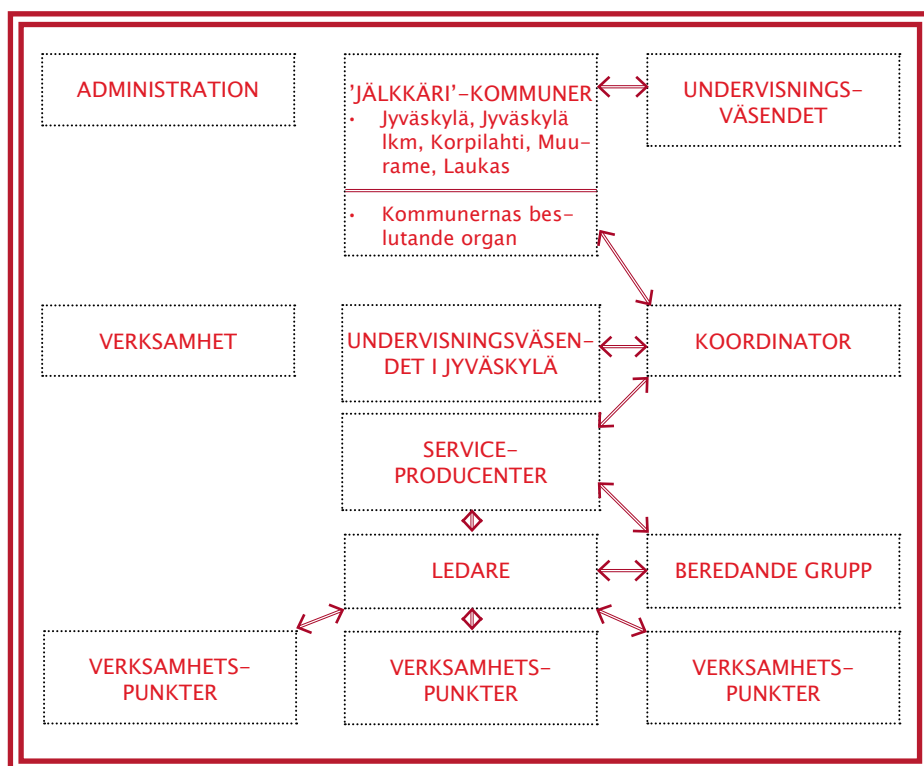
Alla eftermiddagsgrupper i Jyväskyläregionen har en **ansvarig ledare** som har **utbildning inom barnuppfostran** eller sådan behörighet för branschen som kommunen har godkänt (cirka 120 ledare sammanlagt).

Grupperna har i huvudsak en ledare per tolv barn.

Handledarna får delta i en gemensam inskolning en vecka i augusti innan verksamheten inleds samt i 6–9 regionkommunala kurser eller ledarträffar under verksamhetsåret. Också ledarna i de nätverkskommuner som inte ingår i 'Jälkkäri'-projektet i Jyväskyläregionen har möjlighet att delta i utbildningarna.

Ett fungerande samarbete med hemmen och skolorna samt med olika förvaltningsnämnder är väsentliga för eftermiddagsverksamheten i Jyväskyläregionen.

3 Organisation

Varje kommun fastställer sina allmänna riktlinjer för 'Jälkkäri'-verksamheten och ansvarar för ekonomin och lagenligheten. Verksamheten koordineras av undervisningsväsendet i Jyväskylä stad.

Ledningsgruppen representeras av de representanter som ansvarar för eftermiddagsverksamheten i kommunerna: skoldirektören, chefen för kultur- och ungdomsväsendet, chefen för bildningsväsendet samt undervisningsväsendets utvecklingschef.

Inom ramen för sina befogenheter gör ledningsgruppen utredningar och beslut om eftermiddagsverksamhetens riktlinjer och om hur den ska utvecklas. Gruppen sammanträder fyra gånger om året.

En **beredande grupp** bereder ärenden åt ledningsgruppen, planerar och utvecklar 'Jälkkäri'-verksamheten och fungerar som ett stöd för projektkoordinatören. Den beredande gruppen består av serviceproducenter, handledare och olika samarbetsparter som är starkt engagerade i att utveckla verksamheten. Förutom koordinatören består den beredande gruppen för närvarande av en representant från förenings- eller organisationssektorn, en kommunrepresentant och representanter från församlingen och från olika företag. Av samarbetssektorerna finns universitetet med i gruppen. Den beredande gruppen har t.ex. tagit fram en regionkommunal logotyp för 'Jälkkäri' och gjort upp föreläsningsserier för universitetet.

Det finns sammanlagt 21 **serviceproducenter** i de olika eftermiddagsgrupperna i Jyväskyläregionen. I den här regionkommunala modellen ställer alla kommuner lokaler, mellanmål och samordning till serviceproducenternas förfogande.

Det finns tio serviceproducenter i Jyväskylä (föreningar, företagare och församlingen) med vilka staden har ingått tre års bidragsavtal (sammanlagt 22 verksamhetsplatser). Serviceproducenten tar själv emot avgifterna. Undervisningsväsendet i Jyväskylä stad understöder serviceproducenterna med olika verksamhets- och materialbidrag. Kommunen bistår även grupper där det finns många barn med specialbehov.

I **Jyväskylä landskommun** är det kultur- och ungdomsväsendet som organiserar verksamheten. Kommunen anordnar 50 % av verksamheten själv (det finns sexton verksamhetsplatser i landskommunen). Övriga serviceproducenter som bedriver verksamhet i landskommunen är församlingen och tre olika föreningar eller organisationer.

Kommunen subventionerar verksamheten i form av olika bidrag till serviceproducenterna och i likhet med Jyväskylä stad stöder den grupper med specialbehov.

I **Muurame** organiseras eftermiddagsverksamhet av både skolväsendet och en serviceproducent. Verksamheten koordineras av den regionkommunala koordinatören, men också av Muurame kommuns egen koordinatör.

I **Laukas** är det skolväsendet som organiserar verksamheten. Kommunen har tre verksamhetsplatser, av vilka två drivs med hjälp av bidragsavtal (verksamheten upprätthålls av föreningar). På en av verksamhetsplatserna bedriver kommunen verksamheten i samarbete med församlingen.

Korpilahti har bara en verksamhetsplats och där bedrivs verksamheten som ett samarbete mellan kommunens undervisningsväsen och en lokal förening.

4 'Jälkkäri'-modellens fördelar och utvecklingsbehov

Kommunregionaliteten gör det möjligt att utveckla och planera morgon- och eftermiddagsverksamheten på ett koncentrerat och övergripande sätt. Också utvärderingen av verksamheten görs på ett regionkommunalt plan.

Gemensam ledarutbildning och serviceproducenternas gemensamma möten tillför kunskap och kompetens i alla 'Jälkkäri'-kommuner. Också medierna anser att den omfattande morgon- och eftermiddagsverksamheten är viktig, vilket främjar marknadsföringen av den.

Förhoppningsvis sprids verksamheten i framtiden ut till de fem resterande nätverkskommunerna i Jyväskyläregionen. Kommunerna kunde t.ex. köpa samordningsservice för att utveckla utbildningen och kvaliteten.

Resultaten från enkäterna till barnen och föräldrarna har färdigställts och enligt dem utgjorde lokalerna det största problemet i Jyväskyläregionen. Eftersom verksamheten i huvudsak försiggår i skolbyggnader, borde samarbetet med skolorna och framför allt med rektorerna ägnas allt mer uppmärksamhet för att få trygga och praktiska lokaler till morgon- och eftermiddagsverksamheten. Yrkeskunniga ledare utgör en viktig länk både när det gäller att utveckla samarbetet mellan skolan och hemmen och att tillgodose behoven hos den växande grupp barn som har behov av specialstöd. En av utmaningarna är också att omvandla tillfälliga tjänster till ordinarie heltidstjänster. För närvarande är största delen av personalen i eftermiddagsverksamheten i Jyväskyläregionen anställd på deltid.

Antalet samsamarbetssektorer har ökat markant som en följd av att eftermiddagsverksamheten började styras av lagen. Många utbildningsenheter i Jyväskyläregionen har t.ex. lotsat sina studerande ut på fältet och många utbildningsenheter har varit intresserade av att få 'Jälkkäri'-modellen presenterad för sina studerande.

Lagen har visserligen stabiliserat och tryggt eftermiddagsverksamheten i Jyväskyläregionen, men när det gäller att utveckla verksamheten och upprätthålla kvaliteten har framtiden fortfarande många utmaningar i sitt sköte!

1.6 Morgon- och eftermiddagsverksamheten som en del av den kontinuerliga omsorgen – också ur historiskt perspektiv

Inledning

Organiseringen av morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever känns ny och viktig. Det är den också men verksamheten har ändå långa rötter som slingrar sig långt tillbaka i både skolväsendets och dagvårdens historia. Och vid sina båda rötter anknyter morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever till tillsyn av skolbarn utanför skoldagen. Jag vill att också den historiska aspekten ska ingå i den här publikationen för att alla de ansträngningar som under en lång tid har gjorts för att på olika sätt organisera verksamheten inte ska glömmas. Det är ju också bra att märka och komma ihåg att alla händelser och beslut färgas av den tidsanda som de är knutna till. Det är mot den bakgrunden de bör tolkas. Vi borde ödmjukt acceptera att något alltid har funnits, något finns i dag och något kommer att finnas i framtiden. Men vi bör också vara medvetna om att morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever i grund och botten innebär den kontinuerliga omsorg som den var redan för hundratals år sedan.

Begreppet daghem har från början knutits till skolelever

I många europeiska länder grundades i slutet av 1800-talet anstalter där skolbarn kunde tillbringa sin fritid efter skolan. Dels grundades de på grund av fattigdom, dels för att de tjänade som hjälp i undervisningen av vissa praktiska ämnen som inte ingick i skolundervisningen. Dessa anstalter för skolelever hade olika benämningar i olika länder. I Frankrike och Schweiz hette de Classes de garde, i Tyskland Jugendhort, i Sverige Arbetsstugor och i Danmark Fritidshjem. (Luther 1924, 5–8)

I Frankrike låg Classes de garde -anstalterna i nära anslutning till skolorna. Barnen läste sina läxor under tillsyn av en lärare, lekte ute på gården och gjorde utflykter i den nära omgivningen. Stället var öppet ett par timmar efter skolan. Föräldrarna betalade för denna verksamhet och för de måltider som ingick. I Schweiz ansågs anstalterna följa samma pedagogik och verksamhet som Hort-anstalterna i Tyskland. De första anstalterna grundades år 1885. De schweiziska "Classes gardiennes" i Geneve var enligt lag obligatoriska för de skolelever under 14 år som kommunen, staten, församlingen eller föräldrarna hade anmält till anstalten. Däremot skilde sig Knabenhort-anstalterna i Österrike (daghem för pojkar) från motsvarande anstalter i andra länder, eftersom de hade en annan verksamhetsidé. De var nämligen anstalter med närmast militär fostran för pojkar, som i huvudsak fick ägna sig

åt olika kroppsövningar. Det fanns egentligen inga motsvarande anstalter för flickor. Redan i slutet av 1600-talet fick tyska skolelever delta i regelbunden hobbyverksamhet på fritiden. Målet med denna verksamhet var ofta att den skulle ge vinst. Verksamheten ansågs också väcka barnens intresse för arbete, men i praktiken var det fråga om enformigt rutinarbete. De personer som hade ansvar för verksamheten saknade pedagogisk utbildning och grepp om arbetet. (Luther 1924, 22–30)

I 1870-talets Tyskland skedde en förändring i pedagogisk riktning i och med att professor Schmidt-Schwarzenberg från staden Erlangen grundade en anstalt vid namn Knaben-Hort. I själva verket ansågs den Hort-anstalt, dvs. det daghem som Henriette Schrader grundade i samband med Pestalozzi-Fröbel-Haus år 1878 stå bakom denna utveckling. Inspirerad av detta grundade fru Hedvig Heyl år 1884 i Charlottenburg anstalter med många olika funktioner, dvs. med barnkrubba, barnträdgård, daghem för skolbarn och klubbverksamhet för ungdomar som hade avslutat skolan.

Enligt verksamhetsprincipen skulle varje skola ha ett eget daghem som tog emot barn från skolan intill. Danmark var det första landet i Norden som år 1872 grundade en anstalt vid namn ”Arbejdsstue for born”, ”Fortsættelseasyler” eller ”Friskoleborneasyler” som liknade våra daghem. På initiativ av fru Vendela Elving grundades en liknande anstalt, en arbetsstuga för fattiga barn år 1879 i Finland. I Norge grundades en motsvarande arbetsstuga år 1886 och i Sverige år 1887 på initiativ av fru Anna Hierta-Retzius. (Luther 1924, 9–12)

I slutet av 1910-talet fick de gamla anstalterna i Danmark lämna plats för en nyare typ av daghem, Fritidshjemmen. Principen i dessa daghem var att verksamheten skulle vara mångsidig och påminna om ett bra hem. De skulle i stort sett följa samma principer som daghemmen i Tyskland. De produkter som barnen tillverkade fick de sälja genom skolan och behålla pengarna för. Arbetet ansågs ändå vara ett redskap för verksamheten snarare än det egentliga målet. Fritidshjemmen i Danmark var i huvudsak privata.

Verksamheten understöddes dock av många kommuner. De svenska arbetsstugorna skilde sig från motsvarande anstalter i andra länder. Här fick barnen en systematisk förberedande yrkesexamen eller en yrkesexamen i handarbete. Barnen deltog i undervisningen ett par timmar tre gånger i veckan och fick en måltid som lön. I arbetsstugorna fick barnen lära sig borstillverkning, fanersågning, träskärning, korgflätning, skomakeri, skradderiarbete, metall- och spånarbete, sömnad, stoppning och lappning samt hushållssysslor. Dessa anstalter upprätthölls av kommuner, församlingar och privata organisationer. På sin tid uppskattades anstalterna också utanför Sverige. De spred sig snabbt till olika stadskommuner och på 1920-talet var de cirka etthundra till antalet. (Luther 1924, 13–17)

Sveriges arbetsstugor och Tysklands Hort-anstalter hade olika verksamhetsidéer. Målet för Hort-anstalterna var att likna ”ett hem med alla de förpliktelser, glädjeämnen och den bildning som ett hem kan erbjuda barn”. Deras mål var att stödja uppfostran i hemmen. Arbetsstugornas verksamhet begränsades till 4–6 veckotimmar undervisning i handarbete och förberedande yrkesundervisning. Lärarna i arbetsstugorna behövde inte ha pedagogisk utbildning. (Luther 1924, 18–19)

Den första finländska arbetsstugan grundades i Åbo år 1879 och efter det grundades liknande arbetsstugor också i Helsingfors år 1883 och 1887. Tarvainen såg ”Åbo arbetsstuga för barn” som var avsedd för barn mellan 6 och 15 år som det första daghemmet i Finland. Den var upptagen i 1928 års register över privata sociala organisationer och anstalter med verksamhet som klassificerades som barndagvård. Vid samma tidpunkt fanns det också på Brändö i Vasa ett arbetshem som var avsett för skolbarn. (Tarvainen 1954; Tavastähti 1928, 24–31)

År 1886 grundades en egen förening för arbetshemmen. Målet med föreningen var att genom lämplig sysselsättning skona fattiga barn från tiggande, lättja och frestelser av olika slag. År 1893 var över ettusen barn registrerade i de tre hem som föreningen disponerade. I arbetsstugorna fick barnen ett mål mat, vilket bland annat minskade på tiggandet. År 1919 fanns det i Finland sammanlagt 22 arbetsstugor av vilka 17 var kommunala. Också de privata arbetsstugorna fick kommunalt understöd. För att kunna utveckla anstalterna måste man trygga deras ekonomi, men framför allt måste de pedagogiska principerna för verksamheten moderniseras, dvs. arbetshemmen behövde personal med pedagogisk utbildning. Verksamheten ansågs vara förebyggande barnskyddsarbete som behövde utvidgas. Dessutom sågs arbetsstugorna som en smidig fortsättning på folkbarträdgårdarna och för barnen som hade gått i barträdgård. Man konstaterade att samma barn vid 7–14 års ålder till och med är i ännu större behov av tillsyn än tidigare för att hållas borta från gatorna som kunde vara nog så hotfulla. På 1920-talet bedrev t.ex. cirka ettusen 12–14-åriga barn gatuhandel i Helsingfors. (Luther 1924, 22,23)

Förutom de ekonomiska faktorerna ansågs också bristen på pedagogiskt utbildad personal utgöra ett hinder för verksamhetens utvidgande. Hort-anstalterna i Tyskland tjänade som förebilder, vilket ur barnens synvinkel motiverades med att anstalter som inhyser barn och ungdomar bör ha en enhetlig pedagogisk referensram. Referensramen och bakgrunden till Finlands folkbarträdgårdar fanns i Tyskland och därför var det naturligt att daghemmen för skolbarn hade samma operativa referensram. År 1919 fanns det tre anstalter i Finland som gick under benämningen daghem för skolbarn och de fanns alla i Helsingfors. År 1924 nämner Bärbi Luther om en rekommendation att Finland skulle ha

en egen, enhetlig benämning, dvs. ”daghem för skolelever”. Den här benämningen skulle skilja de finska daghemmen från de svenska arbetsstugorna. (Luther 1924, 22)

I Ebeneserhemmets verksamhetsberättelser förekommer också benämningen daghem, med kompletteringen ’för skolbarn’, första gången år 1924. Under hela 1920-talet användes begreppen daghem, daghem för skolbarn och fritidshem för skolbarn parallellt i Ebeneserhemmets verksamhetsberättelser. Fröet till denna verksamhet såddes redan i början av 1900-talet i och med att ett antal större barn fick börja tillbringa eftermiddagarna i skydd av barnträdgården. (Alander 1923, 57; Berättelse över Ebeneserhemmets verksamhet 1909–1931)

År 1924 fick Ebeneserhemmets föreståndarinna ett brev från direktionen för Helsingfors folkbarnträdgårdar med en önskan om att tillsynen av skolbarn och heldagsvård av barn skulle beaktas i barnträdgårdsläroutbildningen som ett komplement till utbildningen. I skrivelsen konstaterades att den traditionella barnträdgårdsläroutbildningen inte tar upp de här aspekterna i tillräckligt hög grad (Alander och Direktionen för folkbarnträdgårdarna. Brevet till Ebeneserhemmets föreståndarinna 1924 EBE).

I Mannerheims barnskyddsförbunds årsberättelse från år 1922 står det: ”Då stipendiaterna återvände från Tyskland grundades ett daghem som skulle följa HORT-systemet”. Följande år underhölls daghemmet av staden. (Mannerheims barnskyddsförbund, verksamhetsberättelserna 1922, 1923). Mannerheims barnskyddsförbund utbildade en föreståndarinna vid Charlottenburger Jugendheim. Verksamheten var framför allt avsedd för barn vars uppfostran hemma var hotad på grund av ekonomiska eller personliga orsaker. Den viktigaste principen för allmän folkfostran var att bibehålla föräldrarnas ansvarskänsla. Samarbetet mellan daghemmet och skolan och nära kontakt med hemmen ansågs viktiga. Relationen mellan modern och daghemmets föreståndarinna skulle vara god. Samarbetet med barnträdgården och barnkrubban var också viktig. Men lika viktigt var det att alla avdelningar var klart avskilda och hade separata ingångar även om de fanns under samma tak. Daghemmen organiserade också sommaraktiviteter för skolelever. (Luther 1924, 19–22)

I de industrialiserade europeiska länderna innebar alltså begreppet daghem till en början aktiviteter för fattiga skolbarn. Till exempel Tagesheim, ett ungerskt daghem i början av 1900-talet, var huvudsakligen avsett för fattiga skolbarn (Karsai 1912, 646–652). Det var de sociala förhållandena som också i sekelskiftets Finland skapade behovet av daghemsverksamhet på industriorterna. Till exempel år 1905 hörde 96 %, dvs. majoriteten av folkskolbarnen till arbetarbefolkningen. Deras föräldrar var yrkesfolk, fabriksarbetare, tjänstefolk på post- och affärsverk, vaktmästare, arbetare osv. På den tiden gick barnen från de övriga samhällsklasserna sällan i vanlig folkskola (Waris 1973, 211). Omsorgen om

skolbarn före och efter skoldagen anknöt vid övergången till 1900-talet internationellt sett till förebyggande av barn- och ungdomsproblem och utgjorde en del av skyddsuppfostran.

Daghemmet för skolbarn var avsett för sådana skolbarn som hade ogynnsamma hemförhållanden och inte fick den uppfostran som de behövde. Barnen hade ingen arbetsro hemma och de fick varken någon omvårdnad eller mat. Daghemsverksamhet för skolbarn utgick från den dåtida principen för folkfostran, dvs. att bibehålla föräldrarnas ansvar för sina barn. Bara i nödfall blandade sig daghemmet i familjens angelägenheter (KoM 1951:72).

I början av 1950-talet aktualiserades gränsdragningen av begreppet daghem mellan grupperna barn i skolåldern och barn under skolåldern. Diskussionen syntes också i den praktiska verksamheten exempelvis i Mannerheims barnskyddsförbunds årsberättelse från år 1953. Enligt den ska begreppet daghem inte användas i samband med skolbarn och ungdomsvård, sommarkolonier och klubbar. Begreppet daghem innebar i årsberättelsen dagvård för små barn och heldagsvård för 3–6-åringar (Mannerheims barnskyddsförbunds verksamhetsberättelse 1953). Organisatoriskt sett låg daghemmen för skolbarn nära intill en barnträdgård eller också var de separata anstalter. De organisationer som anordnade denna verksamhetsform gjorde det närmast som klubbverksamhet 5–8 timmar per dag (Berättelse över Ebeneserhemmets verksamhet 1909–1931. EBE; Mannerheims barnskyddsförbunds verksamhetsberättelser 1920–1931).

Enligt en landsomfattande uppföljning av verksamheten gick barnkrubborna och daghemmen hand i hand, men också här syns den begreppsliga förändringen som innebär att daghem i fortsättningen kom att betyda heldagsvård för barn under skolåldern (Årsberättelser från barnkrubbor och daghem 1928–1964. Eck 1 3 och Ecj 1KA).

Begreppet daghem ändrades till dagvård i mitten av 1900-talet

Det allt mer ökande behovet av heldagsvård, vilket berodde på föräldrarnas och speciellt mödrarnas förvärvsarbete, framkallade i de industrialiserade länderna ett behov av att beskriva situationen också begreppsligt på ett sätt som skiljde sig från tidigare år. De nya begreppen dagvård och daghem avskaffade också vissa fördomar som tidigare hade förknippats med barnträdgård och barnkrubba. De nya begreppen spred sig till Europa och etablerades på 1950- och 1960-talen som heldagsvård för barn under skolåldern (Barow-Bornstoff & Gunther & Kreckler & Schuffenhauer (red.) 1977; Karsai 1912, 646–652; Kunesh 1990; Köhler 1980; Nall 1993; Singer 1922).

Behovet av heldagsvård uppstod så fort de första folkbarnträdgårdarna hade grundats. I anslutning till Ebeneser-hemmet grundades år 1901 en eftermiddagsbarnträdgård

som var öppen ända till klockan 18. Verksamheten bedrevs med varierande framgång beroende på de ekonomiska resurserna (Alander 1923, 56, 57).

I den skolreform som genomfördes i DDR på 1950-talet ansågs barnträdgårdarna utgöra grunden för skolsystemet och de uppkallades ofta efter sina olika innehållsliga pedagogiska och fysiska utvecklingsmål men de benämndes också daghem (Tagesheim) för 3–8-åringar. Efter att Kindergarten började heta daghem fick verksamheten en vidare funktion än den tidigare hade haft. Barnen kunde vistas längre i Tagesheim i stället för bara några timmar och vid behov t.o.m. övernatta där (Hohendorf 1977, 288–328; Kiroff 1912, 47). Tidigare hade olika barnträdgårdar och barnkrubbor allmänt kallats Kindertagestätte, dvs. fritt översatt dagplats för barn. Under utformningsprocessen förenades namnen på barnträdgårdarna eller barnkrubborna med olika tillägg för att ange karaktären på verksamheten, t.ex. att det var fråga om verksamhet på deltid eller under en viss tid på året eller under veckan (Hehlmann 1941; Kreckler 1977b, 439–443).

Begreppet daghem i samband med barnkrubbor eller barnträdgårdar kom även hos oss att småningom ange att det var fråga om heldagsvård. Under en motionsdiskussion år 1947 användes begreppet daghem vid sidan av barnkrubba och definierades som en ”vårdplats på heltid för äldre barn som definitivt fortfarande behöver vårdare” (lagmotion nr 53/1947). När över 3-åriga barn fick heldagsvård i en barnkrubba talade man också om utvidgade barnkrubbor (KoM 1951:72). Det ansågs också ändamålsenligt att grunda barnkrubbor och daghem i anslutning till mödra- och barnrådgivningar (lagmotion 53/1947). Sådana grundades av Mannerheims barnskyddsförbund och kallades ’lastentalo’ (ung. barnets hus övers.anm.). I dem fanns både rådgivning och barnkrubbor men också barnträdgårdar (Korppi-Tommola 1990, 156, 157).

Utformningen av begreppet daghem i sammandrag

Beträffande begreppet daghem i betydelsen daghem för skolbarn kan man konstatera att det var fråga om tillsyn av och omsorg om skolbarn med hjälp av den pedagogiska och fostrande verksamheten i en barnträdgård. Begreppet kopplades mera utvidgat till den förebyggande skyddsuppfostran som fick sin början vid övergången från 1800-talet till 1900-talet. Skolbarnen hade redan gått ut barnträdgården och det var motiverat att ge ett nytt namn åt den plats som de kunde gå till efter skolan. Efter skolan gick barnen vanligtvis hem, men nu gick en del av barnen till daghemmet.

I synnerhet på 1920- och 1930-talet avsåg man med begreppet daghem hos oss framför allt skolbarn. Efter kriget på 1940-talet fram till början av 1950-talet var den begreppsliga gränsdragningen mellan målgrupperna skolbarn och barn under skolåldern

aktuell, medan begreppet daghem fram till dess först hade inneburit heldagsvård för 3–6-åringar. Det tog staten 25 år (1947–1971) att etablera begreppet daghem som vårdform för barn under skolåldern. Utformningen av begreppet var hela tiden sammanflätad med begreppen barnkrubba och barnträdgård. Begreppet daghem såsom lagen om dagvård (Lag om barndagvård 1973) definierar det, dvs. den form av dagvård som i allmänhet avser en dagvårdsinstitution för 0–6-åringar, togs i användning två år innan lagen om dagvård trädde i kraft. Begreppet daghem visade sig vara kontextbundet, och i förhållande till barnens ålder och till sin verksamhetsidé har det haft olika betydelser under olika tider. När begreppet slutligen etablerades som dagvårdsplats för 0–6-åringar hade det endast en otvetydig innebörd. I början av 1970-talet låg också tyngdpunkten hos begreppet daghem mera vid vården än vid fostran.

Har historien något i bakfickan?

I början av 1900-talet pekade framför allt somrarna på en tydlig brist inom barn-dagvården, eftersom alla skolor och barnträdgårdar då var stängda. Redan på 1920-talet anordnade olika organisationer ofta aktiviteter för de barn som tillbringade somrarna i städerna, t.ex. barnpassning, sommarläger och sommarkolonier (Korppi-Tommola 1990, 76, 77). När motionen om beviljande av anslag till sommaraktiviteter för fattiga barn väcktes vid riksmötet år 1923 noterades att hälften av de några tiotal sommarkolonier som verkade i Finland hade grundats av föreningen för Helsingfors folkbarnträdgårdar (riksdagshandlingarna år 1923). Vikten av den dåtida lekplans- och parktantsverksamheten poängterades framför allt efter kriget på 1940-talet som en del av sommarverksamheten. Till exempel år 1948 hade huvudsakligen de centrala barnskyddsorganisationerna ansvar för den här typen av sommarverksamhet. (KoM 1951:5)

Med handen på hjärtat borde vi slutligen fråga oss om sommarverksamheten för skolelever har fallit i glömska. I så fall kvarstår problemet ändå som ett historiskt frö som förr eller senare växer oss ur händerna och måste åtgärdas på ett tidsenligt sätt.

2.1 Kamratförhållanden och barnets socioemotionella utveckling

Barnens och de ungas kamratförhållanden, dvs. förhållanden till jämnåriga och sådana kamrater som är på ungefär samma utvecklingsnivå, har stor betydelse för deras sociala, kunskapsmässiga och emotionella utveckling. Det är viktigt att barnet umgås med jämnåriga, både i ledd verksamhet och under friare former, och att erfarenheterna av umgänget har varit tillräckligt positiva. Framför allt det som barnet upplever i relativt statiska grupper (t.ex. skolklasser eller eftermiddagsgrupper) har stor inverkan på den senare utvecklingen. De vuxna kan på många sätt stödja dessa kamratförhållanden genom att t.ex. uppmuntra barnen att knyta kontakter, ingripa i problemsituationer såsom t.ex. mobbning och genom att påverka stämningen och de normer som utvecklas inom gruppen.

De möjligheter som kamratförhållanden skapar

Barnet lär sig mer tillsammans med sina kamrater än vi ofta inser. De får t.ex. en hel del kunskap och de lär sig nya färdigheter bland sina kamrater: vi vuxna inbillar oss ofta att det är vi som lär barnen nästan allt de behöver veta och kunna, men i själva verket är kamraterna viktiga lärare i många saker. Diskussionerna och aktiviteterna med kamraterna hjälper barnet att bilda sig en uppfattning om världen och samhället vi lever i. I grupp inövas många kulturbundna regler, seder och bruk. De barn som redan vet och kan överför sitt kunnande om de mest varierande saker till andra barn.

I kamratgrupper inövas sociala färdigheter. Barnen lär sig samarbeta genom att göra saker tillsammans, framför allt med sådana som är i samma ställning som de själva. I en kamratgrupp måste barnet, ofta via försök och misstag, lära sig att det inte kan behandla andra hur som helst. De andra måste också få sin tur och man får inte själv alltid bestämma. Även om de vuxna nog har lärt barnen allt det här t.ex. genom att förklara hur man ska bete sig, är den direkta feedback som barnet får av kamraterna en mycket effektiv lärare.

I en kamratgrupp lär sig barnen också mycket på det känslomässiga planet. Genom att göra saker tillsammans med andra får barnen kontakt med sina känsloreaktioner och kan, ofta med stöd av en vuxen, lära sig kontrollera sina känslouttryck och de reaktioner på beteendenivån som orsakas av dem. Det är bra att lära sig tala om känslor, t.ex. sätta namn på sina känslor och fundera över deras orsak och verkan.

Bland kamraterna utformas det egna jaget, vilket barnet börjar se i ett klarare sken. Förutom att barnet aktivt jämför sig och sina egenskaper med jämnåriga ger dessa sådan respons som barnet kan spegla sig i. Det godkännande som barnet upplever bland sina kamrater och det sätt på vilket det behandlas av dessa påverkar barnets självuppfattning och uppfattning om hur det t.ex. hanterar sociala situationer. Erfarenheterna i kamratgruppen inverkar också på den uppfattning som barnet bildar sig om andra människor: barnet kommer att uppleva andra människor som pålitliga och vänliga eller börjar kanske uppleva dem som fientliga och opålitliga.

Riskerna med kamratförhållanden

Vissa barn blir avvisade i kamratgruppen, vilket innebär en övergripande impopularitet; de är inte omtyckta i kamratgruppen. Orsakerna till avvisandet kan vara många: ett aggressivt eller annars störande beteende kan t.ex. öka risken för att barnet blir avvisat, men å andra sidan blir också försiktiga, osäkra och tillbakadragna barn med större sannolikhet impopulära än andra. Att bli avvisad är en riskfaktor med tanke på barnets utveckling och det varslar om många känslomässiga och beteenderelaterade problem långt in i vuxenlivet. Följderna av att bli avvisad syns också i barnets skolmotivation och inläring och omfattar alltså mycket mera än bara den sociala utvecklingen.

Att bli avvisad ökar också risken för att bli mobbad i en grupp. Aggressiva barn väljer ofta ett impopulärt barn till offer för mobbningen, vilket bäddar för att gruppmedlemmarna inte motarbetar mobbningen och inte fördömer den utan låter mobbaren fortsätta i lugn och ro. Ju större social skillnad det är mellan mobbaren och offret (t.ex. ett mycket impopulärt barn som blir mobbat av ett omtyckt barn som har en god ställning i gruppen), desto längre tenderar mobbningen att pågå och desto allvarigare blir följderna. Det är just sådana här situationer som kräver speciell uppmärksamhet från de vuxnas sida.

Alla barn har inte ett förtroligt, ömsesidigt bästisförhållande. Avsaknaden av ett sådant förhållande är inte något problem i sig om barnet annars accepteras av gruppen. Att ha en bästis är alltså mera lyx än en nödvändig förutsättning för att utvecklas i positiv riktning. Ändå kan det för barn som har svårt att anpassa sig i grupp eller som är mycket känsliga och blyga vara synnerligen viktigt att ha en god vän i samma grupp, och det kan också skydda ett sådant barn från svårigheter, t.ex. att bli utsatt för mobbning. Det är överlag lättare att komma till en ny grupp tillsammans med en vän än helt ensam.

En del barn är tillbakadragna och tystlåtna i sällskap, vilket i sig inte behöver utgöra någon riskfaktor med tanke på barnets utveckling. Det kan bara vara fråga om en av barnets medfödda egenskaper som helt enkelt är ett för barnet typiskt temperamentsdrag. Alla barn behöver inte vara lika utåtriktade och har inte samma behov av att synas i en grupp. En viktig uppgift för de vuxna är att se till att olikhet accepteras och att ingen för den skull behöver utsättas för aktiv mobbning eller utslagning.

Acceptans och värdesättande i kamratgruppen har stor inverkan på den uppfattning som barnet småningom bildar sig om andra människor. Att t.ex. vara impopulär eller bli utsatt för mobbning i kamratgruppen skapar enligt undersökningar misstro till andra människor i allmänhet. Ett barn eller en tonåring som har fallit offer för mobbning har i framtiden allt svårare att tro att andra människor menar väl och är pålitliga. Konsekvenser som dessa kan synas långt in i vuxenlivet. I bästa fall kan kamratrelationerna och umgänget ändå vara en källa till stor glädje, mycket nöje och många lärdomar. De vuxnas uppgift är att se till att alla barn har sådana.

2.2 Morgon- och eftermiddagsverksamhet som stöd för fostran i hemmet och skolan

Målet med morgon- och eftermiddagsverksamheten är att stödja fostran i hemmet och skolan. För att kunna göra det bör personalen bekanta sig tillräckligt väl med målen för fostran, förhållandena och de dagliga rutinerna i hemmet och skolan. Det är viktigt att bygga upp gemensamma rutiner mellan hemmet, skolan och morgon- och eftermiddagsverksamheten.

Den naturligaste tidpunkten att påbörja samarbetet är på våren i samband med inskrivningen. Då kan ledarna vara närvarande och presentera morgon- och eftermiddagsverksamheten och informera om ansökningsförfarandet till de olika grupperna. I det här skedet är det viktigt att föräldrarna får grundläggande information om morgon- och eftermiddagsverksamheten och om vem som ansvarar för organiseringen av den. I samband med inskrivningen ger föräldrarna den bakgrundsinformation och kontaktinformation som behövs för verksamheten. Det underlättar samarbetet om föräldrarna redan i början av barnets skolgång lär sig se lärarna i skolan och ledarna i morgon- och eftermiddagsverksamheten som nära samarbetsparter. Det är praktiskt att anmäla sig till verksamheten och bekanta sig med ledarna redan på våren, eftersom det då känns lugnare för både föräldrarna och barnen och dämpar spänningen inför skolstarten.

Många skolor brukar ordna en gemensam föräldrakväll efter inskrivningen. Också den bör helst planeras och genomföras som ett samarbete. Föräldramötet erbjuder föräldrarna, lärarna och ledarna för morgon- och eftermiddagsverksamheten en möjlighet att bekanta sig med varandra och att bygga upp en gemensam ram för verksamheten. I det här skedet är föräldrarna i allmänhet mycket intresserade av hur barnet klarar av skoldagen, de är samarbetsvilliga och därför är det viktigt att utnyttja situationen. Dessutom har föräldrarna ofta också många frågor som anknyter till skolstarten och detaljerna i morgon- och eftermiddagsverksamheten. En öppen behandling av dessa frågor skapar en grund för förtroende och ett målinriktat samarbete.

För att kunna stödja fostran i hemmet är det bra om ledarna så väl som möjligt bekantar sig med varje *barn, dess individuella personlighet*, med föräldrarna och med barnets hemförhållanden. Allt som på något sätt tangerar den dagliga verksamheten bör diskuteras. Att underskatta eller förneka ett barns problem försvårar i allmänhet samarbetet och gör det bara svårare att stödja barnet. Det är också bra om ledaren känner till barnets intressen och vet hur barnet tillbringar sin fritid. Det är skäl att diskutera öppet med föräldrarna vilken

information om barnet som behövs i morgon- och eftermiddagsverksamheten. Dessutom bör man komma överens om sättet på vilket ledarna för morgon- och eftermiddagsverksamheten och lärarna får utbyta information om barnen.

De överenskommelser som har gjorts med föräldrarna är ytterst viktiga för att morgon- och eftermiddagsverksamheten ska ge goda resultat. Man bör t.ex. klart och tydligt komma överens om vilken tid barnet anländer och vilken tid det avhämtas, vem som får avhämta barnet, hur barnets läxor ska skötas, hur informationen om eventuella förändringar i dagsrutinen ska skötas, vem som ska kontaktas i nöd- eller problemsituationer osv. Vardagen är full av praktiska rutiner som flyter bättre ju noggrannare man har kommit överens om hur de ska skötas.

Samarbetet förstärks också av att *ledarna bekantar sig med skolan personligen*. De mål för fostran som finns upptagna i skolans läroplan gäller också morgon- och eftermiddagsverksamheten, och ledarna bör sätta sig in i dem för att kunna stödja fostringsarbetet i skolan. Dessutom är det nödvändigt för ledaren att känna till praxis i anknytning till skolans ordningsregler, rutiner och elevvård samt till samarbetet mellan hem och skola. Det är viktigt att bygga upp en gemensam verksamhetskultur i synnerhet då verksamheten försiggår i skolans lokaler, på en gemensam gårdsplan eller i omedelbar anslutning till skolan. Det är också viktigt för barnet att känna till att både skolan och morgon- och eftermiddagsverksamheten har samma krav på gott uppförande och hänsynen till andra.

Skolan (och framför allt barnens klasslärare) får en namnlista på de barn som deltar i morgon- och eftermiddagsverksamheten samt en konkret verksamhetsplan. Vid uppgörandet av verksamhetsplanen är det bra att beakta skolans egna planer, evenemang och teman. Då är det möjligt att också hitta innehåll som kan integreras i morgon- och eftermiddagsverksamheten. När meddelanden från morgon- och eftermiddagsverksamheten skickas till föräldrarna är det viktigt att skolan också får dem. På samma sätt bör skolan se till att all den information som gäller morgon- och eftermiddagsverksamhet skickas till ledarna i god tid. Framför allt när det gäller förändringar är det viktigt att meddela på förhand.

Läsläsningen i eftermiddagsverksamheten är en tudelad fråga: å ena sidan finns risken att föräldrarna fjärmars från barnens skolgång, å andra sidan kan den ge det stöd som enstaka elever behöver för att de inte orkar koncentrera sig på läxorna senare på kvällen eller för att deras egna föräldrar inte hjälper dem med läxorna. Därför bör läraren och föräldrarna i varje enskilt fall komma överens om var och när barnet gör sina läxor.

I samarbetet mellan morgon- och eftermiddagsverksamheten och skolan är användningen av skolans utrymmen och utrustning en central fråga. Många kommuner har satt upp gemensamma riktlinjer för alla skolor och rektorn tillämpar dem i praktiken. Användning och anskaffning av redskap kan med fördel göras i samarbete med skolan på ett sätt som gagnar båda parterna. Klubbverksamheten kan också planeras och genomföras i samarbete med skolan.

Framför allt i fråga om specialelever innebär samarbetet med skolan att morgon- och eftermiddagsverksamheten kan utnyttja skolans elevvård och skolgångsbiträden. Många skolor har konstaterat att ledarens närvaro på elevvårdsgruppens möten vid behov är en god idé. Ett ömsesidigt informationsutbyte gör det lättare att se mera övergripande på barnets situation och behov och att planera samarbetet bättre. När det gäller det enskilda barnet förutsätter detta också att parterna har kommit överens om hur informationen till och samarbetet med föräldrarna sker.

Ett skolgångsbiträde kan utgöra en viktig resurs också inom morgon- och eftermiddagsverksamheten. Då barnets skolgångsbiträde deltar i eftermiddagsverksamheten blir barnets dag enhetlig, vilket har en lugnande effekt på barnet. Även om skolgångsbiträdet i första hand finns till för det barn som behöver specialstöd, är hon eller han samtidigt en välkommen resurs för hela gruppen. Skolgångsbiträdenas roll och medverkan i morgon- och eftermiddagsverksamheten varierar kraftigt från kommun till kommun.

Senast i början av skolåret (i augusti) blir det aktuellt *att komma överens om de dagliga rutinerna* med hemmet och skolan. Många ledare inom morgon- och eftermiddagsverksamheten anordnar då en egen föräldrakväll eller träffar personligen föräldrarna till de barn som ska börja i gruppen.

Innan verksamheten inleds bör följande frågor diskuteras med föräldrarna eller meddelas dem:

- en detaljerad plan för morgon- och eftermiddagsverksamheten
- beaktande av barnets individuella behov och egenskaper (hälsa, kost, specialundervisning osv.)
- dagliga rutiner (mellanmål, läsläsning osv.) och förfarande i eventuella problemsituationer
- dagligt informationsutbyte mellan föräldrar, lärare och ledare
- avgifter och försäkringar
- (skriftligt) tillstånd från föräldrarna att ge ut information om barnet
- beaktande av hemmets uppfostringsprinciper och regler
- föräldrasamtal och föräldrarnas medverkan i utvecklandet av verksamheten.

Samarbetet med skolan är starkt beroende av förhållandet mellan morgon- och eftermiddagsverksamheten och skolan på orten, men följande ärenden bör i varje fall diskuteras:

- skolans regler och rutiner,
- information om elevernas skoldag,
- användning av skolans utrymmen,
- gemensam klubbverksamhet,
- integrering av morgon- och eftermiddagsverksamhet i skolans verksamhet (verksamhetsplan, gemensamma evenemang osv.),
- samtal med lärarna.

Samarbetet med andra förvaltningar och med aktörer från tredje sektorn kan utgöra ett betydelsefullt tilläggsstöd för morgon- och eftermiddagsverksamheten.

Samarbetet mellan hemmet, skolan och morgon- och eftermiddagsverksamheten stärks om rutinerna och strukturerna är tydliga, och för att åstadkomma detta måste informationen fungera friktionsfritt. Gemensamma informationsrutiner för skolan och morgon- och eftermiddagsverksamheten är också en praktisk lösning, t.ex. ett gemensamt kontakthäfte, en e-postlista, ett månatligt informationsblad osv. De lokala förhållandena avgör hur väl informationen fungerar och hur ändamålsenlig den är. Informationsspridningen bör utvärderas ur olika parter synvinkel.

Ett välfungerande samarbete förutsätter också ett ömsesidigt förtroende och ett öppet ingripande i problemsituationer, vilket är möjligt om alla utgår från att stödja barnets skolgång, hälsa och välbefinnande. Allt slags samarbete, också svåra problem, kan hanteras i jämlik och respektfull anda.

I praktiken kan föräldrarnas, lärarnas eller den övriga personalens inställning till morgon- och eftermiddagsverksamheten ändå vara synnerligen varierande. Ledaren måste utveckla sin yrkesskicklighet för att samarbetet med hemmen och skolan ska löpa smidigt. Det här innebär en förmåga att ta ansvar för den egna basuppgiften, väl omskött informationsspridning, en förmåga att ta emot respons och att kontrollera sina egna känslor samt att bygga upp ett konsekvent samarbete i strävan efter att nå målen för verksamheten.

Ibland måste ledaren kunna dra en gräns mellan sin yrkeskompetens och sitt arbete. Hon eller han bör veta vad som ingår i arbetet och vad som däremot är privata angelägenheter. Även om strävan är ett smidigt samarbete behöver ledaren inte lyssna på och grubbla över vilka personliga utläggningar som helst. Eftersom barnskyddsproblem och svårigheter inom familjen snabbt också syns i morgon- och eftermiddagsverksamheten, är det viktigt att ledarna kan få undervisning i elevvårdsfrågor, interaktionsfärdigheter och sin egen kompetens. Kommunen ansvarar för sin del för organiseringen av en sådan utbildning.

I bästa fall kan morgon- och eftermiddagsverksamheten på ett betydelsefullt sätt stödja samarbetet mellan hemmet och skolan. Strävan är att skapa gemensamma spelregler och uppfostringsmetoder för morgon- och eftermiddagsverksamheten och de övriga parterna. För att dessa spelregler ska fungera så bra som möjligt bör de också utvärderas regelbundet.

Verksamhet under fria former är också ett sätt att skapa en förtroendeingivande atmosfär. Många ledare har goda erfarenheter t.ex. av familjekvällar där föräldrar, barn och ledare bekantar sig med varandra med hjälp av olika aktiviteter. En god utgångspunkt för samarbetet både mellan hemmet och skolan och för morgon- och eftermiddagsverksamheten är att föräldrarna bildar ett nätverk.

Allt som görs i syfte att stärka den ömsesidiga tilliten gynnar barnet i slutändan.

Ledarna i morgon- och eftermiddagsverksamheten har som medlemmar i detta samfund ett fostrings ansvar.

- Barnets trivsel, fostran och inläring tryggas via ett förtroendefullt samarbete där det gemensamma ansvaret och intresset för barnets utveckling betonas.
- Syftet med växelverkan mellan de olika aktörerna är att parterna ska lära känna barnet bättre och upptäcka dess behov.

Planeringen av morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever bör ske i samråd med hemmen och skolan.

- Vårdnadshavarna har det primära fostringsansvaret.
- I förskolan läggs grunden till ett senare samarbete mellan hemmet och skolan.
- Under de första årskurserna fortsätter det samarbete som startade under förskolan samtidigt som grunden för en ömsesidig växelverkan mellan vårdnadshavarna läggs.
- Skolan stöder hemmen i deras fostringsuppgift och ansvarar som medlem av skolsamfundet för undervisningen och fostran av barnet.
- Skolan bör samarbeta med hemmen.

2.2.1 Finlands Föräldraförbund har ordet

Morgon- och eftermiddagsverksamheten är en naturlig del av det unga skolbarnets vardag. Ur föräldrarnas synvinkel är det viktigt att barnet gärna deltar i morgon- eller eftermiddagsverksamhet och att verksamheten är trygg. När föräldrarna överväger om deras barn ska delta i verksamheten vill de veta var den äger rum, hur den genomförs, hur hög deltagaravgiften är och om verksamheten anordnas också följande år. Först efter att de har fått svar på dessa frågor fokuserar de på de s.k. kvalitetsaspekterna.

Lugnt och tryggt

Eftermiddagsverksamheten får inte bestå av bara aktiviteter och ledd hobbyverksamhet. Efter skoldagen måste barnen också få vila, vara för sig själva och leka fritt, men det är bra om eftermiddagsverksamheten också bjuder på ledd sysselsättning och en möjlighet att idka någon hobby. Barnet ska ändå själv få välja om det vill delta i den ledda verksamheten.

Föräldrarna prioriterar barnets trygghet. Eftermiddagsverksamheten bör ha lämpliga lokaler och utrustning samt en kompetent och entusiastisk personal. Mobbning får inte förekomma vare sig under morgon- eller eftermiddagsverksamheten eller på hemvägen. Med tanke på förflyttningen till eftermiddagsverksamheten är skolan den bästa platsen för verksamheten. Om eftermiddagsverksamheten anordnas någon annanstans blir det eventuellt aktuellt med en vuxen följeslagare eller gemensam transport för att förflyttningen av skolbarnen ska vara trygg.

Samarbetet med föräldrarna

Ett av morgon- och eftermiddagsverksamhetens mål är att stödja föräldrarna i deras fostran av barnen. För att verksamheten ska kunna vara en naturlig del av skolelevens och familjens vardag är det viktigt att föräldrarna och ledarna kan samarbeta. Ledaren behöver information om barnet, föräldrarna i sin tur om vad barnet gör på eftermiddagarna och vilka verksamhetens utgångspunkter och rutiner är. För att bli beviljad statsunderstöd för morgon- och eftermiddagsverksamheten krävs att kommunen bland annat har gjort upp en verksamhetsplan.

Också varje enskild anordnare av eftermiddagsverksamhet planerar sin verksamhet. En naturlig del av samarbetet mellan föräldrarna och den som anordnar och genomför morgon- och eftermiddagsverksamheten är att föräldrarna deltar i planeringen av verksamheten.

Avgiften får inte bli en stötesten

Ett av morgon- och eftermiddagsverksamhetens mål är att förhindra utslagning, men ändå varierar deltagaravgifterna starkt från kommun till kommun och t.o.m. inom en och samma kommun. Det här leder till att barnen och familjerna behandlas ojämnt. Det viktigaste är ändå att en hög avgift inte utgör något hinder för ett barn som vill delta. En utmaning för kommunens tjänstemän är framför allt att få barnen från de sämsta förhållandena och de barn som löper risk för att bli utslagna att delta i morgon- och eftermiddagsverksamhet.

En harmonisk vardag börjar på morgonen

Föräldrarna måste ofta bege sig till arbetet innan barnen går till skolan, men å andra sidan för skolskjutsen ibland barnen till skolan långt innan skolan börjar. Skolbarnet bör kunna tillbringa morgontimmarna tryggt i morgonverksamhet. Det är inte nödvändigt med någon hobbyverksamhet på morgonen, utan det räcker om barnet t.ex. får läsa, rita eller bara prata med en närvarande vuxen.

Tid för familjen

Barnets vistelse i eftermiddagsverksamhet återspeglas också i familjens gemensamma tid. Då barnet under eftermiddagen har fått vila, göra sina läxor, pyssla, röra på sig, leka, äta mellanmål och prata under tillsyn av vuxna blir hemkomsten mycket lugnare för hela familjen. Föräldrarna behöver inte heller i lika hög grad planera familjens kvällar kring barnens fritidsintressen och av skjutsandet till och från, utan familjen kan i lugn och ro tillbringa mera tid tillsammans.

Högklassig verksamhet nu och i framtiden

Den högklassiga eftermiddagsverksamhet som föräldrarna efterlyser utgår från barnets behov, den är trygg och målinriktad. Värdegrunden är väl genomtänkt: eftermiddagsverksamheten utgår från gruppgemenskapen och hänsynen till andra och målet är att förstärka delaktigheten och att lära barnen acceptera olikheter och ta ansvar. Verksamheten sköts av kompetenta ledare som värdesätter sina arbetskamrater, barnen och deras familjer men också sitt eget arbete.

Även om föräldrarnas arbetstider blir flexiblare och möjligheten till distansarbete ökar, behövs morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever och den bör finnas inom räckhåll för varje litet skolbarn som behöver den. Förhoppningsvis omfattar eftermiddagsverksamheten i fortsättningen också större skolbarn i form av t.ex. olika klubbar. Det är inte bra för dem heller att tillbringa eftermiddagarna ensamma eller med sina kamrater. Det blir allt svårare för föräldrarna att ens kunna föreställa sig alla de fenomen som kan hota deras ensamma barn på eftermiddagarna.

2.3 Elevvård

Den förnyade skollagstiftningen och läroplansgrunderna har förstärkt elevvårdens ställning i våra skolor. Med elevvård vill man främja och upprätthålla elevens inläring, goda psykiska och fysiska hälsa och sociala välbefinnande samt idka sådan verksamhet som ökar förutsättningen för detta. Inkluderingen av både elevvården och morgon- och eftermiddagsverksamheten i lagstiftningen och läroplansgrunderna har varit centrala reformer med tanke på omsorgen om barnets och den ungas övergripande välbefinnande. De övriga centrala målen som definieras i grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten, dvs. att stödja fostran i hemmet och skolan, barnets känsloliv och sociala utveckling samt dess etiska tillväxt, har också nära anknytning till elevvården som helhet.

År 2003 kompletterades lagen om utbildning av bestämmelser som gäller elev- och studentvård. Lagen om grundläggande utbildning stadgar att en elev har rätt till gratis elevvård för att han eller hon ska kunna delta i undervisningen. Gymnasielagen och lagen om yrkesutbildning stadgar att studeranden ska vägledas att söka den hälsovård och socialvård som står till hans eller hennes förfogande.

Elevvård innebär att eleven får den läroplansenliga vård och den elevvårdsservice som anordnaren av utbildning har godkänt. Denna service är den skolhälsovård som avses i folkhälsolagen (66/1972) och det stöd av fostran som avses i barnskyddslagen (683/1983).

De centrala principerna för elev- och studentvård och de mål för elevvården som hör till undervisningsväsendet stadgas i läroplansgrunderna. I samarbete med Stakes förbereder Utbildningsstyrelsen ett beslut som gäller läroplansgrunderna till den del som de berör elevvården och samarbetet mellan hemmet och skolan.

I läroplansgrunderna dras det för första gånger upp linjer för de väsentliga principerna för elevvården och samarbetet mellan hemmet och skolan. Dessa principer ingår detaljerat i de lokala läroplansgrunderna. Kännedom om de väsentliga principerna är viktigt också inom morgon- och eftermiddagsverksamheten. För att kunna ingripa i tid och skapa ett mångprofessionellt samarbete måste man ofta se barnets och den ungas liv som en helhet och inte som splittrat mellan aktörerna i många olika sektorer.

Elevvård innebär omsorg om elevens grundförutsättningar för inläring, dvs. om det fysiska, psykiska och sociala välbefinnandet. Målet med elevvården är att med samhälleligt och individuellt stöd skapa en trygg och trivsamt arbetsmiljö och att främja elevernas

utveckling till balanserade individer. Med elevvården främjas skolsamhällets verksamhetskultur som består av omtanke, omsorg och positiv växelverkan.

Omsättandet av elevvården i praktiken, dvs. omsorgen om eleverna och ansvaret för deras välbefinnande hör till alla vuxna som arbetar i skolan. När morgon- och eftermiddagsverksamheten genomförs som en del av skolans verksamhet hör också den här omsorgen på ett naturligt sätt till de vuxna som ansvarar för morgon- och eftermiddagsverksamheten. Öppen växelverkan, elevens upplevelse av att bli hörd och positiv och uppmuntrande respons är vardagliga men viktiga aspekter med tanke på barnets välbefinnande. Att tillsammans tänka igenom skolans värdegrund och verksamhetskultur, att se till att skolans utrymmen är trygga och trivsamma och att stärka samarbetet med hemmen och andra samarbetsparter är också exempel på hur barnets välbefinnande kan stärkas.

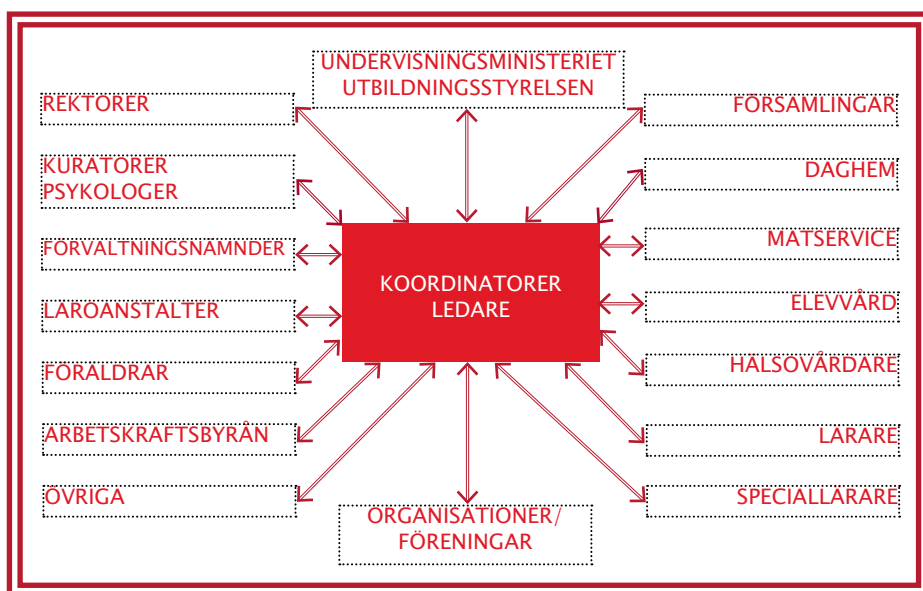
Elevvården har en viktig roll framför allt när det gäller att identifiera och lösa problem i ett tidigt stadium. Att verksamhetsprinciperna i läroplanen beskrivs med tanke på problem- och krissituationer är viktigt framför allt när det gäller förebyggande arbete. I läroplansgrunderna nämns frånvaro, mobbning, våld och störande beteende, frågor som anknyter till psykisk hälsa, rökning och användning av droger samt olika former av olyckor, olyckshändelser och dödsfall som exempel på sådana problem. Klara, på förhand överenskomna sätt att agera gör det möjligt för eleven att få hjälp i problemsituationer. Det är viktigt också för dem som har hand om morgon- och eftermiddagsverksamheten att känna till dessa verksamhetsätt.

Koordineringen och utvecklandet av elevvården som helhet ansvarar ofta av en elevvårdsgrupp. Linjerna för elevvårdsgruppens mål och verksamhetsmodeller dras upp lokalt. Elevvårdsgruppen arbetar för att stärka välbefinnandet i hela skolan och vid behov söker den lösningar för att stödja en enskild elev. Elevvårdsgruppen har en central roll när det gäller att ingripa tidigt och att skapa olika strukturer för förebyggande verksamhet inom skolsamhället.

Elevvårdsgruppen består i princip av personer från många olika branscher, men sammansättningen varierar enligt den expertis som står till förfogande. De som arbetar inom elevvården genomför och kanaliserar samarbetet med olika myndigheter. Elevvårdsgruppen har en viktig roll också inom den interna informationsförmedlingen och när det gäller att bygga upp strukturer för samarbetet mellan hemmet och skolan.

I sitt arbete stöter elevvårdsgruppen ofta på sekretessbelagda eller integritetsskyddade frågor och förfaringssätt. Skötseln av skolans gemensamma ärenden ställer inga begränsningar på elevvårdsgruppens sammansättning, men när gruppen behandlar ett ärende som gäller en enskild elev bör helst bara de personer delta som via sitt arbete har till uppgift att sköta ärenden rör eleven. Sekretessbelagda ärenden som berör enskilda elever ska inte behandlas i en allmän elevvårdsgrupp utan vårdnadshavarens tillstånd.

Mångprofessionellt samarbete

2.4 Ledarens centrala roll inom morgon- och eftermiddagsverksamheten – en utmaning i yrket!

Morgon- och eftermiddagsverksamheten är en del av familjens vardag och på så sätt av hela samhällskontexten. Många arbetslivsforskare har konstaterat att de förändringar som sker i samhället återspeglas i arbetet och arbetstagarna, i arbetsprocesserna och i de krav på yrkesskickligheten som både arbetsgivarna och kunderna ställer nuförtiden. Många arbetsuppgifter – också arbetet med små barn – förutsätter nya kunskaper och ständig självutveckling.

Arbetet med min pro gradu-avhandling ”Ammattitaitoprofilin kerho-ohjaajien ammattikuvan kartoittajana päivittäisessä pienten koululaisten kerhotoiminnassa” (ung. En profil av yrkesskickligheten som kartläggare av yrkesbilden för klubbledare i den dagliga klubbverksamheten för unga skolbarn övers.anm.) (2004) antydde att ledaren för morgon- och eftermiddagsverksamheten har en central roll och att arbetet kräver många färdigheter, eftersom arbetet utförs bland både barn och vuxna. Syftet med arbetet var att kartlägga klubbledarnas uppfattningar om de krav på yrkesskickligheten som yrket ställer både nu och i framtiden och på så sätt få en bild av ledarnas ansvarsområde. Sextiosex ledare från morgon- och eftermiddagsverksamheten i Jyväskylä, Kervo, S:t Michel och Björneborg deltog i undersökningen. I alla dessa kommuner har morgon- och eftermiddagsverksamheten i allmänhet utvecklats i samarbete med olika sektorer för att få den att smälta in i kommunens egen verksamhetskultur. De ledare som deltog i undersökningen avvek från varandra i fråga om flera bakgrundsvARIABLER, men deras uppfattningar om yrkesskickligheten löpte i synnerligen likadana banor. Med vissa förbehåll kan man konstatera att ledarna ansåg vissa delar av yrkesskickligheten vara speciellt viktiga i arbetet med barn och familjer oberoende av vilken kommun, dvs. verksamhetsmiljö de representerade.

Många arbetslivsforskare betonar de allmänna färdigheter som är gemensamma för alla yrken och som avser grundläggande kunnande, men de poängterar också specifika färdigheter som krävs inom ett visst yrke på grund av dess speciella karaktär. Det här gäller också ledarnas arbete. En genomgång av resultatet påvisar att ledarna upplever sitt största behov vara yrkesspecifika färdigheter, det näststörsta behovet allmänna färdigheter för arbetslivet, och i nästan lika hög grad behovet av sådana färdigheter som underlättar yrkesmässig självreglering. Ledarna tycker inte att något av dessa delområden är av ringa betydelse, utan att arbetet med barn och familjer kräver många olika yrkesspecifika färdigheter och allmänna färdigheter för arbetslivet.

En ledares arbete kräver allmänna färdigheter för arbetslivet

Arbetslivsforskningen har också påvisat att arbetslivet framför allt kräver sådana

egenskaper som anknyter till livshantering och kommunikationsfärdigheter, förmåga att leda människor samt sådana färdigheter som främjar innovation och förändring.

Mest upplever ledarna ett behov av sådana färdigheter som hjälper dem att lösa problem, organisera och reda ut olika frågor. Att de vill lära sig nya saker och framhäver behovet av personliga färdigheter tyder på att ledarna anser ständig självutveckling vara viktigt. Också i morgon- och eftermiddagsverksamheten framhävs vikten av interaktionsfärdigheter både i kontakten till barn och till vuxna. Dessutom poängterade ledarna betydelsen av att kunna lyssna och kommunicera verbalt. Utgående från min undersökning är det dock svårt att säga hur föräldrarnas behov och önskningar beaktas i praktiken och om partnerskap i fostran verkställs, även om klubbledarna understryker det. Man kan ändå fråga sig i vilken utsträckning dessa frågor betonas i ledarens arbete. Klubbledarna upplever också att de behöver kunna fungera som ledare både när det gäller människor och olika arbetsuppgifter. Enligt ledarna är förmågan att hantera meningsskiljaktigheter och konflikter samt tillräcklig planerings- och organisationsförmåga speciellt viktiga.

De yrkesspecifika färdigheterna framhävs i ledarens arbete

En ledare bör vara ansvarstagande och förmå sätta värde på och respektera varje barn. Grupphantering och förmågan att möta ett barn hör till de mest centrala färdigheterna inom yrket. Det är också viktigt att kunna ordna lämpliga och trygga aktiviteter för barn. Det anmärkningsvärda är att ju äldre ledarna var och ju mer arbetserfarenhet de hade, desto mer poängterade de hur viktigt det är att ordna lämplig aktivitet för barnen. I morgon- och eftermiddagsverksamheten borde man betona barninriktad verksamhet där barnens behov står i centrum. Många av de ledare som deltog i undersökningen definierade sig själva som "reservmamma" i sitt förhållande till barnet. Begreppet reservmamma torde associera till en person som ger trygghet, omsorg och skydd, men å andra sidan också till en person som erbjuder barnet annorlunda och innehållsmässigt rik verksamhet.

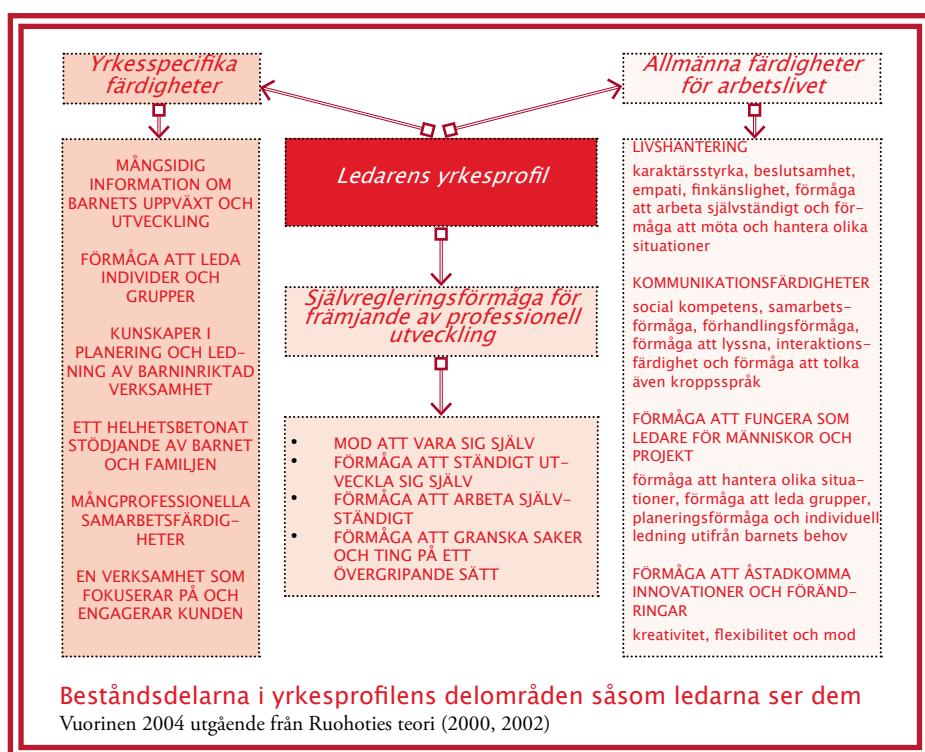
I undersökningskommunerna arbetade ledarna i allmänhet parvis. Arbetet förutsätter ansvars känsla, initiativrikedom och snabbhet både när det gäller beslut och reaktionsförmåga i olika situationer. En ledare förväntas vara tillräckligt känslig för att kunna förnimma ett barns behov, dvs. hon eller han bör ha ett strukturerat pedagogiskt kunnande. Därför borde ledarens arbete och yrkesroll inriktas framför allt på pedagogiska och didaktiska frågor.

Vid en granskning av ledarens yrkesspecifika färdigheter torde man allmänt kunna ställa frågan: Vilka värderingar och vilka människo- och inlärningsuppfattningar grundar sig verksamheten på och hur utformas verksamheten och de metoder som används på de olika verksamhetsplatserna? I hur hög grad beaktar verksamheten barnets och hela grup-

pens behov och önskingar och hur barnfokuserad är verksamheten?

I beskrivningarna av hur arbetet ser ut i framtiden poängterade ledarna i hög grad samma frågor som i de delar som berörde den nuvarande situationen, men dessutom lyftes några intressanta synpunkter fram. Delvis upplevdes utmaningarna utgöras av barnets och familjens behov och delvis av den ständiga förändringen i samhället och av det mångprofessionella kunnande som krävs av en ledare. Utmaningarna i framtiden utgörs av behovet av att upprätthålla och ständigt utveckla yrkesskickligheten, att beakta barnens specialbehov, att utveckla verksamhetens innehåll och att stärka den personliga skickligheten att fostra barn. Den centrala frågan för morgon- och eftermiddagsverksamheten i framtiden torde vara hur man kan ordna en harmonisk dag för barnet.

Barnens föräldrar ansvarar för sitt barns uppfostran medan ledaren ansvarar för fostran av barnet som samhällsmedlem. Ledarens arbete förutsätter ett övergripande behärskande av yrket, vilket innebär yrkesspecifika kunskaper och färdigheter. En högklassig verksamhet, där barnets behov beaktas, kräver ett starkt ansvar för uppfostran. Därför är det ingalunda likgiltigt vem som arbetar med barnen i morgon- och eftermiddagsverksamheten. Barnets liv påverkas av familjen och släktingarna men också av skolan, morgon- och eftermiddagsverksamheten, kamratkretsen och olika hobbyer. Ledaren stöder hemmet i dess fostrande uppgift genom att fostra barnet vid sidan av föräldrarna.

3.1 Trygghet – nyckelfaktorn i morgon- och eftermiddagsverksamheten

Trygghet är på många sätt en väsentlig del av morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever. Själva utgångspunkten för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever är att ge barnen trygghet på morgnarna och eftermiddagarna när deras föräldrar inte själva kan göra det pga. arbete eller studier. Här innebär alltså trygghet att förkorta och eliminera den tid som barnen och ungdomarna är ensamma samtidigt som barnfamiljerna har ett tryggt vuxenförhållande i sin vardag. Det här behovet av närvaro i barnets liv stöds av många pedagogiska och utvecklingspsykologiska undersökningar och utredningar. Ett barn behöver helt enkelt en vuxens omvårdnad och omtanke för att dess utvecklingsprocess ska vara stabil, vilket innebär att de stunder då barnet är ensamt eller bara med sina kamrater inte får bli för långa. Redan ett par timmars daglig ensamhet kan skada barnet. En högklassig och väl planerad morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever är ett sätt att anta denna utmaning.

Det som barn till stor del upplever som trygghet är gränser dragna av vuxna, vägledning och tillsyn. När ett barn är ensamt eller i en ”självstyrd” barngrupp är det inte alltid i en trygg miljö. Trygghet innebär gränser, kärlek och mat. I ett barns liv är det i första hand de vuxna som ansvarar för dessa tre aspekter. Man kan aldrig kräva att ett barn ensamt ska se till att det har gränser, kärlek och mat och därför är det speciellt viktigt att en målmedveten, konsekvent och omtänksam vuxen får vägleda barnet under den tid på eftermiddagen som det inte är i skolan.

Kommunen ansvarar för att den morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever som anordnas i kommunen, antingen den sker i egen regi eller är skaffad utifrån, genomförs i enlighet med lagen om grundläggande utbildning. I praktiken innebär detta i allmänhet en klar satsning på koordineringen av verksamheten för att säkerställa planenlighet, systematik och kontinuitet. På detta sätt kan en familj som ansöker om plats för sitt barn vara säker på att barnet mår bra och är i trygga händer på eftermiddagarna efter skoldagen.

Det mest övergripande och säkraste sättet att skapa trygghet i verksamheten och verksamhetsmiljön inom morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever är att göra upp en grundlig och tillräckligt detaljerad plan för verksamheten. Enligt grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever ska den verksamhetsplan som paragraf 48 b 4 i lagen om grundläggande utbildning avser behandla bland annat principerna för anordnandet av verksamheten, verksamhetens koordinering, samarbetet mellan hemmen

och skolan samt frågor som berör verksamhetstiden.

När det gäller att organisera en trygg morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever är den konkreta verksamhetsmiljön den viktigaste utgångspunkten. Därför är det naturligt och väl motiverat att organisera morgon- och eftermiddagsverksamhet så nära kommunens skolor som möjligt. Enklarest vore det i princip att få använda skolans utrymmen och utrustning på ett överenskommet och ändamålsenligt sätt. Det här kan visserligen leda till problem i form av för trånga utrymmen eller i viss mån av funktionella begränsningar som har att göra med att utrymmena under skoldagen måste delas av många. När nya skolbyggnader planeras eller gamla saneras eller renoveras i framtiden vore det väl motiverat att också i Finland, i likhet med de övriga nordiska länderna, reservera en del av utrymmena för morgon- och eftermiddagsverksamheten.

Det ovannämnda tillvägagångssättet har blivit allmänna också p.g.a. att man vill begränsa det tidvis tämligen stora behovet av transporten av barn mellan skolan och morgon- och eftermiddagsverksamheten. Det här är också det mest flexibla sättet att bevara en trygg skolväg och barnens skolskjutsförmånen. Eftersom vägen mellan morgonverksamheten till skolan och från skolan till eftermiddagsverksamheten i princip inte räknas som skolväg är det viktigt att kommunerna diskuterar försäkringsskyddsfrågor för de barn som deltar i morgon- och eftermiddagsverksamhet och kommunens roll i det sammanhanget. Kommunen bör också se till att vårdnadshavarna får lättillgänglig realtidsinformation om de färd- och transportarrangemang som anknyter till morgon- och eftermiddagsverksamheten, om eventuella förändringar och övriga faktorer som gäller skolfärden. Vid behov bör kommunen ordna informationsmöten för allmänheten och dela ut information. Det här gäller också sådan verksamhet som kommunen har skaffat av utomstående serviceproducenter.

Morgon- och eftermiddagsverksamhet bör bedrivas på ett tryggt ställe, vilket framför allt innebär att verksamhetsplatsen är lämplig för ändamålet. Utrymmena bör vara tillräckligt stora, praktiska och trygga och dessutom bör det finnas tillräckligt med praktiska och trygga redskap och övrig utrustning. När det gäller storleken på lokalen kan den gamla normen för dagvård, dvs. 5 m²/barn användas som riktlinje. Vid anskaffning och planering av lokaler bör speciell vikt fästas vid att de inte är skadliga för hälsan och att de är lämpliga för barn och barngrupper (eventuella problem med lukt, mögel och luftcirkulation måste åtgärdas). Paragraf 48 d i lagen om grundläggande utbildning kräver entydigt att ett barn i morgon- och eftermiddagsverksamhet har rätt till en trygg verksamhetsmiljö. Samma lagparagraf stadgar också att ett olycksfall som sker i morgon- och eftermiddagsverksamhet är kostnadsfritt för barnet.

Den personal som ansvarar för morgon- och eftermiddagsverksamheten bör bekanta sig med brand-, räddnings- och säkerhetsföreskrifterna på sin arbetsplats. De koordinatörer som inom kommunen ansvarar för morgon- och eftermiddagsverksamheten och de ansvariga ledarna på varje verksamhetsplats bör känna till de här föreskrifterna och i mån av möjlighet vara med när de görs upp. Vid planeringen av dessa bör man utgå från barnets säkerhet. Dessa planer bör bl.a. trygga en tillräcklig tillsyn av barnen både inomhus och utomhus. Speciellt viktigt är det att förmannen och teamet tillsammans gör upp en plan med tanke på eventuella olycksfall. Ett barn kan till exempel behöva omedelbar vård på hälsovårdscentralen. Med tanke på sådana här situationer är det nödvändigt att bl.a. komma överens om vem som för barnet till hälsovårdscentralen och vem som stannar kvar hos barngruppen. Naturligtvis är det hela personalens uppgift att alltid se till att också utrymmena, redskapen och lekplatserna både inomhus och utomhus är användbara och trygga. Framförallt gäller detta verksamhetsplatsernas ansvariga ledare. Trasiga redskap eller andra faktorer som äventyrar säkerheten ska omedelbart repareras eller elimineras och vid behov ska förmannen också informeras omedelbart.

Trygg morgon- och eftermiddagsverksamhet som prioriterar barnens intressen bör naturligtvis också verka i en trygg miljö. Därför bör tillräckligt med kompetenta anställda rekryteras för tillräckligt lång tid till morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever. Här står de personer som har ledarbehörighet i nyckelposition. Det är bara med hjälp av behörig personal som går in för sitt arbete som målen för morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever verkligen kan nås. Det är viktigt att handla eftertänksamt framför allt när specialelever tas med i morgon- och eftermiddagsverksamheten, eftersom åldersfördelningen bland elever som får specialundervisning i regel är stor och beaktandet av dem tidvis kräver mycket av ledarnas och den övriga personalens tid, kompetens och omtanke.

När grupperna i morgon- och eftermiddagsverksamheten är tillräckligt små är det å andra sidan lätt att försäkra sig om att ett barn inte blir utsatt för mobbning eller någon annan form av våld under verksamheten. En annan viktig aspekt när det gäller små grupper är att en liten barngrupp inte är lika utsatt för olycksrisker. Det är också i allmänhet lättare att ha kontroll över och utnyttja utrymmena och omgivningarna då personalen är tillräckligt stor och då den dessutom är kompetent och engagerad i sitt arbete.

I sista hand utgör lagen om kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn (504/2002) inklusive senare tillägg en garanti för att personalen i morgon- och eftermiddagsverksamheten är trygg och lämplig. Denna lag kräver att arbetsgivaren granskar den brottsliga bakgrunden hos en person som den ska ingå tjänste- eller arbetsavtal med. Om kommunen skaffar service för morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever av en serviceproducent som inte är en registrerad arbetsgivare, bör den före ingången av avtalet be den person som ska börja sköta arbetsuppgifterna i fråga att visa fram ett utdrag ur straffregistret när personen inte sköter arbetsuppgifterna i ett tjänste- eller arbetsförhållande. Här kan det vara fråga om t.ex. yrkesutövare och frivilliga.

Minneslista över ansvarsfrågor

1. Säkerställ försäkringsskyddet med skolan/kommunen med tanke på olycksfall
  - skolans/kommunens ansvar och försäkringar
  - är serviceproducentens ansvarsförsäkring tillräckligt täckande?
  - familjens försäkringar
2. Ta reda på vilka anvisningar som är i kraft inom kommunen.
3. Kom överens om hur övervakningen sköts.
4. Försäkra dig om att informationen också når vikarierna.
5. Informera eleverna om säkerhetsreglerna.
6. Undvik onödiga risker.
7. Bekanta er med skolans verksamhetsplaner med tanke på situationer som kräver första hjälpen o.dyl.
8. Be vårdnadshavarna om skriftligt tillstånd för utflykter och o.dyl. verksamhet.

3.2 Hobbyverksamhet som en del av morgon- och eftermiddagsverksamheten

3.2.1 S:t Michelmodellen

Bakgrund

Som en av de första städerna i vårt land startade S:t Michel via experiment etableringen av eftermiddagsverksamhet. Under läsåret 1997–1998 kom eftermiddagsverksamheten, som främst var avsedd för eleverna i grundskolans första klass, i gång med hjälp av ett sysselsättningsprojekt som kallades ”Terveyttä liikunnasta” (Hälsa genom motion) och då verkade klubben i endast en skola. År 1998 ålade undervisningsnämnden skolväsendet att utveckla och verkställa eftermiddagsverksamhet.

År 1999 engagerade Utbildningsstyrelsen tolv kommuner, bl.a. S:t Michel, i ett projekt som skulle utveckla klubbverksamhet. Målet var att utveckla klubbverksamheten i samarbete med olika aktörer som verkade inom kommunen. Till en början bestod utvecklingsprojektet i S:t Michel i att utveckla eftermiddagsvård och eftermiddagsverksamhet för små skolelever, och målet var att utvidga verksamheten till att småningom omfatta alla lågstadielever.

Tyngdpunktsområdena för utvecklingen av klubbverksamhet i S:t Michel var

- intressegruppernas organisationsmodeller
- anskaffning och användning av lokaler
- organisering av utbildning för ledare
- kostnadsfrågor, finansieringsmöjligheter och solidariskt ansvarig ekonomi.

Även en landsomfattande bedömning antyder att eftermiddagsverksamheten i S:t Michel är väl organiserad både gällande kvantitet och kvalitet. Som en bekräftelse för det fick S:t Michels verksamhetsprojekt i februari 1999 ett värdefullt erkännande i form av Eeva Ahtisaari-priset.

Organisationerna som aktiva organisatörer

Ända från början har den s.k. tredje sektorn aktivt deltagit som organisatör och serviceproducent i S:t Michelmodellen. Såväl det andliga som det ekonomiska stöd som projektet har fått av stadens beslutsfattare har varit ovärderligt. S:t Michels eftermiddags-

verksamhet har bedrivits av bl.a. följande organisationer:

- Etelä-Savon Liikunta ry
- Etelä-Savon Marttapiiriliitto ry
- Mannerheims barnskyddsförbund
- Föreningen 4H rf
- Rädda barnen rf i S:t Michel
- Otava-seura ry.

Dessutom har Anttola församling och S:t Michels landsförsamling och domkyrkoförsamling aktivt deltagit i verksamheten. De som arbetar med barn i församlingarna har också verkat som ledare för eftermiddagsverksamheten. En del av organisationerna har redan permanentat ledarnas tjänster i eftermiddagsverksamheten, en del har anställt ledare med tidsbundna avtal. Vissa skolor genomför eftermiddagsverksamhet med hjälp av skolväsendets egen personal, vilket också delvis är fallet med specialeleverna.

Hösten 2005 hade cirka 230 elever från årskurs 1 anmält sig till eftermiddagsverksamhet. I början av höstterminen bedrevs eftermiddagsverksamhet på nitton verksamhetsplatser med hjälp av 31 ledare. Verksamheten är avsedd främst för elever i årskurs 1 men elever i årskurs 2 antas om det finns plats i grupperna.

Verksamhetens organisering och kostnadsfördelning

I S:t Michel är eftermiddagsverksamheten en del av den grundläggande utbildningen. S:t Michels stad och varje sektor som anordnar eftermiddagsverksamhet ingår ett årligt avtal där man kommer överens om arbetets organisering, kvalitet och kostnader. Enligt avtalet ansvarar organisationerna (den s.k. tredje sektorn), församlingarna och vid behov även stadens egna organisationer för den egentliga klubbverksamheten. Stadens uppgift är

- att organisera eftermiddagsverksamhet och ställa resurser till förfogande för dess koordinering, samplanering och kvalitetskontroll
- ställa de lokaler och den utrustning som klubbarna behöver till förfogande i stadens skolor och övriga lokaler
- inkludera de elever som deltar i eftermiddagsverksamhet i elevförsäkringen
- ansvara för löneutbetalningen och övriga kostnader för eftermiddagsverksamhetens koordinator

Kostnaderna och betalningsgrunderna för eftermiddagsverksamheten fastställs i avtalen enligt följande

- Finansieringen grundar sig på föräldrarnas partiella betalningsandel som är lika stor på alla verksamhetsplatser.
- Organisationerna producerar sin service till självkostnadspris.
- Syskonrabattens storlek. Familjer med betalningssvårigheter kan beviljas betalningsbefrielse.
- Staden understöder organisationerna till den del som kostnaderna överstiger den ovannämnda självrisken på basis av den budget som var och en anordnare har gjort upp.
- Understödet slutliga belopp fastställs på basis av de faktiska årliga kostnaderna, för vilka anordnarna är skyldiga att göra en utredning som har godkänts av revisorer och lämna in den till staden.

Gemensamma och individuella mål

Förutom de landsomfattande målen har vi i S:t Michel ansett att en vuxens närvaro och omsorg är viktig för ett barn. Barnet får en möjlighet att bli hört och beaktat och få uppskattning av en vuxen. Umgänget med klasskamraterna övervakas och ledda aktivitetsstunder ingår i verksamheten. Eftermiddagsverksamheten stöder den emotionella utvecklingen genom att dämpa den ångest och nedstämdhet som ensamhet för med sig och genom att stärka känslan av att höra till en grupp och få vara delaktig. Genom att stärka kontakterna till kamraterna och till skolans personal ökas trivseln i skolan. Umgängesfostern ingår som en viktig del. Barnen får lära sig vad tolerans och internationalism innebär t.ex. via olika gäster som besöker skolan. Eftermiddagsverksamheten stöder föräldrarna i deras roll men befriar dem inte från ansvaret att fostra och vårda sitt barn (t.ex. läxorna får göras i klubben men det är föräldrarnas sak att granska dem). Videotittandet och användningen av datorer övervakas. Sagostunder ingår i verksamheten och barnen uppmuntras att använda bibliotek och att söka olika idrottsintressen. Utevistelse, motion, vila och mångsidiga mellanmål utgör grunden för hälsosamma levnadsvanor.

Verksamheten leds och koordineras av en handledningsgrupp som utgörs av representanter från alla organisationer som ordnar verksamhet. Koordinatören förbereder ärenden till mötena och sköter de gemensamma praktiska arrangemangen. Handledningsgruppen kommer överens om spelreglerna och rutinerna. Ofta arrangeras också gemensamma verksamhets- och temadagar.

Att anordnarna av eftermiddagsverksamhet i S:t Michel har utgjorts av olika organisationer har gjort verksamheten varierande och mångsidig och gjort det möjligt att lära av varandra. Förutom att organisationerna och församlingarna har gemensamma mål för verksamheten har de haft möjlighet att bidra med sin egen ideologi och särprägel. Martha-distriktsförbundet har betonat trygghet och hemtrevnad men också handarbete, hantering av vardagen och självständighet i sin verksamhet. Mannerheims barnskyddsförbund har ansett det vara viktigt att stödja föräldrarna och att stärka kontakten med dem, att förebygga utslagning och att låta självständiga aktiviteter ingå. För församlingarnas del är den ledda eftermiddagsverksamheten en del av verksamheten för småbarn och barn i skolåldern; den anknuter till det som kyrkan lär ut och förstärker gemenskapen mellan familjen och församlingen. 4h-föreningens verksamhet betonar praktiskt arbete, gruppaktiviteter och idrott. Etelä-Savon liikuntajärjestö satsar framför allt på fysisk fostran och sunda levnadsvanor.

Utvecklingsbehov

En kontinuerlig utvärdering och utveckling av såväl det kvalitativa som det kvantitativa innehållet är viktigt för att det också i fortsättningen ska vara möjligt att tillgodose föräldrarnas behov inom ramen för den kommunala ekonomin. På grund av liten efterfrågan och obekväma arbetstidsarrangemang har S:t Michel tillsvidare inte organiserat morgonverksamhet för skolelever men situationen och behovet följs upp.

Det är mycket viktigt att utveckla samarbetet mellan eftermiddagsverksamheten och skolan och hemmet för att varje barn med hjälp av gemensam planering och gemensamma spelregler ska kunna garanteras en så hel och enhetlig verksamhetskultur som möjligt. När det gäller specialelever betonas informationsutbytet och gemensamma mål ännu mer.

I S:t Michels stad är eftermiddagsverksamheten redan etablerad. Som en fortsättning på den har skolorna utvecklat klubbverksamhet för att ge eleverna en möjlighet att också under senare år delta i ledd verksamhet i skolan några eftermiddagar i veckan. En av våra framtida utmaningar är att få de olika organisationerna engagerade i att organisera ledd eftermiddagsverksamhet och klubbverksamhet också för större barn.

3.2.2 Jyväskylämодellen

I Jyväskyläreregionen kallas morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever 'Jälkkäri' (härefter eftis i denna text övers.anm.).

Den regionkommunala eftisverksamheten bedrivs i fem kommuner: Jyväskylä, Jyväskylä landskommun, Korpilahti, Laukas och Muurame. Verksamheten organiseras på 52 verksamhetsplatser av olika föreningar, organisationer, kommuner, församlingar och företag för cirka 1 100 barn. Kommunerna har godkänt den gemensamma verksamhetsplanen med endast vissa undantag.

Målet för eftis i Jyväskyläreregionen är att erbjuda barnen möjligheter att delta i ledd, stimulerande och trygg verksamhet och att hjälpa dem att hitta goda sätt att tillbringa sin fritid. Vid planering av fritidsaktiviteter bör barnets individuella behov och intressen beaktas. Verksamheten kännetecknas av frivillighet och positiva upplevelser.

Eftermiddagsverksamheten är planenlig och mångsidig

Planeringen av verksamheten styrs av en gemensam verksamhetsplan för hela Jyväskyläreregionen, men varje verksamhetsplats gör också upp sin egen verksamhetsplan. I detalj planeras innehållet såväl utgående från barnets önskemål som ledarnas starka sidor och prioriteringar samt av de praktiska möjligheterna (t.ex. renovering av skolan). Innehållet bör dock stödja de mål som är uppgjorda för verksamheten.

I de olika eftisplatserna i Jyväskyläreregionen ingår olika hobbyklubbar i eftermiddagsverksamheten och dessa bildar en enhetlig och mångsidig helhet. Verksamheten planeras säsong- och veckovis och här har hobbyklubbarna en egen fast ställning. Klubbarnas utbud är mångsidigt, men mest handlar det om idrotts-, konst-, musik-, uttryckskonst- och kockklubbar. Dessutom finns det trum-, litteratur-, data-, äventyrs- och husdjursklubbar.

Hobbyklubbarna som en del av eftermiddagsverksamheten

Hobbyklubbarna är en naturlig del av veckoplaneringen och eftis. Barnen och föräldrarna vet vilka veckodagar de olika klubbarna har program.

Exempel på en veckoplan

Klo	Måndag	Tisdag	Onsdag	Torsdag	Fredag
12.00 – 14.00	Läsläsning, vila Spel, teckning, fri lek Utevistelse				Kockklubb Bakning av semlor och tillredning av sallad
14	Gemensam stund före mellanmålet				
14.30 – 16.00	Idrottsklubb stuntbana inomhus	Konstklubb nältövning, ansiktsmasker	Dramaklubb "eftismaskiner" pantomim	Musikklubb höstliga sånglekar	Brädspel, lekar, utevistelse
16.00 – 17.00	Utevistelse och hemfärd utelekar				

Hobbyklubbarna leds antingen av eftisledarna själva eller av utomstående "besökare". Utbudet kan också utgöras av skolans egna klubbar. Alla verksamhetsplatser i Jväsbyläregionen har en ansvarig ledare som är utbildad inom branschen. Dessutom får alla ledare mångsidig utbildning inom ramen för den ledarutbildning som arrangeras en gång i månaden, vilket bl.a. ger dem kompetens att leda hobbyklubbar. Innehållet i utbildningen har planerats utifrån ledarnas önskemål, t.ex. användning av musik i eftis, olika dramametoder och idrottsutbildning av olika slag (utelekar, äventyrsbana osv.). Ledarnas egna kunskaper, barnens önskemål, gruppens sammansättning samt utrymmena inverkar på innehållet i klubbarnas program. Varje verksamhetsplats och veckoplan är individuell men trots det bör klubbarnas utbud vara högklassigt och omväxlande. I eftis får barnen prova på varierande hobbyverksamhet och eventuellt hittar de ett varaktigt intresse.

Förhoppningsvis medför hobbyklubsverksamheten också ökad samvaro med familjen om kvällarna, eftersom föräldrarna inte behöver skjutsa sina barn till så många olika fritidsintressen.

3.2.3 Skolans klubbverksamhet

Ända sedan 1940-talet har skolorna arrangerat klubbverksamhet för skolelever. Utvecklingen av klubbverksamheten återspeglar förändringarna i det finländska samhället och utbildningspolitiken. Från att de första åren ha strävat efter att bilda hela nationen har man övergått till att stödja skolelevernas individuella utveckling och trygga barnens och de ungas välbefinnande och trygghet på ett övergripande sätt. Skolan har vid sidan av hemmet och närmiljön en viktig uppgift när det gäller att trygga barnets välbefinnande. Behovet av klubbverksamhet är numera tudelat: de små barnen som börjar skolan behöver en trygg tillvaro på morgnarna och eftermiddagarna när de inte är i skolan och de större skolbarnen är i behov av fritidsverksamhet.

Organiseringen av klubbverksamhet i skolorna styrs av lagen om grundläggande utbildning (628/1998). Enligt den (§ 47) är det möjligt att i samband med grundundervisningen anordna sådan klubbverksamhet som har nära anknytning till undervisningen. Målen för skolans klubbverksamhet tas med i skolans läroplan och verksamheten preciseras i den plan som skolorna gör upp för varje läsår (årsplan). Skolornas klubbverksamhet styrs av Grunderna för den grundläggande utbildningens läroplan 2004 (kapitel 4.6).

År 2003 fick lagen om grundläggande utbildning ett tillägg som rör morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever (kapitel 8a). Målet för verksamheten är att sörja för barnens morgon- eller eftermiddagsverksamhet utanför skoldagen och erbjuda sådan verksamhet som stöder barnets utveckling under tillsyn av en trygg vuxen. Morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever har också egna grunder som styr verksamheten.

Organisering av skolans klubbverksamhet

Skolans klubbverksamhet påminner om hobbyverksamhet och dess mål sammanfaller i stort sett med undervisningen. Klubbarnas verksamhet utgörs ofta av någon hobby som elever är intresserade av. Skolan är en bekant och trygg miljö för barnen och de unga och därför är den också en naturlig plats för hobbyverksamhet. Klubbarna kan erbjuda verksamhet antingen på morgonen innan skolan börjar, efter skoldagen på eftermiddagen eller eventuellt på kvällen. Skolans klubbar är avgiftsfria för eleverna.

I allmänhet är det skolan eller kommunen som organiserar dessa skolklubbar, men nuförtiden erbjuder också många utomstående sektorer sina tjänster för detta ändamål och skolorna ställer sina lokaler till deras förfogande. De här klubbarna utgör inte en del av skolans verksamhet men deras innehåll och mål bör sammanfalla med skolans. I allmänhet är det skolans egna lärare som leder skolklubbarna och ofta är lärarens egen hobby det som väcker hans eller hennes intresse för klubbverksamheten. Kommunen kan också anställa någon annan vuxen som har intresse eller kunskaper att leda en klubb.

Att fungera som klubbledare är frivilligt för lärarna på samma sätt som det är frivilligt för eleverna att delta i dem. Ingen kan tvingas att delta, men klubbarna erbjuder ofta barnen och de unga så intressant och mångskiftande program att de lockar barnen med i verksamheten. Skolans klubbverksamhet kan med fog ses som något som berikar barnets liv.

Det är en stor utmaning för kommunerna och andra utbildningsanordnare att trygga klubbverksamheten i alla skolor. I bästa fall kan skolorna fungera som mångsidiga verksamhetscenter där barn och vuxna, dvs. också andra än lärarna, kan arbeta och idka fritidsintressen tillsammans på den egna orten.

Klubbverksamhetens betydelse och mål

I centrum för klubbverksamheten står alltid barnet och dess individuella utveckling. Den klubbverksamhet som skolorna anordnar styrs på riksnivå av grunderna för den grundläggande utbildningens läroplan. Enligt dem är målet för klubbverksamhet att

- stödja fostran i hemmet och skolan
- stärka barnens och de ungas deltagande och känsla av delaktighet
- ge möjligheter att utveckla sociala färdigheter och växa som gruppmedlem
- ge möjligheter att uppleva hur det känns att lyckas och kunna
- utveckla kreativitet och tankeförmåga
- uppmuntra barn och unga att skapa en egen kultur
- ge ledarna en möjlighet att bli närmare bekanta med eleverna
- stödja intresset för hobbyverksamhet och främja goda fritidsintressen.

Klubbverksamheten har alltså stor betydelse för barnet och den unga själv men samtidigt också för hemmen, skolan, kommunen och hela samhället. Social kompetens, roliga aktiviteter, en trygg plats att tillbringa sin fritid på och många möjligheter att idka fritidsintressen samt den nytta som hobbyer för med sig är exempel på den betydelsefulla utdelning som barn har av klubbverksamhet. Ett barn som får uppleva känslan av att lyckas i klubben är belåtet då det kommer hem, vilket kan bidra till många givande stunder inom familjen. Klubbarna kan också fungera som länkar i samarbetet mellan hemmet och skolan.

Det centrala med klubbverksamhet är förmågan att arbeta i grupp, vilket är en viktig färdighet i samhället. I en klubb uppstår också ofta situationer som får barnet att känna sig delaktigt. Samvaro, ansvarstagande och insikten i vad det innebär att vara en gruppmedlem kan inövas i skolornas klubbar i förhållanden som avviker från det normala skolarbetet. När barnet får delta i gemensamma aktiviteter redan under skoltiden minskar risken för utslagning senare i livet. Aktivitet och välbefinnande kan stråla ut också till andra områden i barnets liv.

När klubbledarna visar sitt intresse och ger uppmuntran styrs barnets värderingar och färdigheter i rätt riktning. En kompetent ledare tar fram barnets dolda talanger och dessutom stärker upplevelserna av att lyckas självförtroendet och självrespekten och hjälper barnet att beakta och uppskatta andra. När barnet uppmuntras att tillbringa sin fritid på ett vettigt sätt och att idka mångsidiga hobbyer kommer det att vara lättare att klara sig i livet efter avslutad skolgång, eftersom de här färdigheterna kommer att utgöra en naturlig del av hans eller hennes liv.

I strävan efter att organisera trygg och stimulerande eftermiddagsverksamhet för barnen efter skoldagen har skolklubsverksamheten fått ännu större betydelse. Skolornas morgon- och eftermiddagsverksamhet och klubbverksamhet kan tillsammans erbjuda barnet en inspirerande eftermiddag. Den trygghet och det stöd som vuxna ger är viktiga för att barnen ska få ett gott självförtroende, social kompetens och lära sig att ta ansvar.

3.2.4 Konstfostran i morgon- och eftermiddagsverksamheten

De små skolbarnen bygger, tecknar och målar eller leker med tennsoldater. Någon sitter på kuddar i en vrå försjunken i böckernas värld. Jag befinner mig i bildkonstklassen i Södra Sibbo skola, morgon- och eftermiddagsverksamhetens hemvist. En del av eleverna är ute på gården med ledaren och spelar boll, leker i klätterställningarna eller bara pratar med varandra. En utomstående förnimmer den målinriktade kreativa stämningen. Barnen är koncentrerade och lugna. Verksamheten är planerad enkom på barnens villkor.

I denna verksamhet, som är anordnad av kommunen, deltar sammanlagt 110 skolelever, i huvudsak elever från årskurserna 1–3 men också äldre elever. En del av deltagarna i eftermiddagsverksamhet får specialundervisning. Skolan har allt som allt 450 elever. Morgnarna från halv åtta till halv tio är reserverade för mysig samvaro, samtal och vila för att förbereda barnen inför skoldagen. På eftermiddagarna är programmet mera engagerande. Ledarna representerar olika kompetensområden. En av ortens bildkonstnärer är tillsammans med barnen 20 timmar i veckan på eftermiddagarna. Väggarna pryds av högklassiga arbeten som barnen har gjort och utöver den ledda bildkonst- och handarbetsverksamheten bygger, ritat och målat barnen mycket också på sin fritid. Sextio elever deltar i den musikutövning som Borgånejdens musikinstitut ordnar på eftermiddagarna. Ledarna ser till att eleverna kommer i tid till sina spelktioner. Den här verksamheten är avgiftsbelagd medan den övriga klubbverksamheten är gratis. Ledarna har ansvar för många olika klubbar, det finns t.ex. två modellplansklubbar och klubbar för bokmalar, där barnen för tillfället läser en bok av Roald Dahl. Barnen har egna häften i storlek A4 där de ritat sagoinspirerade bilder och skriver ner sina tankar om det som de har hört och det som har diskuterats i gruppen. Ibland besöker gruppen också teatern. Biblioteket som finns i anknytning till skolan är också ett mycket fint stöd för bokmalarna. För de intelligenta barnen finns det också en klubb där barnen får hjärngymnastik i form av korsord, dolda ord och anagram samt frågesport. Det finns också en dataklubb och en innebandyklubb. Dessutom kan eleverna delta i skolans klubbar av vilka en del är avgiftsbelagda och ordnas av utomstående sektorer, t.ex. idrottsföreningar och Södra Sibbo ungdomsförening. Ungdomsföreningens klubbar är teaterklubbar.

Skolan har varit med i det Sitra-finansierade projektet Mukava vid universitetet i Jyväskylä. Under projektet stärktes samarbetet med olika utomstående aktörer, vilket fortfarande har varit till nytta även om verksamheten måste skäras ned efter att projektfinansieringen upphörde. Rektorn anser att projektet har höjt elevernas livskvalitet. Även om

arbetsbördan är tung och verksamheten kräver mycket tid tycker rektorn att det är viktigt att verksamheten fortsätter i så stor skala som möjligt, eftersom nyttan är mångdubbel.

Konstfostran kan på många sätt flätas in i morgon- och eftermiddagsverksamheten t.ex. i form av olika klubbar eller som en del av kommunens kultur- och ungdomsarbete eller som en del av museernas och bibliotekens pedagogiska verksamhet. De lokala förhållandena, ledarnas utbildningsnivå och kulturutbudet utgör ramen för konstfostran. I bästa fall ger konsten variation i vardagen, vilket är fallet t.ex. i Södra Sibbo skola.

Redan i tio års tid har morgon- och eftermiddagsverksamheten anordnats av den privata sektorn i Södra Sibbo men för ett par år sedan anställdes företagaren av kommunen. Både företagaren och rektorn är nöjda med arrangemanget, eftersom ansvaret för verksamheten har flyttats över på rektorn och det underlättar integreringen av verksamheten i skolans klubbverksamhet. Rektorn anser att denna trepartsstruktur erbjuder en fungerande lösning. På det här sättet bildar skolan, vårdnadshavarna, kommunens olika verksamhetsområden, t.ex. skolväsendet, kulturväsendet och socialväsendet, och tredje sektorns aktörer, ungdomsföreningarna, lokalaföreningarna och idrottsföreningarna ett nätverk som stöder morgon- och eftermiddagsverksamheten. Framför allt när verksamheten bedrivs av en privat företagare är det viktigt att ända från början komma överens om användningen av skolans utrymmen, redskap och material och om städning mm. För att undvika olika problematiska situationer har många skolor grundat en gemensam s.k. ledningsgrupp som sammankommer regelbundet. Gruppen är sammansatt av några föräldrar och lärare och representanter från företaget och skolans övriga personal.

Grundundervisning i konst som en del av morgon- och eftermiddagsverksamheten

Grundundervisning i konst är synnerligen lämplig i morgon- och eftermiddagsverksamheten. Lokalt utformas samarbetet till stor del i enlighet med vilka sektorer inom kommunen som ordnar grundundervisning i konst och vilka som anordnar morgon- och eftermiddagsverksamhet. De lärarresurser och lokaler som står till förfogande samt familjernas önskemål sätter dock gränser för verksamheten. Kommunen bör se till att eleverna har möjlighet att fortsätta med sina grundstudier i konst också efter att de inte längre deltar i morgon- och eftermiddagsverksamheten. En övergripande planering inom kommunen är alltså viktig.

Grundundervisning i konst hör till extern konstfostran och den kan ges antingen enligt en allmän eller en fördjupad lärokurs. Utbildningsanordnaren godkänner den lokala läroplanen för grundundervisningen i konst, som bör utgå från Utbildningsstyrelsens läroplansgrunder. Den allmänna lärokursen är till sin omfattning lämplig för morgon- och

eftermiddagsverksamheten. Den 30 mars 2005 gav Utbildningsstyrelsen ut grunderna för den allmänna lärokursen i musik, dans, föreställande konst (cirkuskonst och teaterkonst) samt i visuell konst (arkitektur, audiovisuell konst, bildkonst och hantverk). Varje konstområde är indelat i tio studiehelheter. Eleven får välja delar från flera konstområden och undervisningen kännetecknas av multikonst. Eleverna deltar i grundundervisningen i konst på frivillig basis och för det mesta är den avgiftsbelagd.

Målen för grundundervisning i konst sammanfaller med målen för morgon- och eftermiddagsverksamhet.

Enligt läroplansgrunderna har den allmänna lärokursen bl.a. som uppgift att

- skapa en grund för den emotionella, estetiska och etiska utvecklingen och att inspirera till ett livslångt konstintresse
- utveckla eleven att tänka kreativt
- stärka elevens sinnes- och känselöfnimmelser och utveckla studie- och interaktionsfärdigheter
- utveckla förståelsen och tolkningen av olika kulturer.

Studier i konst baserar sig på eget arbete. De egna erfarenheterna av konst ger glädje och de sporrar eleven att uttrycka sina tankar och känslor på ett personligt sätt. Eleven bygger upp sin världsbild genom att med konstens medel uttrycka och undersöka sina erfarenheter och allt som han eller hon upplever som viktigt i livet.

Några goda exempel på konstundervisningen i morgon- och eftermiddagsverksamheten

Många konstskolor har inlett samarbete med olika sektorer för att kunna anordna konstverksamhet för skolelever på eftermiddagarna. Björneborg och Uleåborg har deltagit i undervisningsministeriets projekt Taikalamppu och utvecklat konstfostran med beaktande av också morgon- och eftermiddagsverksamhet. Nedan finns exempel på några lyckade tillämpningar.

Porin kuvataidekoulu startade ett pilotprojekt som gick ut på att skolans egna studerande hade hand om grundundervisningen i konst för barn i morgon- och eftermiddagsverksamheten. Gruppen samlades i bildkonstskolans lokaler precis bredvid skolan, vilket innebar att vägen var kort och trygg. Elevernas intressanta och ofta färgglada arbeten prydde väggarna i deras egen skola och piggade upp vardagen och rent av gav stimulans åt skolans egen konstfostran. Då finansieringen upphörde efter ett försöksår placerades

KPå bilden intill ses de minsta eleverna från Lövä skola på Didrichsens konstmuseum i Helsingfors. Ett museum är en utmärkt plats att lära sig, få spännande upplevelser och att resa bakåt i tiden. Bland skatterna i vårt kulturarv är det lätt att inspireras till att göra ständigt nya experiment. Ett autentiskt föremål tilltalar ett barn på ett övertygande sätt och ger det möjlighet att både dra slutsatser och att låta fantasin flöda. Museifolkets expertis är en bekräftelse på vikten av att skaffa sig en stark kunskapsbas. Kontakta dem frimodigt, barn är alltid välkomna till museet.

*Tilläggsinformation om undervisning i kulturarv:
www.edu.fi/projektit/tammi*

eleverna i andra grupper som fick grundundervisning i konst. En fråga som har tagits upp till diskussion är om det är rätt att prioritera eleverna i en viss grundskola när skolan via lottdragning kan anta bara en del av dem som söker in årligen.

I Uleåborg har ungdoms- och kulturcentret NUKU introducerat ordkonsten i morgon- och eftermiddagsverksamheten. Ett annat centralt område som har utvecklats är mediekulturen, framför allt filmproduktion. Ett gott exempel på samarbetet mellan kulturinstitutioner och skolor är teaterbesöken som anordnas på eftermiddagarna i Uleåborg. Dessa besök inspirerar både lärarna och ledarna i morgon- och eftermiddagsverksamheten att arbeta med drama. Det är möjligt att förkovra sina kunskaper i olika dramaverkstäder t.ex. i arbetarinstitut på olika håll i Finland.

Ett viktigt område som behöver utvecklas är faktiskt ledarnas innehållsliga fortbildning. Kommunerna anordnar ofta olika kurser för alla som arbetar med barn. Björneborgs arbetarinstitut arrangerade t.ex. en kurs i ordkonst som hette ”Riimirepusta runokylpyyn” och den var mycket populär.

Vid planering av samarbete bör man vara medveten om att det till en början kan förekomma olika problem p.g.a. att det finns olika slag av verksamhetskulturer och finansiering. Det är bra att informera elevernas föräldrar i skolans egna informationsblad om det utbud av grundundervisning i konst eller övrig konstfostran som sker på eftermiddagarna. Till exempel i Södra Sibbo skola delar man ut en broschyr till varje hem på hösten. I Uleåborg har informationsspridningen effektiverats via en månatlig kulturkalender som distribueras till alla skolor och vårdnadshavare. Skolorna får dock inte överlåta elevregister till utomstående.

Det primära målet i grundundervisningen i konst, konstklubbarna och morgon- och eftermiddagsverksamheten är att stödja barnet i dess utveckling mot vuxenlivet och att det ska ske för barnets bästa.

4.1 Morgon- och eftermiddagsverksamhetens betydelse för en elev i behov av särskilt stöd

Målet att förkorta den tid som barnen är ensamma medan föräldrarna arbetar kan anses vara utgångspunkten för organiseringen av den landsomfattande morgon- och eftermiddagsverksamheten. Primärt ville man se till att eleverna i nybörjarundervisningen och specialundervisningen hade tillsyn på morgnarna och eftermiddagarna. Lagen om ändring av lagen om grundläggande utbildning (1136/2003) som trädde i kraft 1.8.2004 kräver att kommunerna anordnar eller organiserar lagstadgad morgon- och eftermiddagsverksamhet för elever i årskurs 1 och 2 i kommunens skolor och för de elever i årskurs 3–9 som har förts över till specialundervisning.

Morgon- och eftermiddagsverksamhet för barn med särskilda behov innebär framför allt trygghet.

Vad ställs det för krav på verksamheten attitydmässigt och operativt sett för att en elev med särskilda behov ska uppleva morgnarna och eftermiddagarna trygga? Vad innebär morgon- eftermiddagsverksamhet dessutom för de barn som har rätt att delta i och med att de har klassificerats som elever med särskilda behov?

Barn med särskilda behov upplever inte själva sig som barn med särskilda behov utan som normala barn. Därför förväntar de sig kunna delta i morgon- och eftermiddagsverksamheten på precis samma villkor som deras jämnåriga kamrater från den egna klassgemenskapen. En av grundprinciperna för människosynen inom specialpedagogiken är delaktighet i livet och samhället (Hautamäki, Lahtinen, Moberg & Tuunainen 2001, 81). Delaktighet är således också en betydelsefull aspekt när det gäller morgon- och eftermiddagsverksamhet för elever med särskilda behov. Det som gör situationen till en utmaning är att faktiskt få de elever i årskurs 3–9 med särskilda behov genuint delaktiga i verksamheten. Kommunen erbjuder inte morgon- och eftermiddagsverksamhet för elever i årskurs 3–9 som deltar i den allmänna undervisningen. Ju äldre elever det är frågan om, desto större är vår skyldighet att respektera deras egen syn på beslutet för att de ska kunna förbinda sig att delta i en gemensam verksamhet (Valanne 2003, 493).

Definitionen av meningsfull delaktighet anknyter till diskussionen om integration och inklusion inom skolvärlden. Det är viktigt att vara medveten om den här diskussionen, eftersom begreppen ofta inte förstås till fullo, vilket kan underblåsa ojämlikt bemötande och onödigt klassificering om de inte används i rätt bemärkelse. Så länge vi talar om "indivi-

der som har integrerats” i undervisningsgrupperna kommer dessa elever inte i verkligheten att delta i undervisningsgrupperna som jämställda gruppmedlemmar (Emanuelson 2001, 128). Specialelever integreras inte i morgon- och eftermiddagsverksamhet, utan verksamheten består av olika barn av vilka en del har särskilda behov som bör beaktas. Morgon- och eftermiddagsverksamheten i en skola består inte av femtio elever från nybörjarundervisningen och två rörelsehandikappade, utan av femtiotvå barn. De benämningar som personalen i skolan och inom morgon- och eftermiddagsverksamheten använder har stor betydelse. Ett klart avskärmande på talets nivå möjliggör och berättigar aktiv segregation på ett omedvetet plan.

Den skräckbild som termen inklusion har gett upphov till är ett kaos där många barn med olika särskilda behov ingår i en grupp med otillräckliga resurser. På flera ställen har morgon- och eftermiddagsverksamheten ändå organiserats inklusivt på ett berömvärt sätt, vilket bevisar att morgon- och eftermiddagsverksamhet är en verksamhetskultur där attityden har en viktig betydelse. Termen inklusion syftar inte på någon viss plats eller ens på någon viss synlig praxis utan hänvisar närmast till ett visst sätt att tänka (Biklen 2001, 56). Det här tänkesättet gör det möjligt att samarbeta och komma fram till olika lösningar. Det är också förskonande för dem som deltar i verksamheten. Ett barn med särskilda behov behöver inte orka delta i all verksamhet. Om ett arrangemang inte fungerar så prövar man på något annat, t.ex. går tillbaka till starttrutan. Om ett barn har haft en misslyckad dag beror det inte på att den vuxna inte har kunnat handskas med barnet, barnet bara behöver mera tröst och uppmärksamhet än vanligt den dagen. En elev bör få känna sig betydelsefull och viktig i en grupp. Morgon- och eftermiddagsverksamheten kan ge barnet en känsla av att vara en viktig del av en grupp.

När det gäller delaktighet får vikten av att vara tillsammans med andra barn inte underskattas. Skoldagen bygger på en viss tidtabell och ett arbetsschema med detaljerade pedagogiska mål. Eleverna har vanligen 15 minuter på sig att vara tillsammans under rasterna och största delen av denna tid går åt till att förflytta sig från lektionen ut på gården och tillbaka till lektionen. Ibland kan det kräva mera tid och möjligheter än så att få vänner. Morgon- och eftermiddagsverksamheten kan för sin del fördjupa gruppgemenskapen och ge möjligheter att få nya kamrater efter skoldagen. Beroende på vilket behov av stöd ett barn har är det inte alltid lätt för barnet att gå hem till en kamrat. Om morgon- och eftermiddagsverksamheten lyckas stödja gruppgemenskapen har den ur individens synvinkel stor betydelse för barn med särskilda behov.

Med tanke på integritetsprincipen är varje människa en enhetlig och unik helhet som bör respekteras som sådan (Hautamäki m.fl. 2001, 80). När vi hör talas om ett barn med särskilda behov, föreställer vi oss ett barn med brister, störningar, svårigheter och handikapp. Varje barn har ändå många olika egenskaper; ingen har bara svagheter utan alla har också starka sidor. Eftermiddagsverksamheten kan erbjuda tid och möjlighet att utveckla dessa starka egenskaper. Lagstiftningen för klubbverksamhet har reviderats såtillvida att från att tidigare ha främjat hobbyverksamhet främjar klubbverksamheten numera starkare skolelevernas utveckling och inläring (Pietilä 2005, 7). Morgon- och eftermiddagsverksamhet kan erbjuda barn med särskilda behov en systematiskt organiserad verksamhet som hjälper barnet att förkovra de individuella färdigheter som är viktiga för barnet. En elev med särskilda behov kan t.ex. behöva mera tid för kreativa aktiviteter än andra barn. Skol-schemat är obarmhärtigt: bildkonstlektionen övergår i rast och en ny grupp fortsätter följande lektion i samma rum. Morgon- och eftermiddagsverksamheten betungas inte av lika strikta tidtabeller och mål som läroplanen för den grundläggande utbildningen förutsätter. Den kan fungera som en fristad där barnet får uppleva känslan av att lyckas.

Enligt Svedlin, Hotari och Lyra-Katz (2002, 36) är målen för morgon- och eftermiddagsverksamhet att åstadkomma en typ av verksamhet där vård och klubbverksamhet kompletterar varandra och erbjuder varierande möjligheter för barn i olika åldrar och barn med särskilda behov. Om morgon- och eftermiddagsverksamheten lyckas integrera båda verksamhetsformerna till en naturlig verksamhetsmodell, kommer den för barn med särskilda behov inte att bli en plats där de väntar på mamma för att få komma hem, utan en plats där de kan uppleva delaktighet i en tillfredsställande verksamhet i en trygg verksamhetsmiljö på lika villkor för alla.

4.2 Specialeleverna i morgon- och eftermiddagsverksamhet

Om kommunen ordnar eller skaffar morgon- och eftermiddagsverksamhet enligt lagen som styr morgon- och eftermiddagsverksamhet (Lagen om grundläggande utbildning, kapitel 8 a) ska verksamheten erbjudas eleverna i årskurs 1 och 2 i kommunens skolor och för de övriga årskursernas del de elever som avses i 17 § 2 momentet i den utsträckning som kommunen beslutar.

De elever som avses i 17 § 2 momentet i lagen om grundläggande utbildning är specialelever. Momentet anger grunderna för vilka elever som ska tas in eller föras över till specialundervisning. Enligt lagen ska en sådan elev tas in eller föras över till specialundervisning som pga. ett handikapp, en sjukdom, en utvecklingsstörning eller en emotionell störning eller av någon annan orsak som är jämförbar med dessa inte kan undervisas på annat sätt. Dylika beslut är alltid administrativa och förutsätter ett psykologiskt eller medicinskt utlåtande eller en social utredning om eleven och hans eller hennes inlärningsförmåga. Innan beslutet fattas diskuterar man också med elevens vårdnadshavare. För varje specialelev utarbetas en plan rörande anordnande av individuell undervisning, IUP.

Verksamhetens allmänna och specifika mål och innehåll

Utgångspunkten för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever som har tagits in eller förts över till specialundervisning är enligt Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet (2004) verksamhetens allmänna mål och innehåll. När det gäller specialelever är det viktigt att stödja barnens övergripande välbefinnande och hälsa och att skapa en god grun för deras utveckling. Det här kapitlet kommer mera detaljerat att beröra det sätt på vilket fostran i hemmet och skolan kan stödjas och hur barnen kan få stöd i sin emotionella utveckling. Förståelsen av ansvar främjar den etiska utvecklingen. Om en elev har svårt att anpassa sig socialt kan det vara svårt för honom eller henne att förstå följderna av sina egna handlingar och att sätta sig i en annan människas situation. I morgon- och eftermiddagsverksamheten kan man träna inför sådana här situationer om personalen vet vilka behov en elev har. Eleven kan också ges ansvar för vissa uppgifter och på så sätt få känna sig viktig och kunna dra sitt strå till stacken för det gemensamma bästa.

Enligt Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet är målet att främja delaktighet, stärka jämlikhet och förebygga utslagning. Det är viktigt att en ledare upptäcker de faktorer som förorsakar utslagning i tillräckligt god tid och vidtar åtgärder för att det stöd som behövs ska finnas till hands. För att barnen med särskilda behov ska kunna känna

sig delaktiga kan ledaren t.ex. engagera dem i planeringen av verksamheten. På det sättet känner de sig hörda, vilket bidrar till att verksamheten kan utvecklas på ett sätt som intresserar och motiverar dem.

I Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten finns en förteckning över de mål som uttryckligen berör specialelever. När verksamheten organiseras beaktas elevens ålder och utvecklingsnivå, vilket är viktigt med tanke på att alla specialelever i grundundervisningen har rätt att delta i verksamheten. Om verksamheten för de äldre eleverna anordnas i samma grupp som för eleverna i nybörjarundervisningen kan aktiviteterna kännas för barnliga för dem. Därför är det viktigt att anpassa verksamheten till alla åldrar så att den engagerar barnen och beaktar de olika intressen som barn har i olika åldrar. Dessutom bör man komma ihåg att utvecklingen hos specialelever inte alltid följer den kronologiska åldern.

Specialeleverna är en mycket heterogen grupp, vilket också framgår av definitionen i lagen om grundläggande utbildning. De har alltså också synnerligen varierande individuella behov. Varje deltagare borde få stöd och ledning enligt sina behov. Morgon- och eftermiddagsverksamhetens personal bör ha en möjlighet att skaffa kunskap och få den utbildning som behövs för att de ska kunna tillgodose elevernas olika behov. Många gånger kan en grupp bestå av barn som har en särskild svårighet eller diagnos, t.ex. olika syndrom som kännetecknar autism. I dessa fall bör ledarna vara förtrogna med sjukdomen och veta hur de ska gå tillväga med autistiska barn. Det är viktigt att ledarna kan handla rätt i varierande situationer.

Ett centralt mål är att utveckla specialelevernas självförtroende och självständighet. Många gånger har de misslyckanden bakom sig och deras självuppfattning är svag, vilket leder till bristande motivation och vilja att ta itu med nya utmaningar. I morgon- och eftermiddagsverksamheten kan barnen göra saker tillsammans under friare former och på samma gång lära sig nya färdigheter. Detta gör det möjligt för barnen att utvecklas socialt och bli självständigare. Eleven bör få delta på basis av sina egna individuella förutsättningar. Det är viktigt att uppmuntra eleven att ta initiativ och vara aktiv och dessutom stöder upplevelserna av att lyckas till en del elevens utveckling och självförtroende.

I grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet omnämns att eleverna bör ges möjlighet till vila och rekreation. Det här är speciellt viktigt om en elev har en fysisk

sjukdom eller ett fysiskt handikapp. Men för många elever kan skolarbetet också vara en krävande och tröttsam psykisk prestation och då vill han eller hon andas ut och bara ta det lugnt. Verksamheten stöder alltid skolarbetet även om den samtidigt tjänar som en motivikt till det.

Samarbete med hemmet

Samarbetet mellan dem som arbetar inom morgon- och eftermiddagsverksamheten och barnens vårdnadshavare bör vara öppet och förtroendefullt. Båda parterna är ansvariga och intresserade av barnets utveckling. Ju bättre man känner ett barn, desto lättare är det att känna igen dess behov. Vanligen känner föräldrarna sitt barn bäst av alla och de är den bästa informationskällan när det gäller barnets starka egenskaper, intressen eller sättet på vilket han eller hon bör behandlas. Det är viktigt att diskutera alla aktuella frågor med föräldrarna. Ett gott samspel stärker det ömsesidiga förtroendet. Det är också viktigt att fråga föräldrarna t.ex. om barnets eventuella sjukdomar och allergier. Då kan personalen också handla rätt i de olika situationer som kan uppstå. När föräldrarna vet att de anställda bevakar deras barns intressen är det lätt för dem att ta upp också känsligare frågor.

Ledaren kommer överens med vårdnadshavaren om hur målen för en specialelevs utveckling ska beaktas i verksamheten. Alla praktiska frågor, t.ex. läxläsning, ska diskuteras med föräldrarna. Somliga föräldrar vill att alla läxor görs under eftermiddagsverksamheten, men när målen för verksamheten förklaras för dem och att barnet kan vara för trött direkt efter skoldagen har de flesta föräldrar förståelse för det. Naturligtvis kan barnen också göra sina läxor om de vill. Planering av verksamheten tillsammans med hemmen är en viktig form av samarbete. Många föräldrar kommer med goda utvecklingsidéer och eftersom föräldrarna representerar olika yrken kan det vara bra att tillgodogöra sig deras sakkunskap.

Samarbete med skolan

I skolan är utgångspunkten för arbetet med en specialelev elevens starka egenskaper och hans eller hennes individuella behov av inläring och utveckling. Samarbetet med skolan bör vara målmedvetet och långsiktigt. Om lokalerna ligger nära varandra fysiskt eller om morgon- och eftermiddagsverksamheten bedrivs i skolans utrymmen är det bra om skolans specialutrymmen och specialutrustning får användas. Det här förutsätter att programmet och tidtabellerna görs upp i samarbete med skolan t.ex. när det gäller användning av gemensamma gymnastik- eller terapilokaler. Ibland samarbetar morgon- och eftermiddagsverksamheten med skolan också när det gäller anskaffningar eller tillredning och utdelning av mellanmål.

Gemensamma regler är exempel på pedagogiskt samarbete. Morgon- och eftermiddagsverksamheten kan verka för de gemensamma målen i samverkan med en enskild individ eller med hela gruppen. Om t.ex. en temadag eller temavecka pågår i skolan kan samma tema ingå också i verksamheten. Om läraren vill arbeta med en enskild elev för att nå ett visst mål, t.ex. inställningen till de andra eleverna, är det bra att personalen i morgon- och eftermiddagsverksamheten är medveten om det så att också de kan handla därefter.

En specialelev har i allmänhet alltid skolskjutsförmån. Ledaren bör diskutera med föräldrarna hur eleven kan delta i verksamheten utan att förlora denna förmån. En specialelev ska följas från verksamheten till skolan och tvärtom. Personalen i skolan och morgon- och eftermiddagsverksamheten, de som sköter transporten och föräldrarna bör komma överens om ansvaret under transporten samt när och vart eleven transporteras eller om eleven kommer att avhämtas. För att klarlägga ansvarsfrågorna bör överenskommelserna göras skriftligt och undertecknas av alla parter. Vid ett eventuellt personalbyte förser ett sådant avtal också de nya arbetstagarna med nödvändig information. Chaufförerna bör informeras om ansvarsfrågorna och de särskilda behov hos en elev som de bör känna till för att kunna säkerställa en trygg transport.

Verksamhetsplatserna och ekonomin

I sin verksamhetsplan beslutar kommunen om var morgon- och eftermiddagsverksamheten ordnas och informerar också vårdnadshavarna på förhand om dessa platser. I allmänhet ställs det särskilda krav på utrymmena för specialelever. Verksamheten kan genomföras i samband med den övriga morgon- och eftermiddagsverksamheten. På det sättet är det möjligt att förverkliga principen för inklusion, dvs. den rätt som varje barn har att delta i sin närgrupps verksamhet som en jämlik medlem. Eleverna lär sig mycket av varandra och utvecklas socialt under verksamheten. Detta stärker också delaktigheten och främjar jämlikheten i samhället, vilket är ett av verksamhetens centrala mål. Verksamheten kan vid behov också organiseras i grupper med endast specialelever. Ibland behövs det t.ex. specialutrymmen eller specialredskap. Eftersom också elevernas ålder och utvecklingsnivå bör beaktas inom morgon- och eftermiddagsverksamhet, är det för det mesta skäl att anordna verksamhet för äldre specialelever i en separat grupp.

Omgivningen bör fungera som ett stöd för de mål som har uppgjorts för verksamheten, vilket bör beaktas vid valet av verksamhetsplatser. Även om det är ekonomiskt att använda utrymmena mångsidigt och utnyttja dem för olika funktioner, bör man alltid överväga om de olika ändamålen stöder varandra. En lokal som t.ex. också används som

diskotek är inte det bästa möjliga alternativet att använda för morgon- och eftermiddagsverksamhet.

Vid planeringen och möbleringen av utrymmena bör morgon- och eftermiddagsverksamhetens innehåll och olika aktiviteter beaktas. Lokalerna bör vara trygga och hälsofrämjande och varje riskfaktor ska minimeras redan på förhand. Ibland är det nödvändigt att göra omändringar i lokalerna p.g.a. en enskild elev. Om rörelsehandikappade, t.ex. rullstolsbundna elever deltar i verksamheten får det inte finnas några hinder i utrymmena och dessutom måste dessa elever ha tillgång till en inva-wc. Svårt handikappade eller sjuka elever behöver vådutrymmen som är ergonomiskt planerade med tanke på de anställda.

Lokalerna bör vara ändamålsenliga för just de barn som ingår i grupperna, vilket innebär att barnens möjligheter att vila och möjligheterna att placera sådan specialutrustning i utrymmena som rörelsehandikappade eller t.ex. synskadade behöver måste beaktas. Dessutom bör arbetsutrymmena också i övrigt vara lämpliga t.ex. när det gäller höjden på olika arbetsbord. Också den psykiska tryggheten måste garanteras, vilket innebär att barnen inte får utsättas för mobbning, störande beteende eller våld. Det här gäller både beslut angående placeringen av lokaler och angående personalresurser men också angående samarbetet med skolan och andra instanser och planeringen av verksamhetens regler. I det här sammanhanget bör betonas att de övriga eleverna ska läras att ta hänsyn till de elever som deltar i morgon- och eftermiddagsverksamhet. Om det i verksamheten också ingår specialelever som inte går i samma skola som dem ger detta eleverna en möjlighet att växa socialt och att lära sig att ta hänsyn till andras behov.

Kommunen beslutar vilken förvaltning som morgon- och eftermiddagsverksamheten sorterar under, hur inkomsterna och utgifterna budgeteras och om det ska göras interna transaktioner mellan de olika förvaltningsnämnderna. Kostnaderna för organiseringen av verksamhet för specialelever, t.ex. för specialutrustning, möbler och personalbehov bör beaktas i budgeten. Det är viktigt att klarlägga de kommande behoven redan på förhand för att de ska kunna beaktas i budgeten.

Personalen och integritetsskyddet inom ett mångprofessionellt samarbete

När det gäller specialelever är de anställdas utbildning, erfarenhet och yrkeskunskap samt lämplighet för arbetet viktiga. Morgon- och eftermiddagsverksamheten bör ha tillräckligt många yrkeskunniga ledare (48 e §). Vid beslut som rör personalen bör man komma ihåg att bekanta ledare och assistenter skapar trygghet medan en hög personal-

omsättning skapar otrygghet. Lagen om kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn (2002/504) gäller också sådana som arbetar inom morgon- och eftermiddagsverksamheten oberoende av om de har ingått tjänste- eller arbetsavtal eller om de är yrkesutövare eller arbetar på frivillig basis.

Enligt § 40 i lagen om grundläggande utbildning får medlemmarna av de organ som ansvarar för organiseringen av utbildning, undervisningsväsendets personal och de personer som utför undervisningspraktik inte olovligt yppa vad de i sitt arbete har fått reda på om eleverna eller deras familjemedlemmar personligen och om deras ekonomiska situation. De ovannämnda personerna och de personer som ansvarar för skolhälsovården och den övriga elevvården får ge nödvändig information till varandra och till de myndigheter som ansvarar för utbildningen för att möjliggöra organisering av en ändamålsenlig undervisning.

Eftersom frågorna som rör integritetsskyddet är viktiga med tanke på både elevens och personalens rättsskydd och föreskrifterna delvis lämnar rum för tolkning beträffande vad som ska betecknas som nödvändig information, är det klarast om vårdnadshavarna till alla barn som deltar i verksamheten ger tillstånd till informationsöverföring. Det bästa sättet är att använda en färdig blankett för ändamålet och be vårdnadshavarna att underteckna den. Det skriftliga tillståndet från vårdnadshavarna ger ledarna lov att vid behov diskutera frågor som rör barnets välbefinnande med läraren, skolhälsovårdaren eller med elevvårdspersonalen.

Verksamheten borde ha fasta modeller och bruk för hur nödvändig information kan föras över mellan skolan och morgon- och eftermiddagsverksamhetens personal. Ibland gäller det t.o.m. elevens hälsa och trygghet, men för det mesta handlar det om gemensamma pedagogiska mål och konsekvent praxis. Det blir lättare att nå de uppsatta målen då både personalen och föräldrarna vet hur de gemensamt kan stödja barnen i deras utveckling.

5.1 Beaktande av invandrabarn i morgon- och eftermiddagsverksamheten

UInledning

Antalet utläningar i Finland har ökat de senaste decennierna. I slutet av år 2005 bodde det sammanlagt 112 500 utländska medborgare i Finland, vilket utgör cirka 2,2 % av hela landets befolkning. Jämfört med situationen t.ex. i de övriga nordiska länderna är antalet invandrare fortfarande lågt hos oss.

För närvarande finns det cirka 16 000 utländska elever inom den grundläggande utbildningen. Av dessa var antalet 7-åringar 1 739 och 8-åringar 1 784 enligt statistik från år 2004. Cirka 1 890 utläningar uppskattas studera på gymnasienivå. Dessutom finns det invandrare bland de elever som har tagits in eller förts över till specialundervisning men det exakta antalet är inte fastslaget. Det finns alltså många invandrarelever inom morgon- och eftermiddagsverksamheten på olika håll i Finland.

Anpassningen till en ny kultur

I allmänhet går alla invandrare igenom de olika stadierna av ackulturation, dvs. anpassningen till en ny kultur även om längden och tidpunkten för de olika stadierna i hög grad kan variera individuellt och enligt vilken kultur personen kommer från. Anpassningen börjar med den s.k. smekmånaden då allt nytt ännu upplevs som intressant och spännande. I det här skedet känner framför allt vuxna invandrare glädje över att de har förmått bege sig från livssituationer som kan ha varit t.o.m. traumatiska. Smekmånaden efterföljs emellertid av ett chockstadium som i allmänhet barn drabbas av genast efter ankomsten till ett nytt land. Under chockstadiet börjar invandraren småningom orientera sig i den nya kulturen, vilket är tungt och plågsamt. Den egna kulturen börjar småningom kännas bättre vartefter minnena förgylls. Chockstadiet kan pågå mycket länge men efter det följer anpassningsstadiet, vilket innebär att det småningom uppstår en balans mellan det nya och det gamla.

En del av de invandrabarn som deltar i morgon- och eftermiddagsverksamhet kan vara nyinflyttade i Finland, vilket innebär att de inte kan språket och ännu inte har acklimatiserat sig i Finland. En del kan däremot vara s.k. invandrare i andra generationen, som är födda och har bott i Finland hela sitt liv. Skillnaderna i språkkunskaperna beror just på att utgångsläget varierar. Dessutom är invandrarna en heterogen grupp p.g.a. att de representerar olika språk och kulturer, de har olika skolbakgrund och deras hem har olika möjligheter att stödja deras skolgång. Tack vare att estniskan och finskan är besläktade, båda har samma

skriftsystem och samma typ av skolsystem samt andra kulturella likheter har en estnisk elev ett stort försprång framför t.ex. sin jämnåriga kamrat från Sydostasien även om de har flyttat till Finland vid samma ålder.

Tvåspråkighetens utmaningar

Målet för invandrarundervisningen är att stärka invandrarelevens mångkulturella identitet och att bygga en grund för en funktionell tvåspråkighet genom att undervisa det egna modersmålet parallellt med finska eller svenska som andraspråk. I bästa fall kan också morgon- och eftermiddagsverksamheten fungera som ett stöd för en elev som strävar efter att både bevara och utveckla sitt eget modersmål och lära sig finska eller svenska. Bara sådana invandrare som å ena sidan värdesätter sitt eget språk och sin egen kultur och å andra sidan vill tillägna sig det nya landets språk och kultur kan på ett genuint sätt integreras i ett nytt samhälle.

Det bästa sättet att stödja en invandrarelevs mångkulturella identitet inom morgon- och eftermiddagsverksamhet är att förstå att det finns olika sätt att närma sig samma saker. Det sätt på vilket en viss situation hanteras i Finland är inte det enda alternativet, det finns väldigt många olika sätt att handla. Det är en utmärkt idé att då och då använda sånger eller lekar från olika kulturer, bilder från främmande kulturer eller ha frågesport om olika länder, märka ut deltagarnas hemländer på en karta, göra utställningar, berätta om fester och andra seder från olika länder, t.ex. måltidsvanor, handarbeten, musik och idrott.

Invandrare uppmuntras också att bevara och förkovra sina kunskaper i sitt eget modersmål. Tvåspråkighet är en resurs för en invandrarelev. Både ur individens och ur samhällets synvinkel är det värdefullt att kunna många språk. Språkkunskaperna kan i ett senare skede utgöra porten till elevens livskarriär. Tvåspråkighet är uttryckligen en möjlighet och inte bara en utmaning. Undersökningar har påvisat att en tvåspråkig person tänker kreativt, flexibelt och kvickt. Tvåspråkiga har också i medeltal lättare att lära sig främmande språk än enspråkiga. Om ett språk inte används faller det förvånansvärt snabbt i glömska.

För att kunna studera och bo i Finland är det emellertid nödvändigt att också lära sig finska eller svenska. Att lära sig ett nytt språk är en lång process: enligt undersökningar tar det cirka 5–7 år att skaffa sig den gedigna språkkunskap som krävs för att klara av skolarbete. Syftet med finsk- eller svenskundervisningen som andraspråk för invandrare är att åstadkomma en s.k. funktionellt inriktad undervisning som ser språket som ett kommunikationsmedel. Språkanvändningen poängteras starkt. Målet är att eleven under den grundläggande utbildningen lär sig finska eller svenska tillräckligt bra på språkets alla delområden.

Kunskaperna i finska eller svenska är viktiga för en invandrarelev också av den orsaken att om eleven inte framskrider i finska eller svenska som andraspråk kommer det att vara svårt för honom eller henne att framskrida i de övriga läroämnena också. Det heter att modersmålet utgör grunden för all inläring. Om en elev ändå studerar på något annat språk än sitt modersmål, kommer också det andra språket att utgöra grunden för hans eller hennes inläring. Den kunskap i finska eller svenska som har tillägnats under den grundläggande utbildningen utgör också grunden för alla studier efter grundskolestadiet och för integreringen i hela det finska samhället. Därför är det viktigt att en invandrarelev får gedigna kunskaper i finska eller svenska under den grundläggande utbildningen.

Helt automatiskt stöder morgon- och eftermiddagsverksamheten språkinläringen hos ett invandrarbarn, eftersom all kommunikation på finska eller svenska främjar språkinläringen. Utmärkta sätt att stödja språkutvecklingen är framför allt användningen av t.ex. olika språkspel (t.ex. Alias), lekar och rollspel. Ordförrådet växer på ett naturligt sätt på olika livsområden med hjälp av såväl skriftliga texter som muntlig kommunikation. Speciellt utvecklande är sådana situationer där barnet måste motivera sina åsikter, lösa problem eller beskriva olika saker. Till exempel boken ”Opettajan ideareppu” av Päivi Rinne och Tiia Tempakka innehåller intressanta lekar och kommunikativa övningar för lektionerna i finska. En stor del av de här lekarna kan både de som lär sig finska och de som har finska som modersmål leka tillsammans.

En verklig nytta för ett invandrarbarn vore att få hjälp med hemläxorna i morgon- och eftermiddagsgruppen. Den stora utmaningen för invandrarelever är att följa med i undervisningen under lektionerna, eftersom språkkunskaperna ofta är till den grad bristfälliga att eleverna inte automatiskt förstår varje begrepp och varje term i de olika läroämnena första gången han eller hon hör dem. Ändå behöver eleven dessa begrepp för att klara av sina hemuppgifter. Det vore mycket bra om invandrarbarnen i morgon- och eftermiddagsverksamheten fritt och utan att skämmas kunde be ledaren om hjälp i de problem som de stöter på i samband med läsläsningen.

Det är en utmaning att vara annorlunda

Om det finns invandrarbarn i en grupp blir det ibland nödvändigt att dra gränser mellan sådant som bör tolereras och det som är brukligt i Finland. I princip gäller samma regler invandrarbarn som finländska barn. Det är ändå viktigt att iaktta jämställdhetslagen så att ingen hamnar i ett sämre läge än någon annan t.ex. på grund av sin etniska härkomst, sitt kön, sin ålder, sin religion, sitt handikapp, sin sexuella läggning eller sin könsidentitet. I en grupp är det den vuxna som ansvarar för att ingen i kamratgruppen heller blir utsatt för mobbning eller diskriminering.

Om diskriminering förekommer måste den tas upp till diskussion. Tas diskrimineringen inte upp till behandling så försvinner den inte och kan inte åtgärdas. Om någon i gruppen utsätts för diskriminering och en diskussion med förövaren inte förändrar situationen bör ledaren ta kontakt med den närmaste chefen, arbetsplatsens förtroendeperson, minoritetsombudsmannen eller diskrimineringsnämnden och i sista hand tas ärendet upp i domstolen. Var och en borde känna till sina rättigheter och skyldigheter och veta hur diskriminering kan åtgärdas och förebyggas. Alla har rätt att bli jämlikt bemötta.

Samarbetet mellan hemmet och skolan kan blottlägga skillnader i pedagogiskt tänkande och i uppfostringsmetoder. Det är viktigt att vi inte undervärderar invandrarbarrens föräldrars roll som fostrare av sitt barn även om deras åsikt i pedagogiska och andra frågor avviker från den modell som vi är vana vid. Om vi ändå upptäcker någonting som tyder på att ett barn behandlas på ett sätt som strider mot Finlands lag får vi inte blunda för det utan vi måste handla på precis samma sätt som när det gäller finländska familjer och kontakta barnskyddsmyndigheterna.

Allt som anknyter till samarbetet mellan hemmen och skolan bör diskuteras öppet och det är också viktigt att informera aktivt om finsk praxis i olika frågor. Föräldrar som kommer från ett land där det inte har förekommit något samarbete mellan hemmet och skolan och där uppfostringsfrågor inte heller i övrigt har diskuterats utanför familjen kan vara väldigt ovilliga att be främmande människor om råd. När vi strävar efter att knyta en förtroendefull kontakt bör vi alltså diskutera i lugn och ro med föräldrarna.

6 Utvärdering av morgon- och eftermiddagsverksamheten

Att definiera begreppet utvärdering är inte enkelt. Det här beror på att begreppet hela tiden förändras och att definitionen varierar beroende på från vilken synvinkel man betraktar det. Syftet med utvärdering är kort sagt att förverkliga tillämpbar information som stöd för beslutsfattande och utveckling. Därför är det viktigaste målet med utvärdering att sammanfatta morgon- och eftermiddagsverksamhet till en enhetlig helhet som främjar informationsspridningen till beslutsfattarna och på så vis tjänar den dem som använder morgon- och eftermiddagsverksamhet.

Utvärderingen av morgon- och eftermiddagsverksamhet kan genomföras på flera olika nivåer och ur flera olika synvinklar. Synvinkeln eller utvärderingsnivån bör väljas så att den så noggrant som möjligt mäter i hur hög grad kommunens mål har uppnåtts. Därför bör utvärderingsnivåerna vara så mångsidiga som möjligt och belysa verksamhetens olika synvinklar.

Utvärderingen av morgon- och eftermiddagsverksamheten i Finland är tillsvidare inte särskilt systematisk och det finns inte mycket information om den. Ändå är det möjligt för kommunen att genom målinriktad planering, informationsinsamling och analysering göra en enhetlig sammanfattning av morgon- och eftermiddagsverksamheten som stöd för beslutsfattandet. Genom att tillämpa den information som utvärderingen har gett kan verksamheten sedan utvecklas kvalitetsmässigt.

Förbättring av morgon- och eftermiddagsverksamhetens kvalitet som en del av utvärderingen

Det primära målet för förbättrandet av kvaliteten är att trygga den högklassiga morgon- och eftermiddagsverksamhet som barnen och vårdnadshavarna har rätt att få. Kvalitet är ett relativt begrepp som bygger på värderingar och åsikter som på den högsta nivån definieras i lagen och som i sista hand tar sig subjektivt uttryck i ledarens praktiska arbete. Därför är kvalitetskontroll inte en enskild eller lösryckt helhet för sig utan en väsentlig del av det dagliga arbetet och av högklassigt ledarskap. Definitionen av kvalitet är också en dynamisk och fortgående process. I den här processen ingår en regelbunden omvärdering av kvaliteten.

Innan kvaliteten kan förbättras måste den definieras. De viktigaste faktorerna som styr kvaliteten i eftermiddagsverksamhet är kapitel 8 a (L1136/2003) i lagen om grundläggande utbildning (628/1998) och grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten

för skolelever (27.2.2004) utgivna av Utbildningsstyrelsen. Den andra grunden och viktiga riktlinjen för kvalitetskontroll utgörs av de gemensamt uppgjorda visionerna, strategierna, målen och ansvarsfördelningen inom den egna organisationen. Dessa faktorer formar de gemensamma uppfattningarna om vad kvalitet innebär inom morgon- och eftermiddagsverksamhet ur både förvaltningens och arbetstagarnas synvinkel. Därför har rekommendationer som gäller morgon- och eftermiddagsverksamhetens kvalitet en viktig och beaktansvärd roll oberoende av vilken nivå de kommer från.

När definitionen är klar kan den aktuella situationen kartläggas. Det nuvarande verksamhetssystemet kan analyseras och utvärderas genom att man bl.a. tillämpar de olika modellerna för kvalitetskontroll som redan finns inom kommunen. Mätningen och utvärderingen av kvaliteten ger en uppfattning om det nuvarande läget, om de uppsatta målen har nåtts och till vilken del verksamheten borde förbättras.

År 1995 gjorde Hujala-Huttunen en relativt etablerad och täckande analys av dagvårdens kvalitet. I och med projektet Laadunarviointi päivähoidossa (ung. Kvalitetsbedömning inom dagvården övers.anm.) förändrades den innehållsliga strukturen i Hujala-Huttunens modell och i dagens läge kan den väl tillämpas också som modell för morgon- och eftermiddagsverksamhetens kvalitet. De kvalitetsfaktorer som ingår i modellen beskriver de faktorer som har fått en central ställning i forskningen av småbarnspedagogik med tanke på dagvårdens kvalitet.

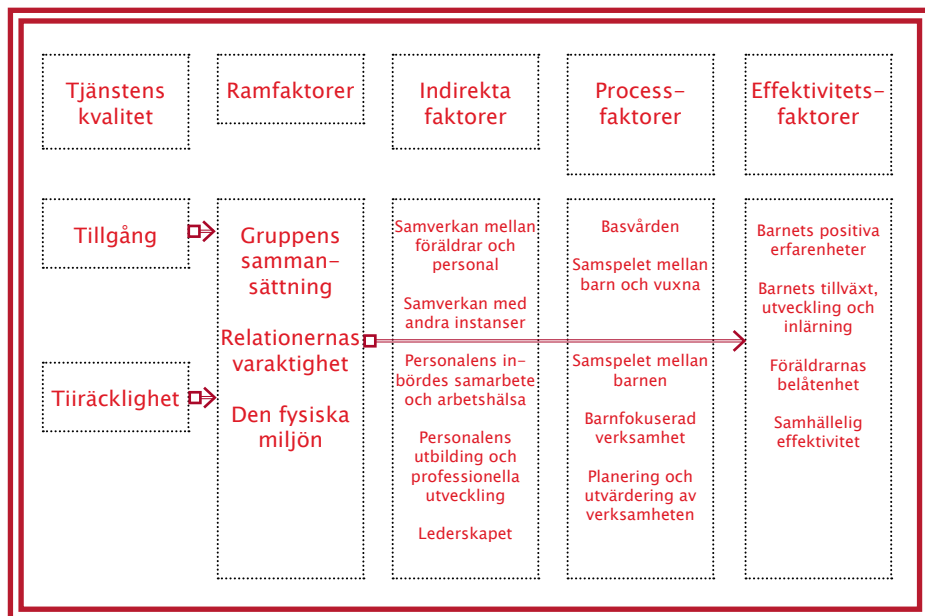

Bild: Modell för dagvårdens kvalitetsbedömning (Hujala m.fl. 1999, 80)

Med tanke på planeringen av morgon- och eftermiddagsverksamheten borde varje kommun åtminstone kunna garantera att verksamheten är tillgänglig för alla som behöver den. Det bör finnas tillräckligt många verksamhetsplatser på lämpliga ställen. För att kvaliteten på tjänsten ska vara hög bör verksamheten följas upp årligen och placeringen av verksamhetsplatserna planeras. Det bör också föras statistik över de barn som har sökt och antagits till verksamheten. Ramfaktorer, indirekta faktorer, processfaktorer och effektivitetsfaktorer kan alla vid behov utvärderas internt eller externt. Den interna utvärderingen utförs av verksamhetsplatsen medan den externa utvärderingen kan utföras av kommunen.

Notera att högklassig verksamhet kräver ständig utvärdering och växelverkan. Alla medlemmar och föreståndare i arbetsgemenskapen och beslutsfattarna inom kommunen ansvarar för kvaliteten. Därför borde inte kvaliteten på morgon- och eftermiddagsverksamheten ses som en lösryckt del av verksamheten, utan som en viktig del av det dagliga arbetet. I sista hand förverkligas och definieras kvaliteten på morgon- och eftermiddagsverksamheten i det dagliga arbetet tillsammans med barnen

7 Marknadsföring och sponsring

Utbildningsstyrelsen och Konsumentverket har gett ut ett pressmeddelande 41/2004 för skolor om samarbetet med både företag och sammanslutningar samt 30.8.2004 en promemoria ”Samarbete mellan skolor och företag, marknadsföring och sponsring”. Pressmeddelandet har riktats och postats till utbildningsanordnare och till ledningen och lärare i skolor som arbetar med minderåriga. Denna rekommendation kan också tillämpas inom morgon- och eftermiddagsverksamhet. Promemorian och pressmeddelandet finns på Utbildningsstyrelsens webbsidor under adressen www.oph.fi/svenska, klicka på Utbildningsstyrelsen > Meddelanden > Utbildningsstyrelsens anvisningar för skolor.

Skolans uppgift är att trygga en stimulerande uppväxtmiljö för barnen och erbjuda dem möjligheter att utvecklas harmoniskt samt att ge objektiv information. Utgångspunkten för eftermiddags- och klubbverksamhet är att erbjuda barnen en trygg uppväxtmiljö före och efter skoldagen. I samarbetet med företag och sammanslutningar bör både skolor, eftermiddagsverksamheten och klubbar bibehålla en kritisk inställning till den marknadsföring som dessa bedriver. Skolor, eftisar och klubbar får inte fungera som marknadsföringskanaler åt företag och sammanslutningar.

Tävlingar och utdelning av material med föräldrarnas tillstånd

Personer under 18 år är minderåriga och i särställning i konsumentskyddslagen. Den marknadsföring som riktas till minderåriga bedöms i genomsnitt strängare, eftersom dessa kan anses vara mera utsatta för marknadsföringens påverkan än andra. Barn och ungdomar utgör en viktig målgrupp för olika företag. Informations- och kommunikationstekniken har gjort det lättare att nå barn och ungdomar än tidigare. Som barnens fostrare har ändå föräldrarna rätt att besluta om den marknadsföring som deras barn får utsättas för. Därför får man inte utan föräldrarnas tillstånd dela ut marknadsföringsmaterial från företag och sammanslutningar, t.ex. reklam, produktprover, reklampresenter eller gratistidningar som huvudsakligen har finansierats med reklamintäkter.

Om barnen deltar i tävlingar som marknadsför något företag eller i evenemang med tydliga reklamslag bör de få veta vad det är frågan om och ha tillstånd att delta från sina föräldrar.

Användning av material under ledarens ledning

Verksamheten kan bygga på olika teoretiska och praktiska teman. Det är både möjligt och lämpligt att använda sådant material i verksamheten som olika företag och sammanslutningar har producerat. Ledaren ansvarar för användningen av allt material och bör alltid se till att materialet är lämpligt med tanke på skolans och eftermiddagsverksamhetens fostrings- och undervisningsmål. Ledaren bör förklara för barnen vad det är frågan om för material, vem som har producerat det, hur marknadskommunikationen syns i materialet och vilka marknadsföringens syften är. Det kan vara bra att förklara för barnen om marknadsföringens mål och principer och i liten skala lära barnen identifiera kommersiella signaler och budskap. Det är också bra för barnen att veta vad reklamen och massmedierna har för uppgift i samhället i stort och att berätta för barnen vad det är för skillnad mellan information och reklam. Likaså är det viktigt för barnen att veta att det finns lagar och förordningar som styr marknadsföringen. Användningen av olika slags material kräver alltså inte tillstånd från föräldrarna.

Sponsoring

När ett företag eller en sammanslutning finansierar, stöder ekonomiskt eller bekostar ett projekt är det fråga om sponsring. I gengäld har sponsorn rätt att endast låta sin logo synas vid evenemanget. I sin reklam som riktas till företag och personer utanför skolan får sponsorn nämna om sponsringen av klubbprojektet. Sponsorn får dock inte påverka projektets mål eller innehåll, visa bilder på sina produkter eller uppmana deltagarna att köpa dem.

Barnen bör informeras om det sponsrade projektet och om vem som ligger bakom, vilken andel och betydelse sponsorn har i projektet och varför sponsorn stöder det. Det är önskvärt att föräldrarna har möjlighet att påverka beslutet att inleda ett sponsrat projekt. Sponsringen får inte stå i konflikt med klubbverksamhetens fostringsprinciper eller undervisningsuppgift och det får inte heller åstadkomma ett beroende av sponsorn.

Ett avtal om ett sponsrat projekt ska alltid göras skriftligt. Avtalet planeras helst som ett trepartssamarbete mellan eftermiddagsverksamheten, företagen eller sammanslutningarna och hemmen varvid föräldrarnas åsikter blir beaktade.

Kommersiella tjänster

Om en idrottsklubb t.ex. bekantar sig med eller använder kommersiella idrottstjänster måste barnen få bekanta sig med dessa tjänster på ett mångsidigt sätt och varje barn bör ha en likvärdig möjlighet att delta i den gemensamma aktiviteten. Om klubben använder sig av kommersiella idrottstjänster som förutsätter ekonomiskt bidrag från vårdnadshavarna (t.ex. utflykter till idrotts- eller slalomcentrer) borde det också finnas alternativ som inte kostar eller som bekostas av klubben.

Samarbetet med hemmen

När det gäller små barn är det viktigt att upprätthålla ett öppet och förtroendefullt samarbete med hemmen.

Det är viktigt att man ser till att hemmen i god tid får klar och tydlig information om samarbetet med företag och sammanslutningar, om målen för samarbetet och hur det kommer att ske i praktiken. Det är önskvärt att man tillsammans diskuterar principerna för spelreglerna och kommer överens om vissa rutiner, t.ex. tillståndsförfarandet. Likaså är det önskvärt att samarbetet med företag och sammanslutningar planeras tillsammans med hemmen.

Tilläggsinformation

I oklara situationer, t.ex. om ledaren är osäker på kvaliteten på det material som ska användas eller som bjuds ut eller på ett eventuellt evenemang bör hon eller han helst kontakta Konsumentverkets sakkunniga på förhand.

7.1 Främjande av barnens hälsa samt marknadsföringen i morgon- och eftermiddagsverksamhet

Dryckes- och godisautomaterna

Enligt de rådande värderingarna i vårt samhälle är barnens hälsa och välbefinnande betydelsefullt och eftersträvansvärt. Det som i marknadsföringen strider mot god ton eller är direkt olämpligt bedöms i vårt samhälle i ljuset av allmänt godkända värderingar och principer. Vid utvärderingen av marknadsföring bör de rådande mål för folkhälsan som vårt samhälle vill främja beaktas. Den ökande fetman hos framför allt barn är ett växande problem. Övervikten hos finländska barn har ökat betydligt under de senaste tjugo åren. De faktorer som påverkar barnens viktutveckling, dvs. motion och valet av kost påverkas till en del av miljön, tillgängligheten, föräldrarna, kamraterna och skolan. Enligt undersökningar formas konsumtionsvanorna också av den reklam som riktar sig till barn beroende på reklamens innehåll och frekvens. Det är viktigt att sträva efter gemensamma spelregler så att också morgon- och eftermiddagsverksamheten och verksamhetsmiljön för sin del kan främja barnens och ungdomarnas hälsa och att alla känner till spelreglerna för marknadsföring.

Ett barn som deltar i morgon- och eftermiddagsverksamhet har rätt till en trygg verksamhetsmiljö och ett mellanmål. I skolorna och verksamhetsmiljöerna för barn och ungdomar har olika dryckes- och andra livsmedelsautomater blivit allmänna. Automaternas utseende kan som sådant fungera som reklambudskap även om marknadsföringen på ett lämpligt sätt också kan hänvisa till hälsosamma levnadssätt, t.ex. idrott. I samband med anskaffningen och placeringen av automater vore det viktigt att föra en principiell diskussion om dem också med föräldrarna. Skolans uppgift är att fostra och ge objektiv information. I den morgon- och eftermiddagsverksamhet som styrs av lagen om grundläggande utbildning får barnet stöd för sin uppväxt och utveckling. Verksamheten lägger också grunden till goda fritidssysselsättningar och hjälper familjerna i deras fostrande uppgift. Produktutbudet i läskedrycks- och godisautomaterna som finns utplacerade i verksamhetsmiljöerna står i konflikt med skolornas hälso- och näringsfostran. Automaterna kan för sin del fresta eleverna att föredra ett näringsmässigt ofördelaktigt alternativ framom t.ex. ett hälsosamt, gratis mellanmål. Produkterna i automaterna borde vara näringsriktiga och främja konsumtionen av hälsosam kost. Dessutom bör man komma ihåg att ett barn som deltar i verksamheten inte bara till mellanmålet utan också annars bör ha möjlighet att dricka vatten för att släcka törsten, vilket är ett hygieniskt alternativ som inte kostar.

8 Möjligheter att utnyttja mediefostran

Jag sätter mig bak i klassrummet och öppnar min bärbara dator. Pojken framför mig tänder direkt: "Min pappa har en alldeles ny bärbar", berättar han. Barnen dras som magneter till datorn. Som skärmläckare har jag en figur som mitt barn har gjort och jag börjar söka andra teckningar också. Alekski kommer med goda råd: "Gå först till program och sedan till hjälpprogram." Jag låter honom söka. "Såna gör vi i dataklubben", säger Elvira. Flera barn berättar att de ritat med ritprogram hemma.

En av flickorna beundrar min mobiltelefon som ligger på pulpeten. "Det går att göra video med vår pappas mobil", säger en av pojkarna. Alekski är mera intresserad av vad det finns för spel i den. "Inte så många, bara fem", säger jag. "Vi har åtminstone så här många", visar han med armarna.

"Var finns musen?", frågar en av flickorna och kommer fram till min dator. Jag visar henne. "Vår pappa har en pennmus i sin dator. Man fäster den där", berättar hon. "Får du använda den?", frågar jag. "Jo, jag har egen användarprofil. Jag har egen användarprofil i två datorer".

Jag går till eftiset med barnen. En av pojkarna frågar de andra: "Vet du vad jag har för rington i min mobil?" Det här är något som intresserar pojkarna och pojken som ställde frågan börjar härma ringtonen. "Jag har en kamrat som kan skicka meddelanden gratis", berättar en av pojkarna. "Jag kan skicka bilder för det finns en kamera i min mobil", tillägger en annan pojke. "Tänk om man skulle få ringa gratis och att mobilerna inte skulle kosta något", drömmer en av pojkarna.

De här diskussionerna är säkert bekanta för många ledare i morgon- och eftermiddagsverksamheten. Olika medieformer utgör betydande inslag i barnens vardag och barnen diskuterar dem gärna. Många föräldrar och fostrare är däremot oroliga över det inflytande som medierna har på barnens mentala utveckling. Oron bottnar framför allt i att våldet ökar, att verkligheten och fantasivärlden blandas ihop och att det sociala umgänget minskar. Oron är motiverad, eftersom dagens föräldrageneration befinner sig i en ny situation: de uppfostrar sina barn bland massmedier som kanske inte fanns när de själva var barn. Många fostrare har länge velat tillämpa den oskrivna regeln att morgon- och eftermiddagsverksamheten ska fredas från medier. Innan lagen om morgon- och eftermiddagsverksamhet trädde i kraft motiverades behovet av verksamheten dessutom starkt med att man med hjälp av

¹ Utdrag ur Kirsi Pohjolas forskningsdagbok i februari 2006.

ledd verksamhet kan hindra barnen från att tillbringa sin tid vid medier utan tillsyn. Medierna ses ofta som ett hot och en riskfaktor i barnens utveckling och inte som en viktig del av deras liv som ger dem glädje och som kan lära dem någonting. En viss grad av oro är acceptabel, men att framhäva mediernas risker främjar inte förståelsen av förhållandet mellan barn och medier. Hur många upplever barnen de vuxnas stränga och kritiska, ibland t.o.m. fördömande inställning till en del av deras liv som är viktig för dem?

Mediefostran stöder målen för morgon- och eftermiddagsverksamhet

I grunderna för yrkesexamen för ledare i morgon- och eftermiddagsverksamhet har Utbildningsstyrelsen definierat ett av kraven på yrkesskicklighet: Ledaren ”förstår medias inverkan på barnens liv och kan behandla mediernas budskap tillsammans med barnen”. Däremot finns det inget direkt omnämnande om medier i grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever. Målen för verksamheten är ändå knutna till målen för mediefostran.

Mediefostran innebär inläring och utveckling med hjälp av medier. Med mediefostran strävar man medvetet efter att utveckla de grundläggande färdigheter som behövs för ett liv i en mediekultur. Ett barn behöver utveckla en mottaglighet för medier som hjälper honom eller henne att hantera dem kritiskt. Barnet bör naturligtvis kunna använda men också producera medier, vilket hjälper barnet att förstå hur en medieframställning kommer till. I mediefostran ses barnen som aktiva deltagare och producenter av medier, inte enbart som mottagare och objekt som påverkas av dem.

Enligt Utbildningsstyrelsens grunder för morgon- och eftermiddagsverksamhet är syftet med verksamheten att stödja barnets uppväxt och utveckling, lägga grunden för goda fritidssysselsättningar och att hjälpa familjerna i deras fostrande uppgift. Medierna utgör en del av barnens fritidssysselsättningar. Med mediefostran kan barnens vägledas att hantera medierna bättre och skydda sig mot deras negativa effekter. Mediefostran kan också fokusera på mediernas positiva element och de sätt på vilka de kan utnyttjas i fostrande syfte och som en god fritidssysselsättning.

Syftet med morgon- och eftermiddagsverksamhet är att förebygga de riskfaktorer som den tid då barnen är ensamma och utan tillsyn för med sig. De eventuella riskerna med medieanvändning kan förebyggas genom att man låter medierna vara en del av barnens liv också inom morgon- och eftermiddagsverksamheten där barnen kan lära sig en riktig användning av dem. Småbarn och barnen i skolåldern blir mer självständiga med tiden, men de behöver fortfarande en vuxen för att uppleva trygghet och få vägledning. Framför allt små barn bör inte lämnas ensamma med medier. Medierna tillhör barnens vardag, men de behöver vuxna som hjälper dem att tolka dem.

Etik, emotionella färdigheter och utveckling mot aktivt medborgarskap

Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten poängterar också etisk fostran. Via medierna möter barnen ständigt olika etiska problem, men de kan inte alltid hantera dessa frågor ensamma. De vuxna, i det här fallet morgon- och eftermiddagsgruppernas ledare, bör hjälpa barnen att hantera de frågor som olika medier väcker. Vad är sanning och vad är sagan? Vad är rätt och vad är fel? Hur ska man behandla andra människor? Med hjälp av lekar, spel, rollspel och diskussioner kan man fundera över mediernas verklighet och etiska frågor tillsammans med barnen. Medieberättelserna kan också lära barnen t.ex. empati och att ta på sig olika roller.

Målen för mediefostran sammanfaller faktiskt ganska väl med stödandet av barnens identitetsprocess och inläring av emotionella och sociala färdigheter, dvs. med de centrala faktorerna inom morgon- och eftermiddagsverksamhet. Mediefostran kan alltså hjälpa barnen att öva sig i emotionella färdigheter. När barnen har redskap med vilka de kan hantera de känslor som olika medieprodukter och -erfarenheter väcker kommer de att utöver emotionella färdigheter också att utveckla ett kritiskt förhållningssätt, vilket är syftet med all medietolkning.

Inom morgon- och eftermiddagsverksamheten poängteras barnens egna erfarenheter och att de bör ges en möjlighet att själva delta i planeringen av verksamheten och bli hörda. I samband med mediefostran är det viktigt att höra på barnen och låta dem diskutera alla sina intressen inom gruppen. Morgon- och eftermiddagsverksamheten strävar också efter att främja samhälllig jämlikhet och förebygga utslagning. I dagens och framtidens informationssamhälle är det nödvändigt att kunna använda olika medier. Barnen bör ges möjlighet att utveckla sina färdigheter. Barn som behärskar medier och som har fått uppleva att deras åsikter beaktas och värdesätts utvecklas till aktiva medborgare som är medvetna om sina möjligheter att påverka.

Mediefostran inom morgon- och eftermiddagsverksamheten

Det finns en fördel med mediefostran som inte nödvändigtvis finns inom andra inlärningsområden: barnen är mycket intresserade av medievärlden, nymedia och nyteknologi. Ur barnens synvinkel är det en tilltalande och attraktiv inlärningsmiljö. Även om medierna inte är lika starkt närvarande i morgon- och eftermiddagsverksamheten som t.ex. hemma, dyker de upp i barnens aktiviteter och diskussioner också där.

Mediefostran börjar med att ledaren bekantar sig med barnens egen medieverklighet. Genom att lyssna på barnen kan ledaren få en glimt av den medievärld som omger dem. Ledaren kan t.ex. diskutera barnens video- och dvd-inspelningar och favoritspel med gruppen. I det sambandet kan också åldersgränser diskuteras. Medielektionerna kan också kombineras med aktiviteter av många olika slag: lek, sång, teater eller t.ex. teckning. Skolorna kan eventuellt ställa sina dataklassrum och sin datautrustning, sina redskap och sin teknik till förfogande för eftermiddagsgruppernas mediefostran. Mediefostran kräver emellertid inte nödvändigtvis teknisk utrustning eller omfattande teknisk färdighet av ledaren utan den innebär att medieaspekten beaktas i morgon- och eftermiddagsverksamhetens normala aktiviteter.

Ledaren kan också t.ex. ”gå in på nätet” på en medielektion tillsammans med gruppen. Det gör en eftermiddagsgrupp som får använda skolans dataklass två gånger i veckan. Ledaren börjar med att ge barnen en uppgift, t.ex. att söka information om fåglar via Google. Efter det får barnen spela, eftersom eftermiddagsverksamheten till sin natur främst är barnens fritid. Spelandet och surfandet på Internet ger ledarna en naturlig möjlighet att styra barnens mediebetende. Gemensamma diskussioner hjälper barnen att förstå varför vissa sidor inte är passande och varför andra däremot är det.

Mediemuffins som stöd för ledaren

Det finns material som morgon- och eftermiddagsledarna kan använda som stöd för medielektionerna och mera material produceras som bäst. Mediemuffins är en helhet som kan användas för mediefostran och som undervisningsministeriet startade hösten 2005 som en del av projektet Barn och Media. Målgruppen är barn under 8 år och de vuxna som arbetar med barnen. En avsikt med projektet är att behandla barnens dagliga möte med och användning av medier på ett positivt och frimodigt sätt. Målet med projektet är att förkovra barnens kunskap att använda medier och ge de vuxna som arbetar med barn beredskap att handleda och undervisa dem.

Ett syfte med projektet är att producera kostnadsfritt studiematerial för mediefostran till daghem och morgon- och eftermiddagsgrupper. Materialet, som blev färdigt i september 2006 samt hösten 2007, kan beställas och det är också tillgängligt via Internet. Sedan hösten 2006 har projektet Mediemuffins också arrangerat utbildning i mediefostran. Både materialet och utbildningarna finns på både finska och svenska. Närmare uppgifter om materialet, materialbeställning och tidpunkterna för utbildningen finns på Internet under adressen www.mediamuffinssi.fi.

9 Låt oss trygga en lycklig dag för barnen, nu och i framtiden

Barndomen är ett unikt skede i livet då hemmet och familjen utgör barnets viktigaste uppväxtmiljö. Föräldrarna och familjegemenskapen är i alla samhällen och i alla samhällsliga förhållanden primärt ansvariga för barnens välbefinnande. Barnens välbefinnande och problemlösningen i det sammanhanget bottnar inte bara i de samhällsresurser som riktas till barnfamiljerna, utan det behövs också starka samhällsliga värderingar som stöder barnet. Det stöd och den trygghet som närgemenskapen kan ge är ännu viktigare för ett barn än för övriga befolkningsgrupper. Det räcker inte med att betona föräldrarnas ansvar och ge understöd till barnfamiljerna, utan alla vuxna har ansvar för barnen. Alla vuxna måste se som sin uppgift att försvara barnens rättigheter och se till att de får en trygg barndom. Morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever enligt lagen om grundläggande utbildning svarar på denna utmaning och lagen om morgon- och eftermiddagsverksamhet som trädde i kraft 1.8.2004 och grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet utgivna av Utbildningsstyrelsen utgör verksamhetens grundval. Lagen och grunderna för verksamheten styr organiseringen av verksamheten och kommunen ansvarar för att den genomförs i enlighet med dem.

Kommunernas barnpolitik och barnens och ungdomarnas välbefinnande är aktuella samtalsämnen. Med barnpolitik avses de samhällspolitiska beslut som behövs för att trygga välbefinnandet för barn och ungdomar och för att främja deras rättigheter. Kommunalt koordinerad morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever sker på frivillig basis i kommunerna, men den är ett av de viktigaste medlen att förverkliga barnpolitiken.

Morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever är ännu relativt ny. Kommunerna har lyckats väl med att få igång verksamheten och år 2007 anordnade 95 % av kommunerna i det finska fastlandet morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever. Antalet barn som deltar i verksamheten har ökat år från år, verksamheten har blivit mångsidigare och både nationellt sett och inom regionalt nätverksarbete är satsningen på organiseringen och utvecklingen av verksamheten stor.

Kvaliteten på morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever är en fråga om image för kommunerna. Kvaliteten på servicen ska vara så hög att den väcker förtroende hos föräldrarna så att deras barn deltar i verksamheten också i framtiden. Föräldrarna bör också i högre grad tas med i utvecklandet av verksamheten. Ett omfattande samarbete med intressegrupperna och gemensamma ansträngningar är nödvändigt med tanke på verksamhetens framtid och utveckling.

Barnens morgon- och eftermiddagsverksamhet bör utvärderas och mätas årligen. Föräldrarna och samarbetsparterna bör regelbundet informeras om verksamhetens mångsidiga natur och om de pedagogiska och sociala frågor samt de säkerhetsfrågor som anknyter till den.

Morgon- och eftermiddagsverksamheten stöder mångsidigt barnets uppväxt och utveckling samt hemmet och skolan i deras fostrande uppgift. Att informera om verksamheten och utveckla samarbetet med skolornas rektorer och lärare är ett viktigt tyngdpunktsområde. Rektorn är nyckelpersonen i en skola. Rektorns sätt att leda och hans eller hennes inställning till verksamheten återspeglas i ett lyckat samarbete, i uppskattning och i en förbättrad kvalitet. På detta sätt stöder morgon- och eftermiddagsverksamheten barnets välbefinnande och inlärning och gör den till en naturlig del av skolans verksamhet.

Morgon- och eftermiddagsverksamheten bidrar för sin del till barnets övergripande välbefinnande, utveckling och hälsa. Liksom många av artiklarna i den här publikationen har poängterat bör morgon- och eftermiddagsverksamheten bygga på småbarnsfostran och förskoleundervisningen och utgå från den grundläggande utbildningens allmänna pedagogiska mål och värdegrund. Det centrala målet för morgon- och eftermiddagsverksamhet är att i en trygg miljö och under ledning av en vuxen stödja hemmet och skolan i deras gemensamma fostrande uppgift. Syftet med verksamheten är att förebygga de risker som barn utsätts för när de är ensamma och alltså utan tillsyn. Morgon- och eftermiddagsverksamheten strävar också efter att öka den samhälleliga jämlikheten som vid sidan av delaktighet förebygger utslagning.

Morgon- och eftermiddagsverksamhet enligt kapitel 8 a i lagen om grundläggande utbildning bör organiseras i enlighet med grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever. Gruppstorleken, finansieringen, utrymmesfrågor, ledarnas behörighet och specialelevernas deltagande i verksamheten är de frågor som diskuteras mest bland anordnarna och föräldrarna. Ett barn som deltar i morgon- och eftermiddagsverksamhet har rätt till en trygg verksamhetsmiljö och studiesociala förmåner. Beroende på hur morgon- och eftermiddagsverksamheten är ordnad bör den ha ett tillräckligt antal yrkeskunniga och engagerade ledare. Ansvarsfrågorna och försäkringarna bör alltid skötas innan verksamheten inleds. Barnet bör serveras ett mellanmål under eftermiddagen som komplement till skollunchen. Under morgon- och eftermiddagsverksamheten får barnet möjlighet att idka många slags fritidssysselsättningar som stöder barnets personlighetsutveckling.

Vid organiseringen av morgon- och eftermiddagsverksamhet enligt lagen om grundläggande utbildning bör kommunen ha en verksamhetsplan och dessutom bör varje anordnare ha en plan som gäller den egna verksamhetsplatsen.

Utveckling

Målet för utvecklingen av morgon- och eftermiddagsverksamhet är att utvidga verksamheten, förbättra kvaliteten och befästa de goda koncept som redan används. Även i framtiden kommer det att behövas olika modeller för årskurserna 1 och 2 och för specialeleverna i årskurserna 3–9 samt för kommuner av olika storlekar.

Utgångspunkten för morgon- och eftermiddagsverksamhet är att utveckla verksamheten för barnets bästa.

Den 1 augusti 2004 anställde Utbildningsstyrelsen en projektchef med uppgift att stödja och utveckla morgon- och eftermiddagsverksamheten. Eftersom lagen om morgon- och eftermiddagsverksamhet trädde i kraft samtidigt, hade kommunerna ett stort behov av stöd och handledning i sitt planeringsarbete. Med tanke på verksamhetens utveckling och förenhetligande kommer handledning och rådgivning av sakkunniga också i fortsättningen att vara viktiga för både nya kommuner och sådana som redan är med i verksamheten. På ett mångsidigt sätt stöder Utbildningsstyrelsen de kommuner som anordnar verksamhet och kommunernas regionala utvecklingsnätverk och ser till att grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet förverkligas och att verksamheten knyts till grundskolans verksamhet.

Utbildningsstyrelsen har på olika håll i Finland arrangerat en hel del utbildning och arbetsseminarier för beslutsfattare, rektorer, lärare, verksamhetsanordnare, kommunala koordinatörer och ledare. I arbetsseminarierna har man behandlat frågor i anknytning till verksamhetens organisering, förbättring av kvaliteten och samarbetet med hemmen och skolan samt klarlagt grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet i praktiken. Kurserna har gått ut på att även behandla frågor i anknytning till specialelevernas och invandrarelevernas deltagande i morgon- och eftermiddagsverksamhet. Med tanke på verksamhetens natur och dess målgrupper behövs det kontinuerlig och mångsidig grundläggande utbildning och fortbildning. Med hjälp av regionkommunalt samarbete och personalens yrkesövergripande kunnande stärks och tryggas en högklassig utbildning också i de små kommunerna.

Grunderna för yrkesexamen för ledare i morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever befästes 1.1.2005. Yrkesutbildningen som anordnas av ca tjugo läroanstalter, av vilka tre är svenskspråkiga, har kommit väl igång i olika delar av landet. Yrkesexamen för ledare i morgon- och eftermiddagsverksamhet avläggs som fristående examen, en examensform som har planerats och utvecklats speciellt för vuxna. En ledare för morgon- och eftermiddagsverksamhet behöver mångsidiga kunskaper. Även om övergångsperioden för behörighetskraven sträcker sig ända till 31.7.2009 är det viktigt att kommunerna och ser-

viceproducenterna redan nu anställer utbildade ledare och att kommunerna permanentar tidsbundna arbetsförhållanden. Morgon- och eftermiddagsverksamhetens ledare har en avgörande roll när det gäller att bygga upp en lyckad verksamhet och att utveckla den kvalitetsmässigt.

Morgon- och eftermiddagsverksamheten satsar starkt på information både nu och i framtiden. Föräldrar, skolor och andra samarbetsparter har informerats med hjälp av en broschyr, en trespråkig dvd, puffar i Rundradion och webbsidorna www.edu.fi, www.apip.fi/svenska samt www.eftis.fi. Avsikten är att göra verksamheten tillgänglig för varje barn i varje kommun och i varje skola.

Förbättring av kvaliteten

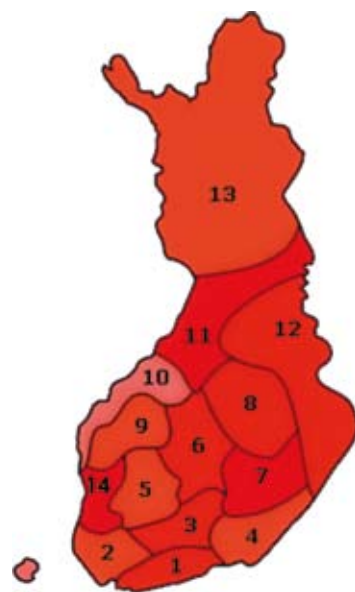
Regionala utvecklingsnätverk

För att nå upp till den kvalitet och de mål som har satts upp för morgon- och eftermiddagsverksamheten konstruerades ett landsomfattande utvecklingsnätverk.

Utbildningsstyrelsens generaldirektör inrättade regionala utvecklingsnätverk för morgon- och eftermiddagsverksamheten och utnämnde kontaktpersoner och suppleanter för kontaktpersonerna för nätverken. Nätverkens kontaktpersoner och suppleanter har valts bland de ansvariga koordinatörer för morgon- och eftermiddagsverksamheten som är starkt engagerade i sitt arbete och intresserade av att utveckla det. Nätverket är öppet och kan också senare ta emot nya kommuner som vill anordna morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever enligt lagen om grundläggande utbildning.

Det landsomfattande utvecklingsnätverket utgörs av femton regionala nätverk:

1. Nyland och Östra Nyland
2. Egentliga Finland
3. Egentliga Tavastland och Päijänne-Tavastland
4. Kymmenedalen och Södra Karelen
5. Birkaland
6. Mellersta Finland
7. Södra Savolax
8. Norra Savolax
9. Sydösterbotten
10. Mellersta Österbotten och Österbotten
11. Norra Österbotten
12. Nordkarelen och Kajanaland
13. Lappland
14. Satakunda
15. Det svenskspråkiga nätverket

Det regionala utvecklingsnätverket har som mål att

- utveckla det regionala nätverksarbetet
- stödja den lokala handledningen
- förbättra verksamhetens kvalitet

Kontaktpersonen för det regionala utvecklingsnätverket har som uppgift att ordna nätverksmöten och informera om verksamheten, att kartlägga behovet av utbildning och att utveckla verksamheten inom regionen. Utbildningsstyrelsen stöder nätverkens verksamhet genom att arrangera arbetsseminarier för kontaktpersonerna och suppleanterna och deltar i mån av möjlighet i nätverksarbetet. Nätverkens kontaktpersoner anordnar möten för koordinatörerna nätverksvis inom regionen och utvecklar verksamheten enligt gemensamma mål men också enligt ett valt utvecklingsområde.

Nätverkens utvecklingsområden:

- utvärdering
- specialeleverna inom morgon- och eftermiddagsverksamhet
- från vardagssamarbete till regionalt samarbete
- att utbilda ledare och göra dem kompetenta
- att förenhetliga verksamheten
- nätverkets webbsidor (modell: www.keskisuomenkv.net och www.eftis.fi)
- morgon- och eftermiddagsverksamhetens och skolans gemensamma pedagogiska mål

Arbetet med utvecklingsnätverken har fått en god start inom de regionala nätverken och det framskrider enligt de innehållsliga, operativa och kommunikativa koncepten. Nätverken i Nyland-Östra Nyland och Kajaland-Norra Karelen utvecklar en landsomfattande modell för utvärdering av kvaliteten. Våren 2007 testas utvärderingsmodellen som en pilotundersökning inom nätverken och målet är att modellen används i hela landet år 2008. Kontaktpersonerna för det landsomfattande nätverket deltar i utvecklandet av utvärderingsmodellen och i arbetet beaktas den feedback om välfungerande utvärderingsmodeller som kommunerna förmedlar via kontaktpersonerna. Syftet med utvärderingen av morgon- och eftermiddagsverksamheten är att se till att målen i paragraf 48 a i lagen om grundläggande utbildning uppnås. Kommunen utvärderar den morgon- och eftermiddagsverksamhet som den organiserar eller skaffar och deltar i en extern utvärdering av sin verksamhet. De centrala resultaten av utvärderingarna publiceras. Ett annat viktigt utvecklingsmål är att förenhetliga morgon- och eftermiddagsverksamheten. För att det ska vara möjligt och för att kunna utveckla och etablera verksamheten behövs det goda praktiska modeller. Lapplands och Egentliga Finlands nätverk har som mål att först konstruera ett enhetligt ansökningspaket för ansökningsförfarandet åt alla som anordnar morgon- och eftermiddagsverksamhet. Resultaten av de regionala utvecklingsnätverkens arbete tillämpas år 2007–2009 i hela landet.

Morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever är för tillfället under stark utveckling. Förbättringen av morgon- och eftermiddagsverksamheten kräver ett intensivt, kontinuerligt och förtroendefullt samarbete mellan många instanser och många kunniga personer. En morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever som sköts och övervakas på ett ansvarsfullt och ändamålsenligt sätt gagnar alla. Högklassig verksamhet är den bästa garantin för ett gott resultat.

Morgon- och eftermiddagsverksamheten har kommit för att stanna.

10 Det svenskspråkiga utvecklingsnätverket

Bakgrund

År 2000 startade Sydkustens landskapsförbund r.f. med ekonomiskt stöd från Svenska Kulturfonden ett Eftis-projekt. Initiativet till eftisprojektet togs för att väcka diskussion om insatser och åtgärder som behövs för utvecklingen av eftermiddagsverksamheten i Svenskfinland. Under projektets gång och fortsättningsvis finns en ledningsgrupp som arbetar i samverkan med både finlandssvenska och finska organisationer som bedriver, bevakar och utvecklar morgon- och eftermiddagsverksamheten. Sydkusten har även aktivt tagit del av utbildningspolitiska ärenden gällande morgon- och eftermiddagsverksamheten och bevakat de finlandssvenska intressena i samband med lagberedningen. En profilhöjning av morgon- och eftermiddagsverksamheten som en stark finlandssvensk institution är ett av målen för detta arbete. Eftermiddagsverksamheten bör utvecklas till att mera målinriktat stöda skolans uppgift som en finlandssvensk kulturskola. Det är viktigt att ta tillvara de timmar som utöver lektionstid kan användas för att stöda barnens kunskaper i modersmålet, ge barnen kulturtraditionerna, stärka barnens vänskapsband med sina skolkamrater och ge trygghet och vuxenkontakt. I lagen som trädde i kraft 1.8.2004 krävs att olika språkgruppers behov skall beaktas när verksamheten ordnas. Enligt tradition har morgon- och eftermiddagsverksamheten ordnats på barnets skolspråk vilket är en förutsättning för att stöda skolans uppgift och det nödvändiga samarbetet mellan skola och eftermiddagsverksamheten.

Det svenskspråkiga nätverkets roll och uppgifter

Utbildningsstyrelsen utsåg våren 2005 Sydkusten till representant för det svenskspråkiga nätverket i det landsomfattande utvecklingsnätverk som bildats för att utveckla morgon- och eftermiddagsverksamheten regionalt, att stöda den lokala handledningen och utveckla verksamhetens kvalitet.

Sydkusten deltar i och med detta uppdrag tillsammans med Utbildningsstyrelsen som Svenskfinlands representant i utvecklingen av morgon- och eftermiddagsverksamheten i hela landet. Nätverkets uppgift är att bevaka de svenska intressena, sköta om den svenska kontakten och informationen till de tvåspråkiga kommunerna och de svenska verksamhetsplatserna, eftisarna, samt medverka i utvecklingsarbetet tillsammans med de övriga nätver-

ken. I Finland finns i slutet av år 2007 totalt 46 svenska eller tvåspråkiga kommuner och ca 220 svenskspråkiga verksamhetsplatser. Ett av målen för utvecklingsarbetet är att skapa fungerande samarbetsnätverk mellan kommunerna i en region. Tyngdpunkten i arbetet är också att förenhetliga verksamheten, skapa bättre samarbete mellan skola-eftis-hem samt höja verksamhetens kvalitet. Som ett led i detta arbete har bl.a. ett starkt samarbete med finlandssvenska läroanstalterna skapats för att locka obehöriga ledare för morgon- och eftermiddagsverksamheten till yrkesutbildning samt för att stärka ledarens yrkesidentitet. Sydkustens landskapsförbund har inom nätverksarbetet synliggjort de språkliga aspekterna på verksamheten och behovet av en förvaltning som beaktar och sköter båda språkgruppernas behov och verksamhet.

Information och kontakt till fältet

Det svensk- och tvåspråkiga nätverkets kontaktpersoner deltar i och arrangerar möten, seminarier, debatter och diskussioner gällande utveckling av morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever. Regionala möten och träffar för både kommunala ansvarspersoner, beslutsfattare, koordinatörer och ledare inom morgon- och eftermiddagsverksamheten ordnas regelbundet varje termin i minst tre regioner (Österbotten, Åboland och Nyland). Dessutom samarbetar nätverkets kontaktpersoner med kommunernas koordinatörer för morgon- och eftermiddagsverksamheten genom att samordna lokala temakurser och –träffar för ledare. Exempel på olika teman som behandlats på träffarna är mobbning, hantverk, språkstimulans, mellanmål, elever med särskilda behov, mm.

Information om det landsomfattande utvecklingsarbetet, om aktuell yrkesutbildning, fortbildning, kurser, material och tips för verksamheten får samtliga eftisar per post ca fyra gånger per år i form av cirkuläret eftis-info. Förutom eftis-info finns webbplatsen www.eftis.fi som en resurs för ledare, föräldrar, lärare, beslutsfattare och övriga som intresserar sig för verksamheten. Sidorna, som öppnades år 2000, innehåller aktuell information, kontaktuppgifter till alla verksamhetsplatser, tips och idéer samt andra relevanta länkar. Bl.a. presenteras här varje månad ett eftis i Svenskfinland i form av ett reportage med foton och beskrivning av verksamheten både ur ledarnas och barnens synvinkel.

Som ett led i profilhöjningen och utvecklandet av verksamhetens kvalitet har Sydkustens landskapsförbund i samarbete med andra aktörer också skapat konkreta projekt inom verksamheten. Som exempel kan nämnas det omfattande konstprojektet "Min värld blir din - med tre färger" som pågår under åren 2006-2009. Projektet går ut på att barn i

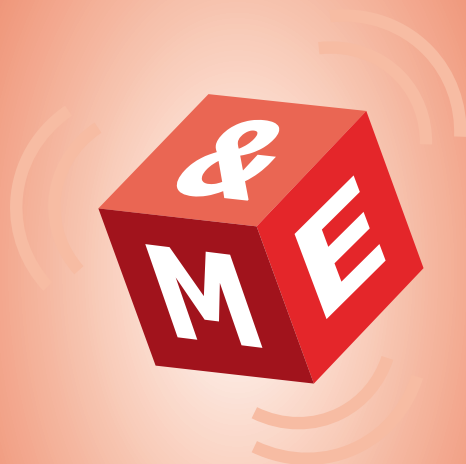
eftermiddagsverksamheten i flera regioner (ca 6 eftisar/region) får måla med riktiga konstnärsmaterial och med konstnärliga målsättningar under ledning av lokala professionella konstnärer. Ett urval av målningarna ställs ut på riktiga konstgallerier och verken kan inköpas av privatpersoner, företag och institutioner för att doneras till äldreboende där de lyser upp de äldres tillvaro! Inkomsterna går sedan till fortsatt kulturverksamhet i morgon- och eftermiddagsverksamheten.

Lagstiftningen om morgon- och eftermiddagsverksamheten är ett viktigt steg i samhällsutvecklingen då det gäller omsorgen om barnen. Vi befinner oss i en situation där många aktörer inom offentliga sektorn tar och ges ett större ansvar av en verksamhet som den ideella sektorn och bl.a. församlingarna bedrivit självständigt i stor skala. Att samarbeta för barnens bästa är för alla berörda parter en ny gemensam uppgift. En samordning av resurser, traditioner och kompetens är en stor utmaning för att morgon- och eftermiddagsverksamheten skall utvecklas till en stark identitetsskapande, språkstärkande och kulturbärande institution i Svenskfinland.

- **Morgon- och eftermiddagsverksamhet:** organiserad verksamhet enligt lagen om grundläggande utbildning, minst 570 timmar per år, ett övergripande begrepp för verksamheten
- **Förmiddagsverksamhet:** verksamhet som anordnas på morgnarna av kommunen/serviceproducenten
- **Eftermiddagsverksamhet:** verksamhet som anordnas efter skoldagen av kommunen/serviceproducenten
- **Hobbyklubb:** mångsidig, stimulerande och ledd verksamhet dagtid
- **Kommun:** ansvarar för att verksamheten enligt lagen om grundläggande utbildning är lagenlig och högklassig samt för koordineringen oberoende av vilken förvaltning den sorterar under
- **Koordinator:** ansvarar för organisering av verksamheten, utbildning, utveckling och kvalitetskontroll
- **Serviceproducent:** organiserar verksamhet i samarbete med kommunen (bidrags- eller entreprenadavtal)
- **Ansvarig ledare:** ansvarar för gruppverksamheten, utbildad inom branschen
- **Ledare:** verkar inom gruppen tillsammans med den ansvariga ledaren eller som ett team, utbildad inom branschen
- **Verksamhetsplan:** i kommunens verksamhetsplan definieras bl.a. verksamhetens mål, omfattning, samarbete, koordinering. Varje verksamhetsplats gör också upp en egen verksamhetsplan som bygger på den verksamhetsplan som kommunen har godkänt
- **Verksamhetsplats:** en plats där det organiseras morgon- och eftermiddagsverksamhet
- **Verksamhetsgrupp:** barngruppen på verksamhetsplatsen
- **Morgongrupp:** de barn som deltar i morgonverksamheten
- **Eftermiddagsgrupp:** de barn som deltar i verksamheten efter skoldagen
- **Verksamhetsavgift:** kundavgift som uppbärs för deltagandet i morgon- och eftermiddagsverksamhet
- **Verksamhetstid:** den tid då verksamheten hålls dagligen
- **Mellanmål:** det mångsidiga mellanmål som de barn som deltar i verksamheten dagligen serveras

- Lag om ändring av lagen om grundläggande utbildning (628/1998), nr 1136/2003
- Lag om ändring av 48 b och 48 f § i lagen om grundläggande utbildning nr (1081/2006)
- Lag om ändring av lagen om finansiering av undervisnings- och kulturverksamhet, nr 1137/2003
- Lag om ändring av lagen om kontroll av brottslig bakgrund hos personer som arbetar med barn, nr 1138/2003
- Förordning om ändring av förordningen om behörighetsvillkoren för personal inom undervisningsväsendet, nr 115/2004
Morgon- och eftermiddagsverksamhet som köptjänst
- Lag om offentlig upphandling nr 1505/1992
Vilken förvaltning verksamheten ska sortera under
- Kommunallag nr 365/1995 (§ 50)
Grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamheten för skolelever 1.8.2004, bestämmelse nr 5/011/2004
- Utbildningsstyrelsens beslut om grunderna för morgon- och eftermiddagsverksamhet 27.2.2004
Grunderna för yrkesexamen för ledare i morgon- och eftermiddagsverksamhet för skolelever 1.1.2005, bestämmelse nr 43/011/2004
- Utbildningsstyrelsens beslut om grunderna för yrkesexamen för ledare i morgon- och eftermiddagsverksamhet 10.12.2004

Undervisningsministeriet
PB 29
00023 STATSRÅDET
tfn (09) 578 14
www.minedu.fi

Utbildningsstyrelsen
PB 380
00531 HELSINGFORS
tfn (09) 774 775
www.edu.fi/svenska

